

**ULUSLARARASI GÜVENLİK VE YÖNETİM
ARAŞTIRMALARI DERGİSİ**
&
**INTERNATIONAL JOURNAL OF SECURITY
AND MANAGEMENT STUDIES**

Cilt/Volume: 1

Sayı/Number: 2

Yıl/Year: 2021

ISSN: 2791-6596
Çağ Üniversitesi Yayınları

ÇAĞ ÜNİVERSİTESİ
ULUSLARARASI GÜVENLİK VE YÖNETİM ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ

Üniversite Adına Sahibi
Doç. Dr. Murat Koç, Çağ Üniversitesi

Yazı İşleri Müdürü
Dr. Saadet Sağtaş, Çağ Üniversitesi

Dergi Editörü / Editor of the Journal
Prof. Dr. Khaladdin İbrahimli, Çağ Üniversitesi

Alan Editörleri/

Prof. Dr. Harun Arıkan, Çukurova Üniversitesi

Prof. Dr. Mahir Fisunoğlu, Çağ Üniversitesi

Prof. Dr. Ali Engin Oba, Çağ Üniversitesi

Prof. Dr. Ufuk Karadavut, Karabük Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa Fedai Çavuş, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi

Doç. Dr. Mustafa Uluçakar, İstanbul Gelişim Üniversitesi

Doç. Dr. Burak Hergüner, İzmir Demokrasi Üniversitesi

Doç. Dr. Ergenekon Savrun, Ufuk Üniversitesi

Doç. Dr. Murat Koç, Çağ Üniversitesi

Dr. Öğretim Üyesi Emre Gündoğdu, İstanbul Gelişim Üniversitesi

Dr. Öğretim Üyesi Derya Yayman, Akdeniz Üniversitesi

Derleme Sekreteri / Editorial Secretary

Arş. Gör. Yağmur Akcan, Çağ Üniversitesi

Arş. Gör. Demet Can, Çağ Üniversitesi

Çağ Üniversitesi Uluslararası Güvenlik ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, ulusal ve uluslararası düzeyde yayın yapan, kâr amacı gütmeyen, bilimsel ve hakemli bir akademik dergidir. Derginin yayın dili Türkçe ve İngilizcedir ve alanında özgün çalışmalara yer vermeyi hedefler. Dergi, elektronik olarak 6 ayda bir yayınlanır. Dergide yayımlanacak eserlerin her türlü sorumluluğu yazar veya yazarlara aittir.

Çağ University Journal of International Security and Management Studies is a non-profit, scientific and refereed academic journal that publishes nationally and internationally. The language of the journal is Turkish and English and it aims to include original studies in the field. The journal is published electronically every 6 months. All responsibility of the works to be published in the journal belongs to the author or authors.

Bu dergi; bilimsel araştırmaları halka ücretsiz sunmanın bilginin küresel paylaşımını artıracak ilkesini benimseyerek, içeriğine anında açık erişim sağlamaktadır. Ayrıca, yazarlardan makale gönderim ücreti ve benzeri adlar altında hiçbir şekilde başvuru ya da yayın ücreti talep edilmemektedir.

This journal; adopting the principle that providing scientific research to the public free of charge will increase the global sharing of information, it provides instant open access to its content. In addition, authors are not required to submit any application or publication fees under the names of article submission and so on.

Çalışmaların kabulü e-posta üzerinden yapılmaktadır. Yayınlanmasını istediğiniz çalışmanızı, editör kurulu tarafından incelenmek üzere sobe@cag.edu.tr adresine gönderebilirsiniz.

Authors should upload their manuscript by e-mail. You can send the work you want to be published to sobe@cag.edu.tr for review by the editorial board.

Dergi İletişim Bilgileri:

Doç. Dr. Murat Koç

muratkoc@cag.edu.tr

Dr. Saadet Sağtaş

saadetsagtas@cag.edu.tr

Arş. Gör. Demet Can

demetcan@cag.edu.tr

Arş. Gör. Yağmur Akcan

yagmurakcan@cag.edu.tr

Telefon: +90 324 651 48 00

E-posta: sobe@cag.edu.tr

Adres: Çağ Üniversitesi, Yaşar Bayboğan Kampüsü, Adana-Mersin Karayolu üzeri, Yenice, Tarsus, 33800, MERSİN.

Çağ Üniversitesi Uluslararası Güvenlik ve Yönetim Araştırmaları Dergisi
aşağıdaki indeksler tarafından taranmaktadır.

Çağ University International Journal of Security and Management Studies is
indexed by the following indexing services.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

Pandemi Döneminde Akademik ve İdari Personelin Majör İş Tutumlarının İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma / A Research for Examining Major Business Attitudes of Academic and Administrative Staff During the Pandemic Period Murat KOÇ, Yonca BİR	1-14
Kurumsal Sosyal Sorumluluğun Marka İtibarına Etkisi Üzerine Kavramsal Bir Araştırma / A Conceptual Research on the Effect of Corporate Social Responsibility on Brand Reputation Saadet SAĞTAŞ	15-29
Devletlerarası İlişkilerde ve Karşılıklı Entegrasyon Sürecinde Dil Faktörü: Türk Devletleri Teşkilatı Örneği / Language Factor in Interstate Relations and in The Process of Mutual Integration; Example of Turkish States Organization Yunus HARDALDALI, Khaladdin İBRAHİMLİ	30-43
BIST Kapsamında Bankacılık Sektörü İşletmeleri Bağımsız Denetim Raporlarının, BDS-610 Standardı Doğrultusunda İncelenmesi / Review of Independent Audit Reports of Bist Banking Sector Enterprises in Accordance with The Bds-610 Standard Hüseyin MERT, Fatih KOÇ, Alev VARGAN BAŞKAYA, Bilalettin TOPLUK	44-61
Yatırım Teşviki Kullanan İşletmelerde Yatırımcı Davranışlarının Yatırım Sonuçları Üzerindeki Etkisi / The Effect of Investor Behaviors on Investment Results in Businesses Using Investment Incentives Osman YILMAZ, Leyla ŞAHİN, Mustafa ASLAN	62-74
Küresel Finansal Krizler/ Global Financial Crisis Bedrettin KOLÇAK	75-87

PANDEMİ DÖNEMİNDE AKADEMİK VE İDARİ PERSONELİN MAJÖR İŞ TUTUMLARININ İNCELENMESİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA*

Murat Koç¹

Doçent Doktor

Çağ Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi

muratkoc@cag.edu.tr

ORCID: 0000-0002-3848-3111

Yonca Bir²

Öğretim Görevlisi

Çağ Üniversitesi, Meslek Yüksek Okulu

yoncabir@cag.edu.tr

ORCID: 0000-0002-4997-4010

ÖZET: Bu çalışmanın amacı içinde bulunduğumuz pandemi dönemi içerisinde, çalışma davranışlarıyla doğrudan alakalı majör iş tutumlarının incelenmesidir. Mersin ilinde yer alan özel bir üniversitede görev yapan 74 akademik ve idari personelin katılımıyla gerçekleştirilen çalışmada veri toplama aracı olarak online ortamda hazırlanan anket formu kullanılmıştır. Örgütsel Bağlılık, İş Tatmini ve Yaşam Tatmini ölçekleri aracılığıyla elde edilen verilere tanımlayıcı istatistiki analizler, pearson korelasyon, basit ve çoklu regresyon analizleri uygulanmıştır. Araştırma sonucunda, iş tatmininin duygusal ve normatif bağlılık üzerinde pozitif etkisi olduğu, duygusal ve normatif bağlılığın da yaşam tatmini üzerinde pozitif etkilerinin olduğu ve duygusal bağlılığın yaşam tatmini üzerindeki etkisinin normatif bağlılıktan daha fazla olduğu görülmüştür. Akademik ve idari personelin iş tatminindeki artışın duygusal ve normatif bağlılıklarını arttıracak, duygusal bağlılık ve normatif bağlılığın birlikte, yaşam tatminini arttıracak ve bununla birlikte, iş ve yaşam tatmini arasında karşılıklı pozitif ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. İş tatmini, örgütsel bağlılık ve yaşam tatmini olarak ifade edilen ve

* Bu makale 29 Nisan-1 Mayıs 2021 tarihleri arasında gerçekleştirilen International Academician Studies Congress adlı kongrede sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

birbirlerine bağlı olan bu tutumların pandemi süreci bakış açısıyla incelendiği araştırma sonuçları değişen çalışma koşulları kapsamında değerlendirilecek olursa; uzaktan çalışma sistemine geçilmesiyle birlikte birbirinin içerisine giren iş ve yaşam ortamı olarak yeni bir yapının olduğu bu dönemde çalışanların iş tatminlerinin ölçülmesiyle birlikte yaşam tatminlerini de tespit edecek altyapı çalışmaları oluşturmalı; çalışanın hareketliliğini ve sosyalleşmesini sağlayacak yeni ortamlar sağlanmalıdır. Bu süreçte çalışanların beklentileri doğru yönetilmeli, performansları değerlendirilmeli, iletişim güçlü tutulmalı, gelişen teknoloji takip edilmeli ve yönetsel anlamda erişilebilir olunmalıdır. Örgüt, politikalarını sanal çalışma düzenine uygun olarak çalışanlarına özerklik, esneklik tanıyan, öz yeterliliği teşvik edecek uygulamalarla ve çalışanlarının iş-yaşam dengesini de kurabilecek bir hassasiyetle yeniden tasarlamalı; katılımı daha fazla teşvik eden, farklı bireysel yeteneklerin geliştirilmesine imkan tanıyan ve gerekli özerkliği çalışanlara tanıyan sistem ve süreçler organize etmelidir.

Anahtar kelimeler: iş, yaşam, tatmin, bağlılık, pandemi, üniversite

A RESEARCH FOR EXAMINING MAJOR BUSINESS ATTITUDES OF ACADEMIC AND ADMINISTRATIVE STAFF DURING THE PANDEMIC PERIOD

Murat Koç

Associate Professor

Cag University , Faculty of Arts and Sciences

muratkoc@cag.edu.tr

ORCID: 0000-0002-3848-3111

Yonca Bir

Lecturer

Cag University , Vocational School

yoncabir@cag.edu.tr

ORCID: 0000-0002-4997-4010

ABSTRACT: The aim of the study is to examine major job attitudes directly related for working behaviors during the pandemic period. The study conducted with the participation of 74 academic and administrative staff working at a private university in Mersin province, an online questionnaire form was used as a data collection tool. Descriptive statistics, pearson correlation, simple linear regression and multiple regression analysis were applied to data from Organizational Commitment, Job Satisfaction and Life Satisfaction scales. As a result of the research, it was seen that job satisfaction had a positive effect on affective and normative commitment, affective and normative commitment also had positive effects on life satisfaction, and the effect of affective commitment on life satisfaction was more than normative commitment. It has been determined the increase in job satisfaction of academic and administrative staff will increase their affective and normative commitment, affective and normative commitment both together increase life satisfaction, and there is a mutual positive relationship between job and life satisfaction. When the results which examined from a pandemic perspective, are evaluated within the scope of working conditions; in this period, when a new structure is formed as a work and living environment that intertwines with the transition to the remote working system, infrastructure studies that

will determine the life satisfaction of the employees should be created along with the measurement of their job satisfaction. New environments should be provided for employee mobility and socialization. In this process, employees' expectations must be managed correctly, their performance must be evaluated, communication must be kept strong, developing technology must be followed and managerially accessible. The organization should redesign its policies in accordance with the virtual working order, with practices that give autonomy, flexibility to its employees, encourage self-efficacy, and with a sensitivity that can establish the work-life balance of its employees; Organize systems and processes that further encourage participation, allow the development of different individual abilities and give employees the necessary autonomy.

Keywords: work, life, satisfaction, commitment, pandemic, university

1. Giriş

Gelişen teknolojiyle birlikte yaşanan süratli değişimler karşısındaki sürdürülebilirlik, bu süratli değişimlere açık olan, esnek ve çevik yapıdaki organizasyonlarla mümkündür. Bu noktada yapılacak olan plan, uygulama ve değerlendirmelerde, bir örgütün temel yapıtaşını oluşturan birey ve grup davranışlarının anlaşılması, örgüte rekabet avantajı sağlayacaktır. Örgüt içerisindeki bireylerin, diğer bir ifadeyle, çalışanların ve grupların davranışlarının anlaşılmasıyla kastedilen ise, bu davranışlarının arkasındaki tutumlarının anlaşılmasıdır. Tutumlar, örgütün daha verimli hale getirilmesi için birey, grup ve yapı olmak üzere üç temel dinamik üzerine çalışan örgütsel davranış alanının ele aldığı önemli konularından birisidir. Moynihan ve Pandey'e (2007) göre, örgütsel davranış alanında en sık incelenen üç majör tutumdan bahsedilmektedir; iş tatmini, işe sarılma ve örgüte bağlılık.

"Covid 19'un sağlıktan ekonomiye ve çalışma sistemine her anlamda çok yönlü krizlere gebe bir salgın olarak bilinmezlikleri beraberinde getirdiği görülmektedir." Bu çerçevede kişisel hijyenin sağlanmasının yanı sıra toplumsal izolasyonun yarattığı etki de pek çok parametreyi etkilemiş ve kendisine özgü bir yönetim paradigması yaratmıştır (Özbay, 2020, s.1). Birçok örgüt çalışma şeklini hızlı bir şekilde değiştirmek zorunda kalarak uzaktan çalışma sistemine geçiş yapmış; örgütler, çalışanları ve iş yapma şekilleri önemli ölçüde etkilenmiştir.

Etkisi her alanda hissedilen salgın ile birlikte sosyal izolasyon ve mesafe sebebiyle karşı karşıya kalınan ekonomik kaybın boyutu ve karşılıklı yükümlülüklerin ne derece karşılanacağı hususlarında bir belirsizlik alanı oluşmuştur (Pueyo, 2020). "Bu belirsizlik ve kaos ortamında, kaygıların giderilmesi ve çok yönlü istikrarlı bir iyileşme dönemine girilmesi açısından yönetim biliminin iş dünyasının da dışına taşan bir yaklaşımla ve hatta iş ve yaşamı bütünleştirici tarzda, yaşamın tüm alanlarını kapsayan bir bakış açısı ile ele alınması gerekli hale gelmiştir" (Özbay, 2020, s.2-3). Değişen dinamikler çalışanların algılarını, duygularını, tutumlarını ve davranışlarını etkilemiştir.

Geçmişten günümüze, müşteri davranışları ve istekleri yönetim biliminde kilit rolde iken, Covid 19 pandemisiyle birlikte örgütler açısından işlerini evde yürüten çalışan ve müşterilerin beklentilerini doğru şekilde analiz etmenin önemi artmıştır. Belirsizlik süreci içerisinde müşteri ve çalışan psikolojisini anlayabilecek, çalışanın psikolojik sermaye ve örgütsel destek algısını yüksek tutan, DNA'sını iyi analiz eden bir kurum kültürü ve yönetim dinamiğine ihtiyaç vardır. Müşteri gibi çalışan DATA'sı da hayati önemdedir (Koç, 2020; Özbay, 2020). Örgütsel güven, örgütsel vatandaşlık, örgütsel bağlılık ve örgütsel adaletin daha da soyutlaşacağı bu dönemde organizasyonlar, çalışanın aidiyet ve tatmin seviyelerini sürekli gözlemleyen ve bu gözlemleri referans alan yaklaşımlarla gerekli aksiyonların alınmasına dair süreçleri geliştirmelidirler.

Çalışma hayatının dijital dönüşümü için önemli bir evrilme noktası olarak görülen Covid 19 sürecinin beraberinde getirdiği belirsizlik iş süreçlerinde, iş modellerinde, kurumların müşteri ilişkilerinde, tüm örgütsel işleyiş ve yapılarında kalıcı değişikliklere yol açmıştır. Dolayısıyla "bu sürecin uygun dijital iş birlikleri yanında düşünme, yaratma ve verimli bir şekilde bağlantı kurma fırsatlarını önemli ölçüde geliştirmesi ve yönetim anlayışını bir sonraki büyüme seviyesine taşıyan katalizör görevi görmesi beklenmektedir" (Kline, 2020; Özbay, 2020, s.4). Bu kapsamda, çalışma ortamındaki etkileşimlerin daha verimli hale getirilmesi, öğrenci ve öğretim elemanı tatmininin artırılması, akademik ve idari personele sunulan hizmetlerin iyileştirilmesi ve örgütsel açıdan yürütülecek yönetsel ve idari diğer örgütsel gelişim çalışmalarında kaliteyi arttıracak fikrinden hareketle, bu çalışma gerçekleştirilmiştir.

1.1. İş Tatmini Kavramı

Sabuncuoğlu ve Vergiliel Tüz (2016) iş tatmini “kişinin işine karşı genel ve olumlu tutumu” olarak tanımlamıştır (s.36). İş tatmini kavramıyla “işten elde edilen maddi çıkarlar ve işçinin beraber çalışmaktan zevk aldığı iş arkadaşları ile bir eser meydana getirmesinin sağladığı mutluluk” akla gelmektedir (s.37). İş tatminini etkileyen faktörler “örgütsel faktörler (ücret, yükselme fırsatları, işin doğası ve niteliği, politika ve prosedürler, çalışma şartları), grup faktörleri (çalışma arkadaşları, yöneticilerin tutum ve davranış şekilleri), bireysel faktörler (kişinin ihtiyaç ve beklentileri, işle ilgili çıkarlar), kültürel faktörler (inançlar, değerler, tutumlar) ve çevre faktörleri (ekonomik, sosyal ve devlete ait faktörler)” olarak sıralanmıştır (Duman, 2000, aktaran Örcü vd., 2006, s.41-42).

1.2. Yaşam Tatmini Kavramı

Kişinin bir bütün olarak yaşamına karşı tutumunu ifade eden yaşam tatmini ise; iş, aile, boş zaman, sağlık gibi birey için önemli görülen genel yaşam yapıtaşlarına ve seyahat etme, hobilerine ayrılan vakit gibi bireyin kendi yaşamı için önemsendiği özel unsurlara duyduğu memnuniyetin bütünüdür (Özdevecioğlu, 2004 ; Rode, 2004). Alan yazındaki araştırmaların çoğu iş ve yaşam tatmini arasında olumlu ve karşılıklı bir ilişki bulunduğunu göstermektedir (Aşan ve Erenler, 2008; Judge & Watanabe, 1993; Tait vd., 1989; Bowling vd., 2010; Koç ve Bir, 2018).

1.3. Örgütsel Bağlılık Kavramı

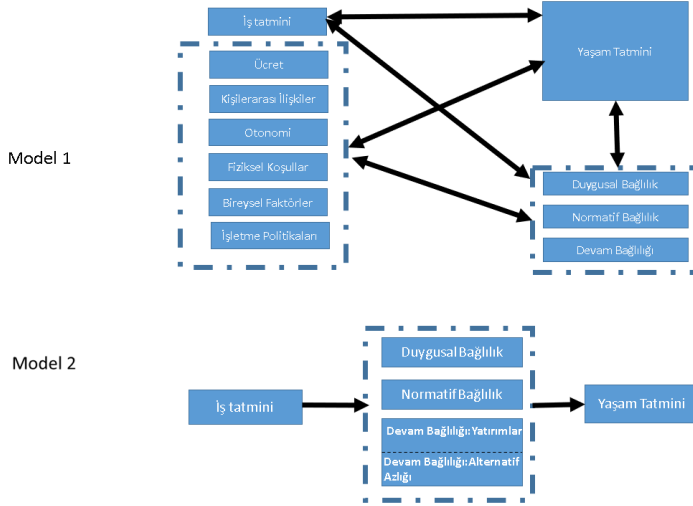
Çalışanların işe karşı tutum ve davranışlarıyla ilgili olan örgütsel bağlılık, iş tatmini, isteklendirme ve performans seviyelerinin beklentileri aştığı zamanlarda yaşanmaktadır (Chen & Chen, 2008). Örgütsel bağlılık “bir çalışanın kendini belirli bir örgütle özleştirme ve onun üyesi olarak kalma isteğinin derecesi” olarak tanımlanmaktadır (Robbins & Judge, 2015, s.77). Allen ve Meyer’a göre de örgütsel bağlılık çalışanlar ile kuruluş arasında olan psikolojik bağlarla açıklanmaktadır (Meyer ve ark., 2004). Örgütsel bağlılığın üç boyutu vardır ve her boyut bireyin örgütte kalma kararlarını farklı biçim ve nedenlerle etkilemektedir. Duygusal bağlılığı yüksek olan kişiler örgütte kendi istedikleri için kalırlar. Bireyler bulundukları örgüte, hissettikleri duygular, işlerine sarılmaları nedeniyle bağlılık hissederler. Normatif bağlılık ise yükümlülük veya zorunluluk ile ilgili nedenlere bağlı olarak bireyin kendini örgütte kalmasını hissetmesidir. Patronuna duyulan minnet borcu, arkadaşlara duyulan yükümlülük ve sorumluluklar normatif bağlılığı açıklamaktadır. Çalışan kendini örgütüne borçlu hissetmekte ve bu nedenle ayrılmak istememektedir. Devam bağlılığında ise maliyet ve finans temelli nedenlerle örgütte kalmayı istemekte aldığı ücret, yükselmeler gibi nedenler bu bağlılığı etkilemektedir (Özkalp ve Kirel, 2016, s.683-684).

2. Yöntem

İçinde bulunduğumuz pandemi dönemi içerisinde çalışma davranışlarıyla doğrudan alakalı bazı majör iş tutumlarının incelenmesi amacıyla, tasarlanan araştırma modeli Şekil 1’de gösterilmiştir. Birinci aşamada yaşam tatmini, iş tatmini ve alt boyutları, örgütsel bağlılık alt boyutları arasındaki ilişkiler tespit edilmiş; ikinci aşamada ise tespit edilen anlamlı ilişkilerden hareketle, iş tatmininin örgütsel bağlılık alt boyutları üzerinde, örgütsel bağlılık alt boyutlarının da yaşam tatmini üzerindeki etkileri incelenmiştir.

Şekil 1.

Araştırmanın Modeli

Araştırma verilerinin elde edilmesinde anket tekniğinden yararlanılmıştır. Katılımcılara çevrimiçi Google forms ile hazırlanan anket formu ile sorular yöneltilmiş ve belirlenen süre zarfında doldurmaları istenmiştir. Katılımcıların örgütsel bağlılıklarına ilişkin görüşlerinin belirlenmesi için 18 ifadeden oluşan Örgütsel Bağlılık Ölçeği (Meyer, Allen & Smith, 1993; Wasti, 2000); iş tatminlerine ilişkin görüşlerinin belirlenmesi için 32 ifadeden oluşan İş Tatmini Ölçeği (Batıgün ve Şahin, 2016); yaşam tatminlerine ilişkin görüşlerinin belirlenmesi için 5 ifadeden oluşan Yaşam Tatmini Ölçeğinden (Deiner vd., 1985; Bekmezci ve Mert, 2018) yararlanılmıştır. Verilerin analizinde SPSS 25.0 istatistik paket programı kullanılmıştır. Program aracılığıyla ölçekler ve alt boyutlarının güvenirlik analizleri, tanımlayıcı istatistik analizler (ortalama, yüzde, frekans) ile Pearson korelasyon, basit ve çoklu regresyon analizleri uygulanmıştır. Korelasyon ve regresyon analizlerinden önce ölçeklerin normal dağılıma uygun olup olmadığının değerlendirilmesinde basıklık ve çarpıklık değerleri dikkate alınmıştır. Kullanılan verilerin normal dağılım göstermesi basıklık ve çarpıklık değerlerinin ± 3 arasında olmasına bağlıdır (Shao, 2002). Ölçekler ve alt boyutlarına ilişkin basıklık ve çarpıklık değerleri -3 ile +3 arasında bulunmuş olduğundan normal dağılıma uygun olduğu görülmüştür. Ölçekler normal dağılım gösterdiği için istatistik değerlendirmelerde parametrik testler kullanılmıştır.

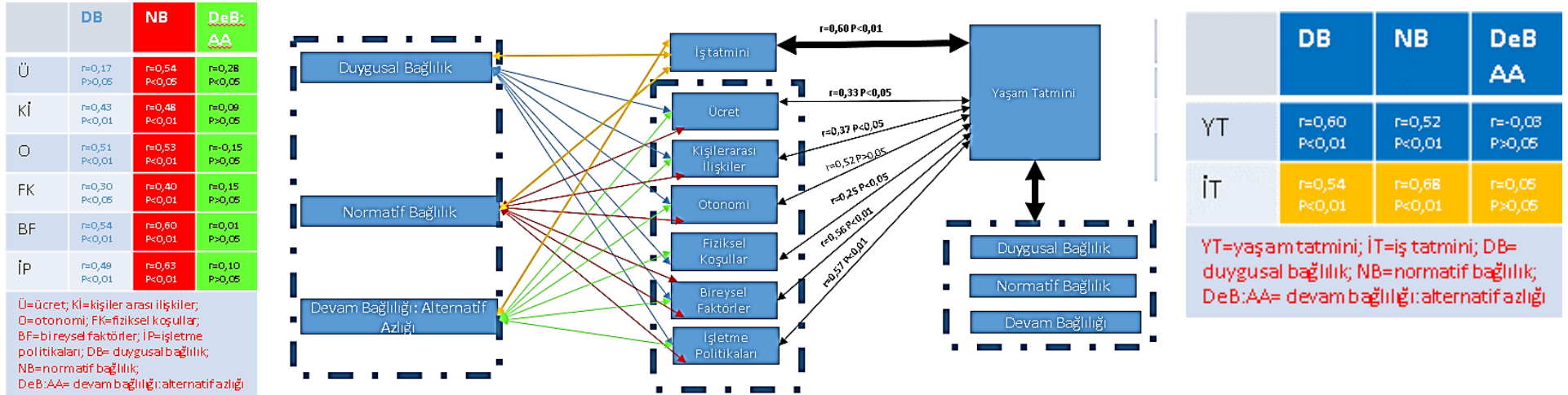
Ölçeklerin bu araştırma örneklemini üzerinde güvenirlik katsayıları; duygusal bağlılık 0,773, normatif bağlılık 0,791, devam bağlılığı alternatif azlığı boyutu ise 0,767 olarak hesaplanmıştır. Bu bulgulardan hareketle duygusal, normatif ve devam bağlılığı alternatif azlığı boyutundaki ifadelerin güvenirlik skorlarının “oldukça güvenilir” olduğu ifade edilebilmektedir. Devam bağlılığının yatırımlar boyutu ise Cronbach’s Alpha=0,261 olarak bu araştırma örnekleminde güvenilir olarak bulunamamıştır. Dolayısıyla bu boyut analizlere dahil edilmemiştir. İş Tatmini Ölçeği ve alt boyutlarının bu araştırma örneklemini üzerinde güvenirlik katsayıları; iş tatmini genel ölçek 0,968, işletme politikaları boyutu 0,955, bireysel faktörler boyutu 0,782, otonomi boyutu 0,734, kişilerarası ilişkiler boyutu 0,673, ücret boyutu 0,732 olarak hesaplanmıştır. Bu bulgulardan hareketle iş tatmini ölçeği ve işletme politikaları boyutundaki ifadelerin güvenirlik skorları “yüksek derecede güvenilir” ; bireysel faktörler, otonomi, ücret, kişilerarası ilişkiler boyutlarındaki ifadelerin güvenirlik skorları “oldukça güvenilir” olarak ifade edilebilmektedir. Fiziksel koşullar boyutunun ise Cronbach’s Alpha=0,573 olarak güvenirliği kabul edilebilir düzeyde bulunmuştur. Yaşam Tatmini Ölçeğinin bu araştırma örneklemini üzerinde güvenirlik katsayısı 0,876 olarak yüksek derecede güvenilir bulunmuştur.

Alpar (2017) ölçek güvenilirliğini yorumlamak için kullanılan Cronbach's Alpha katsayısının $0,00 \leq \alpha \leq 0,40$ arasında ölçeğin güvenilir olmadığını; $0,40 \leq \alpha \leq 0,60$ ölçeğin güvenilirliğin düşük ancak kabul edilebilir düzeyde olduğunu; $0,60 \leq \alpha \leq 0,80$ arasında oldukça güvenilir; $0,80 \leq \alpha \leq 1,00$ arasında yüksek derecede güvenilir ölçek olduğunu ifade etmiştir.

3.Bulgular

Ankete katılım gösteren 74 kişinin demografik özelliklerine ilişkin bulgular incelendiğinde, katılımcıların 65% sinin kadın, 35% sinin erkek; 54% sinin bekar, 46% sinin evli; 4% sinin 1900-1945 yılları arasında, 12% sinin 1946-1964 yılları arasında, 19% sinin 1965-1980 yılları arasında, 65% sinin 1981-1999 yılları arasında doğumlu; 3% sinin lise, 1% sinin önlisans, 34% sinin lisans, 42% sinin yüksek lisans, 20% sinin doktora eğitimini tamamlamış olduğu görülmektedir.

Yaşam tatmini, iş tatmini ve alt boyutları, örgütsel bağlılık alt boyutları arasındaki ilişkilerin tespit edilmesi için uygulanan korelasyon analizi sonuçları ise, aşağıda özetlenmiştir.

Korelasyon analizi sonucunda tespit edilen anlamlı ilişkilerden hareketle, iş tatmininin duygusal bağlılık ile normatif bağlılık üzerindeki etkisinin tespit edilmesi için basit regresyon analizleri uygulanmıştır. Duygusal ve normatif bağlılıklarının da yaşam tatminleri üzerindeki etkilerinin tespit edilmesi için çoklu regresyon analizi uygulanmıştır.

İş tatmininin duygusal bağlılık üzerindeki etkisini tespit etmek amacıyla uygulanan basit regresyon analizi sonuçları istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($F_{(1,72)}=30,057$; $p<0,01$). Değişkenler arasındaki basit doğrusal ilişkiye ilişkin regresyon denklemi duygusal bağlılık= $12,158 + 0,112$ (iş tatmini) şeklindedir. Analiz sonucunda R^2 değeri 0,30 olarak bulunmuştur. Bu değere göre, duygusal bağlılıktaki %30 varyansın iş tatminine bağlı olduğu görülmektedir. Standardize edilmiş (β) katsayısı ve t değerleri incelendiğinde iş tatmininin duygusal bağlılık üzerinde istatistiksel olarak pozitif yönde anlamlı etkisinin olduğu tespit edilmiştir ($\beta=0,543$; $t=5,482$; $p<0,01$). İş tatminindeki artışın duygusal bağlılık üzerinde olumlu etkisi vardır.

Tablo 1.

İş Tatmininin Duygusal Bağlılık Üzerindeki Etkisi

	B	Standart Hata	β	t	p
Sabit	12,158	2,705	-	5,822	<,01
İş tatmini	0,112	0,020	0,543**	8,391	<,01

* $p<0,05$; ** $p<0,01$; bağımlı değişken:duygusal bağlılık; bağımsız değişken:iş tatmini

İş tatmininin normatif bağlılık üzerindeki etkisini tespit etmek amacıyla uygulanan basit regresyon analizi sonuçları istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($F_{(1,72)}=62,185$; $p<0,01$). Değişkenler arasındaki basit doğrusal ilişkiye ilişkin regresyon denklemi normatif bağlılık= $6,622 + 0,147$ (iş tatmini) şeklindedir. Analiz sonucunda R^2 değeri 0,46 olarak bulunmuştur. Bu değere göre, normatif bağlılıktaki %46 varyansın iş tatminine bağlı olduğu görülmektedir. Standardize edilmiş (β) katsayısı ve t değerleri incelendiğinde iş tatmininin normatif bağlılık üzerinde istatistiksel olarak pozitif yönde anlamlı etkisinin olduğu tespit edilmiştir ($\beta=0,681$; $t=7,886$; $p<0,01$). İş tatminindeki artışın normatif bağlılık üzerinde olumlu etkisi vardır.

Tablo 2.

İş Tatmininin Normatif Bağlılık Üzerindeki Etkisi

	B	Standart Hata	β	t	p
Sabit	6,622	2,467	-	2,685	0,009
İş tatmini	0,147	0,019	0,681**	7,886	<,01

* $p<0,05$; ** $p<0,01$; bağımlı değişken:normatif bağlılık; bağımsız değişken:iş tatmini

Duygusal bağlılık ve normatif bağlılığın yaşam tatmini üzerindeki etkisini tespit etmek amacıyla çoklu regresyon analizi uygulanmıştır. Çoklu regresyon analizi bulgularına göre, duygusal ve normatif bağlılığın katılımcıların yaşam tatminleri üzerinde anlamlı düzeyde etkisi olduğu ($F_{(2,71)}=23,941$; $p<0,01$; $R^2=0,39$) ve yaşam tatminindeki %39 oranındaki varyansın bu değişkenler tarafından açıklandığı tespit edilmiştir. Standardize edilmiş regresyon katsayıları (β) dikkate alındığında, değişkenlerin yaşam tatmini üzerindeki göreceli önem sırası duygusal bağlılık ($\beta=0,446$; $t=3,978$, $p<0,01$), normatif bağlılık ($\beta=0,262$; $t=2,338$, $p<0,05$) şeklindedir. Değişkenler arasındaki çoklu regresyon denklemi ise yaşam tatmini= $-1,381 + 0,693$ (duygusal bağlılık) + $0,389$ (normatif bağlılık) şeklindedir. Son sütunda yer alan VIF değerlerine bakıldığında, çoklu doğrusal bağıntı problemi olmadığı sonucuna varılabilmektedir. Çoklu doğrusal bağıntı sorununun tespitine yönelik incelenen Tolerance değerlerinin 0.10'dan düşük olmaması, VIF değerlerinin ise 10'dan düşük olması gerekmektedir (Pallant, 2001).

Tablo 3.

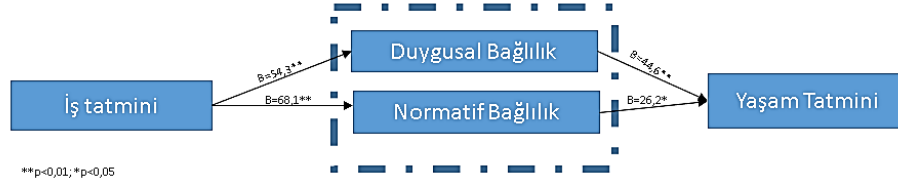
Duygusal Bağlılık ve Normatif Bağlılığın Yaşam Tatmini Üzerindeki Etkisi

Değişken	Standardize Edilmemiş Katsayılar		Standardize Katsayılar	t	Sig. (p)	Collinearity Statistics	
	B	Std. Hata	Beta (β)			Tolerance	VIF
Sabit	-1,381	4,185	-	-,330	0,742	-	-
Duygusal bağlılık	0,693	0,174	0,446**	3,978	<,01	0,668	1,496
Normatif bağlılık	0,389	0,167	0,262*	2,338	,022	0,668	1,496

*p<,05; **p<,01; bağımlı değişken:yaşam tatmini; bağımsız değişkenler: duygusal ve normatif bağlılık.

Regresyon analizi bulguları araştırma modeli üzerinde aşağıda sunulmuştur.

Model 2

4. Sonuç

Pandeminin etkilerinin uzun dönemli ve belirsiz olduğu düşünüldüğünde, sonrasında yaşanabilecek dalgalanmalarda da hazırlıklı olunması açısından diğer alternatif çalışma modellerinin bir gereklilik olduğu deneyimlenerek anlaşılmıştır (Özbay, 2020). Sosyal mesafe kurallarına uyularak bulaşın engellenmesi kapsamında uzaktan çalışma bir zorunluluk olarak ortaya çıkmış; çalışanların telekonferans yöntemleri ile fiziksel mekân dışında başka bir çalışma sisteminin de olabilirliğini görmeleri, dijital farkındalık düzeylerini arttırmıştır. (Belzunegui-Eraso & Erro-Garcés, 2020; Ulutaş, 2020). Nesnelerin interneti (IoT), büyük veri (big data), bulut depolama uygulamaları, yapay zeka, artırılmış gerçeklik uygulamaları, sosyal medya gibi çeşitli teknolojilerin gelişmesi ve entegre çalışabilmesi sonucunda işletmeler “Dijital Dönüşüm” olarak ifade edilen dijitalleşme evresine girmişlerdir (Klein, 2019). Bu doğrultuda, işletmelerin hedeflerini gerçekleştirmelerindeki ana etken olan insan kaynağının (dijital) verimliliğini sağlama gereklilikleri bulunmaktadır (Kosanoğlu, 2020; Özbay, 2020).

Akademik ve idari personelin majör iş tutumlarının pandemi süreci bakış açısıyla değişen çalışma koşulları kapsamında incelendiği bu araştırma sonucunda, iş tatminindeki artışın duygusal (gönüllü) ve normatif (minnet) bağlılığı arttıracak; duygusal bağlılığın en çok sorumluluk miktarı, iş yükü, rollerdeki belirginlik düzeyini kapsayan bireysel faktörlere bağlı iş tatminiyle, normatif bağlılığın ise en çok idari politikalar, belirsizlik, yapılandırılmışlık kurumsal faktörlerini kapsayan işletme politikalarına bağlı olan iş tatminiyle ilişkisi olmakla birlikte, her iki bağlılık türünün amir ve meslektaşlarla ilişkileri kapsayan kişiler arası ilişkilere bağlı iş tatmini, kontrolü kapsayan otonomiye bağlı iş tatmini ve gürültü düzeyi, havalandırma miktarı, ışıklandırma durumu, kalabalık faktörlerini kapsayan fiziksel koşullara bağlı iş tatminiyle ilişkisi olduğu; duygusal bağlılık ve normatif bağlılığın ise birlikte, yaşam tatminini arttıracak ve aynı zamanda iş ve yaşam tatmini arasında karşılıklı pozitif ilişkinin varlığı söz konusu olduğu görülmektedir.

Uzaktan çalışma sistemine geçilmesiyle birlikte birbirinin içerisine giren iş ve yaşam ortamı olarak yeni bir yapının oluştuğu bu dönemde örgüt, çalışanlarının yaşam tatminlerini tespit edecek altyapı çalışmalarını oluşturmali; çalışanın hareketliliğini ve sosyalleşmesini sağlayacak yeni ortamlar sağlamalıdır. Çünkü çalışanın mutluluğu, huzuru ve yaşam kalitesi, yaşam tatminine ve aynı ortamı paylaşması sebebiyle doğrudan iş tatminine etki edecektir. Araştırma sonucunda, yaşam tatmininin işletme politikaları ve bireysel faktörlere bağlı iş

tatminiyle orta derecede ilişkisi; kişilerarası ilişkiler, ücret ve fiziksel koşullara bağlı iş tatminiyle zayıf derecede ilişkisi olduğu; otonomiye bağlı iş tatminiyle ise ilişkisi olmadığı görülmektedir. Yaşam tatmininin en çok işletme politikalarına bağlı iş tatminiyle ilişkisi bulunmuştur. Bu kapsamda örgüt, politikalarını sanal çalışma düzenine uygun olarak çalışanlarına özerklik, esneklik tanıyan, öz yeterliliği teşvik edecek uygulamalarla ve çalışanlarının iş-yaşam dengesini de kurabilecek bir hassasiyetle yeniden tasarlamalı; katılımı daha fazla teşvik eden, farklı bireysel yeteneklerin geliştirilmesine imkan tanıyan ve gerekli özerkliği çalışanlara tanıyan sistem ve süreçler organize etmelidir.

Yaşam tatminiyle ilgili araştırma sonuçlarından bir diğeri ise, duygusal bağlılığın yaşam tatmini üzerindeki etkisinin daha fazla olmasıdır. Örgütsel bağlılığın alt türlerinden biri olan duygusal bağlılık ile oluşan aidiyet duygusu örgütün çalışanlarından sağlayacağı faydayı maksimize edecek olan bağlılık türüdür. Farklı disiplinlerde uzmanlık kazanmış, farklı disiplinler arası yaklaşımlara uyum sağlayabilecek, farklı proje takımlarında eş anlı çalışabilecek, gerekli teknolojik becerileri ve donanıma sahip çevik ve yetenekli çalışanları kurumlarında tutacak işletmeler rekabet avantajı elde ederek sürdürülebilirliklerini sağlayacaklardır. Bu başarının sağlanması dönüşüm sürecini idare eden geniş vizyonlu, uzgörülü “Yönder” (yönetici-lider)lerle mümkün olacaktır (Kalkan, 2020; Nuri, 2019; Tarhan, 2020). Bu kapsamda, uzaktan çalışma süreciyle birlikte yöneticilerin yönderlik ve görüntülü koçluk yetkinliklerine sahip olması gereklidir. Fiziksel ortamda çalışma arkadaşlarından öğrenme imkânının kısıtlanmasıyla kaybedilen öğrenme kanalının otoriterlikten uzak yönderlerle online kanallar aracılığıyla karşılanması iş tatmini olumlu etkileyen bir faktör olacaktır.

Dijital iş kültüründe yöneticilerin mevcut bilgi, çevre, insan, görev, teknoloji ve yapıları destekleyerek ilerlemeleri ve örgütlerde kullanılacak teknolojilerin ARGE çalışmalarıyla desteklenmesi esastır (Bapuji vd, 2020; Born & Drori, 2015). Yetenek temelli milli eğitim, küresel işe alım ve beceri geliştirme politikaları oluşturulmalı; eğitim ve öğretim için uzaktan eğitim küresel değişime ayak uydurmak için bir fırsat olarak görülerek milli sistemlerle desteklenmeli; sonuç ve güven odaklı çalışma etiğinin yaratacağı hassasiyetler ve esnek çalışma düzenlemeleri değer yaratma sürecinde yeniden tanımlanmalı ve her türlü krizi fırsata evriltme refleksi sancılı reformlara karşı korunma ve dayanıklılığı artırma süreçleri olarak şekillendirilmelidir (Koç, 2020). Bu süreçte çalışanların beklentileri doğru yönetilmeli, performansları değerlendirilmeli, iletişim güçlü tutulmalı, gelişen teknoloji takip edilmeli ve yönetsel anlamda erişilebilir olunmalıdır.

Kaynakça

- Alpar, R. (2017). Çok değişkenli istatistiksel yöntemler. Detay Yayıncılık.
- Aşan, Ö. ve Erenler, E. (2008). İş tatmini ve yaşam tatmini ilişkisi. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 13 (2), 203-216.
- Bapuji, H., De Bakker, F. G. A., Brown, J. A., Higgins, C., Rehbein, K., & Spicer, A. (2020). Business and society research in times of the corona crisis. Business&Society, 59(6), 1067–1078 <https://doi.org/10.1177/0007650320921172>
- Batıgün, A. ve Şahin, N. (2016). İş stresi ve sağlık psikolojisi araştırmaları için iki ölçek: A-tipi kişilik ve iş doyumu. Türk Psikiyatri Dergisi, 17(1), 32-45.
- Bekmezci, M. ve Mert, İ. S. (2018). Yaşam tatmini ölçeğinin türkçe geçerlilik ve güvenirlik çalışması. Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi, 5(8), 167-177.
- Belzunegui-Eraso, A., & Erro-Garcés, A. (2020). Teleworking in the context of the Covid-19 crisis. Sustainability, 12 (9).
- Born, N., & Drori, E. (2015). What factors will transform the contemporary work environment and characterize the future of work?. <https://digitalcommons.ilr.cornell.edu/student/78>
- Bowling, N. A., Eschleman, K. J. & Wang, Q. (2010). A meta-analytic examination of the relationship between job satisfaction and subjective well-being. Journal of Occupational and Organizational Psychology, 83, 915-934.
- Chen, H. F. & Chen, Y. C. (2008). The impact of work redesign and psychological empowerment on organizational commitment in a changing environment: An example from Taiwan's state-owned enterprises. Public Personnel Management, 37(3), 279-302. <https://doi.org/10.1177/009102600803700302>
- Diener, E., Emmons, R. A., Larsen, R. J., & Griffin, S. (1985). The satisfaction with life scale. Journal of Personality Assessment, 49, 71-75.
- Duman, G. (2000). Yönetim açısından iş tatmini [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi].
- Gürbüz, S. & Şahin, F. (2017). Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri (4.bs.). Seçkin Yayıncılık.
- Hackett, R. D., Bycio, P., & Hausdorf, P. A. (1994). Further assessments of Meyer and Allen's (1991) three component model of organizational commitment. Journal of Applied Psychology, 79(1), 15–23. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.79.1.15>.
- Judge, T. A. ve Watanabe, S. (1993). Another look at the job satisfaction - Life satisfaction relationship. Journal of Applied Psychology, 78, 939-948.
- Kalkan, U. (2020). Gelecek tasarımı. https://books.google.com.tr/books/about/gelecek_tasarımı.html?id=UZLZDwAAQBAJ&redir_esc=y
- Klein, M. (2020). İşletmelerin dijital dönüşüm senaryoları-Kavramsal bir model önerisi. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 19 (74), 997-1019. <https://doi.org/10.17755/esosder.676984>
- Koç, M. & Bir, Y. (2018). İş ve yaşam tatmini arasındaki ilişkiye etki eden demografik değişkenler üzerine araştırma (Bir uluslararası firma uygulaması). H. Akça (Ed.). II.

- Uluslararası Multidisipliner Çalışmaları Kongresi içinde (s.357-372), Cilt II, Akademisyen Kitabevi.
- Koç, M., (2020, 16 Nisan). Küresel değişimde Covid-19 etkisi: Aktör ve zon etkileşimleri ışığında tespit ve öngörüler. <https://www.gencdiplomalar.com/>
- Kosanoğlu, M. F. (2020). Liderlik ve güven ilişkisi: Bir işletme. [Yayımlanmamış yüksek lisans projesi, Maltepe Üniversitesi].
- Meyer, J. P., Allen, N. J., & Smith, C. A. (1993). Commitment to organizations and occupations: Extension and test of a three-component conceptualization. *Journal of Applied Psychology*, 78(4), 538–551. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.78.4.538>
- Meyer, J. P., Becker, T. E. & Vandenberghe, C. (2004). Employee commitment and motivation: A conceptual analysis and integrative model. *Journal of Applied Psychology*, 89(6), 991-1007.
- Moynihan, D. P. & Pandey, S. K. (2007). Finding workable levers over work motivation: Comparing job satisfaction, job involvement, and organizational commitment. *Administration & Society*, 39(7), 803-832. doi: 10.1177/0095399707305546
- Nuri, A.,(2019). Endüstri 4, 0'da insan kaynakları yönetiminin geleceği: İnsan kaynakları profesyonellerinin algı ve beklentileri üzerine bir araştırma. *Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (3), 89-109.
- Örücü, E., Yumuşak, S. ve Bozkır, Y. (2006). Kalite yönetimi çerçevesinde bankalarda çalışan personelin iş tatmini ve iş tatminini etkileyen faktörlerin incelenmesine yönelik bir araştırma. *Yönetim ve Ekonomi* , 13(1), 40-51.
- Özbay, M. (2020). Pandemi yönetimine dair. M.Koç (Ed.), *Yönetim perspektifinden pandemi dönemi üzerine düşünceler içinde* (s.1-26). Karahan Kitabevi.
- Özdevcioğlu, M. (2004). Sosyal destek ve yaşam tatmininin mesleki stres üzerindeki etkileri: kayseri'de faaliyet gösteren işletme sahipleri ile bir araştırma. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(1), 209-233.
- Özkalp, E. ve Kirel Ç. (2016). *Örgütsel davranış*. (7. bs.). Ekin Yayınevi.
- Pallant, J. (2001). *SPSS survival manual: A step by step guide to data analysis using SPSS for Windows version 10*. Buckingham: Open University Press.
- Pueyo, T., (2020). Coronavirus: Why you must act now. <https://medium.com/@tomaspuoyo/coronavirus-act-today-or-people-will-die-f4d3d9cd99ca>
- Robbins, S. P. & Judge, T. A. (2015). *Organizational behavior* (İ.Erdem, Çev.). Nobel Yayınevi. (Orijinal çalışma 2013 yılında yayımlanmıştır)
- Rode, J.C. (2004). Job satisfaction and life satisfaction revisited: A longitudinal test of an integrated model. *Human Relations*, 57(9), 1205-1230. doi: 10.1177/0018726704047143
- Sabuncuoğlu, Z. ve Vergiliel Tüz, M. (2016). *Örgütsel davranış* (6.bs.). Alfa Akademi.
- Shao, J., Leung, D. & Qin, J. (2002). Estimation with survey data under nonignorable nonresponse or informative sampling. *Journal of the American Statistical Association*, 97 (457), 193-200.

- Tait, M., Padgett, M. Y. & Baldwin, T. T. (1989). Job and life satisfaction: A reevaluation of the strength of the relationship and gender effects as a function of the date of the study. *Journal of Applied Psychology*, 74(3), 502-507. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.74.3.502>
- Tarhan, U. (2020). T insan (20. bs.). Destek Yayınevi.
- Ulutaş, U. (Ed). (2020). Covid-19 sonrası küresel sistem: Eski sorunlar yeni trendler. Sam Yayınları.
- Wasti, A. (2000). Meyer ve Allen üç boyutlu örgütsel bağlılık ölçeğinin geçerlilik ve güvenirlik analizi. 8. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildirileri, 401-410.

KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUĞUN MARKA İTİBARINA ETKİSİ ÜZERİNE KAVRAMSAL BİR ARAŞTIRMA

Saadet Sağtaş¹

Dr. Öğr. Üyesi

Çağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

saadetsagtas@cag.edu.tr

ORCID: 0000-0003-1834-2132

ÖZET: Günümüz artan rekabet koşullarında, işletmeler rakiplerinden ayrılmak ve sürdürülebilir rekabet avantajı sağlamak için sosyal değer yaratma hedeflerine odaklanmaktadır. Artan bilinçli ve duyarlı tüketiciler ile işletmelerin, daha fazla tercih edilmesi ve kalıcı olması maddi değerlerden ziyade manevi değerlerle belirlenmektedir. İşletmeler, maddi kazanç sağlamanın ötesinde, topluma fayda sağlayan eğitim, sağlık, çevre ve sanat gibi farklı alanlara yönelik faaliyetler ile duyarlı bir kurumsal vatandaş haline gelmektedir. İşletmeler tarafından uygulanan sosyal sorumluluk faaliyetlerinin çok boyutlu amaçlara hizmet ettiği görülmektedir. Sosyal anlamda topluma fayda sağlayan bu uygulamaların aynı zamanda işletmeye yönelik oluşan algı üzerinde de olumlu anlamda etkisi bulunmaktadır. Stratejik olarak belirlenen ve kendi değerleriyle uyumlu olan kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetleri ile işletmeler, paydaşları ve tüketicileri tarafından istenilen güçte itibara sahip olabilmektedir. Bu çalışmanın amacı, kurumsal sosyal sorumluluğun marka itibarına etkisini incelemektir. Bu amaç doğrultusunda önemli kurumsal iletişim araçları olan, kurumsal sosyal sorumluluk ve marka itibarı kavramları detaylı olarak incelenerek, iki kavram arasındaki bağlantı literatür taraması ile açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal sorumluluk, kurumsa sosyal sorumluluk, kurumsal itibar

A CONCEPTUAL RESEARCH ON THE EFFECT OF CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY ON BRAND REPUTATION

Saadet Sağtaş¹

Assist Prof. Dr.

Çağ University, Faculty of Economics and Administrative Sciences

saadetsagtas@cag.edu.tr

ORCID: 0000-0003-1834-2132

ABSTRACT: In today's increasingly competitive environments, businesses focus on social value creation goals in order to differentiate from their competitors and to provide sustainable competitive advantage. The preference of businesses by the consumers and permanence of consumers' choice are determined by business's loyalty to moral and ethical values. Because the number of conscious and sensitive consumers is increasing rapidly and these consumers evaluate businesses not according to economic criteria, but according to moral and ethical criteria. Businesses become sensitive corporate citizens with activities in different fields such as education, health, environment and art that benefit the society beyond providing financial gain. More and more it is possible to observe that social responsibility activities implemented by businesses serve multidimensional purposes. These practices, which benefit the society in a social sense, also have a positive effect on the perception of the business. With corporate social responsibility activities that are strategically determined and compatible with their values, businesses can have the desired reputation by their stakeholders and consumers. The aim of this study is to examine the effect of corporate social responsibility on brand reputation. For this purpose, the concepts of corporate social responsibility and brand reputation, which are important corporate communication tools, are examined in detail and the connection between the two concepts is explained by literature review.

Keywords: Social responsibility, corporate social responsibility, corporate reputation

1. Giriş

Günümüzde dünyada yaşanan küreselleşme, bilgi ve iletişim teknolojisindeki gelişimler, artan rekabet ortamı, tüketicilerin bilinçlenmesi, istek ve beklentilerde yaşanan değişimler kurum ve kuruluşları yakından etkileyerek bazı yeni çalışmaların ve uygulamaların yapılmasını sağlamıştır. Kurumların temel amaçları kar elde edebilmek ve sürdürülebilirliğini sağlamaktır. Fakat rekabet ortamında bu amaçları sağlayabilmek, rakiplerle rekabet edebilmek için farklı yollar araştırmaları gerekmektedir. Bu sebeplerle son dönemlerde kurumların, kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetleri uyguladığı ve bu alana büyük bir yatırım yaptıkları görülmektedir. Temel anlamda kurumların topluma ve çevreye karşı tutum ve davranışlarıyla ilgili bir kavram olan kurumsal sosyal sorumluluk, “kurumları çevresel ve sosyal konularda harekete geçiren, pazarlama stratejilerini etkileyen ve gönüllülük esasına dayalı uygulamalardır” (Aslan ve Aydın, 2018: 148).

Küresel ölçekte rekabetin artması ve rakip işletmelerin günden güne artması gibi nedenlerle kurumlar kar elde edebilmek, istihdam yaratmak, ekonomik ülke gelişimine destek yaratmanın ötesinde roller oynamaktadır. Günümüzde kurumlar sadece tüketici ihtiyaçlarını karşılamak ötesinde çevreye ve topluma karşı duyarlı davranışlar sergilemektedir. Bu noktada kurumsallaşma ve kurumsal sosyal sorumluluk uygulamaları devreye girmektedir. Kurumsal sosyal sorumluluk ile beraber kurumlar açısından marka farkındalığı, marka değeri, marka itibarı, marka imajı gibi soyut kavramlar ön plana çıkmıştır. Kurumların rekabet ortamında rakiplerine karşı daha fazla tercih edilmesi ve daha çok satış yapması maddi değerlerden daha ziyade manevi değerlerle belirlenmektedir. Bu noktada kurumların mal veya hizmet kalitesi sağlayarak ve etik kurallara bağlı olarak gerçekleştirdikleri kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetleri, kurumların marka itibarı elde etmesini sağlamıştır. Kurumlar açısından marka itibarı yapılan ticari ve gönüllü faaliyetlerle sağlanan güven ve saygınlık ile sağlanmaktadır. Kurumlar, sosyal sorumluluk uygulamaları ile yaratacakları marka itibarı ile tüketicileri ve diğer paydaşlar gözünde farklılaşarak başarı ve rekabet gücü kazanacaktır. Günümüzde kurumlar rekabet ortamında ayakta kalabilmek, rakiplerine göre farklılaşabilmek, paydaşlarına karşı güven ve saygınlık kazanabilmek için marka itibarlarını yönetmek zorundadır.

Bu çalışmada kurumsal sosyal sorumluluk kavramının ne olduğu ve önemi üzerinde açıklamalar yapıldıktan sonra kurumsal sosyal sorumluluğun marka itibarına etkilerinin ne olduğu ve kurumlara ne gibi avantajlar sağladığı yönünde literatür taraması yapılmıştır. Çalışmanın son bölümünde ise kurumsal sosyal sorumluluğun marka itibarına etkisi üzerine yapılan dünya geneli ve Türkiye’de yapılmış çalışma örneklerine yer verilmiştir.

2. Kurumsal Sosyal Sorumluluk Kavramı

Sosyal sorumluluk kavramı özellikle son yıllarda işletmelerin üzerinde durduğu önemli konular arasında yer almaktadır. İşletmelerin yoğun rekabet ortamında sosyal sorumluluğa olan ilgisi ve gün geçtikçe sosyal sorumluluk faaliyetleri gösteren işletmelerin artması bu kavramın açıklanması gerekliliğini açığa çıkarmıştır (Marin vd., 2009:65). Kurumsal sosyal sorumluluk kavramının literatürde teorik anlamda ilk defa kullanımı 1953 yılında Howard Bowen tarafından kaleme alınan “İş Adamlarının Sosyal Sorumlulukları” kitabında geçmektedir. Bu kitapta iş dünyasında faaliyet gösteren kişilerin sadece işletme amaçları ve kazançları için değil aynı zamanda toplumun değerleri ve ihtiyaçları ile de ilgilenmeleri gerektiği vurgulanmıştır (Bowen, 1953: 6). Kurumsal sosyal sorumluluk bir kurumun iç ve dış çevresinde bulunan kişilere karşı davranış biçimleri ile ilgili bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Kurumsal sosyal sorumluluk kavramı “işletmenin, toplumun beklentilerine cevap vermesinde gönüllülük esasına dayanarak, ekonomik unsurların dışında insani unsurlara da önem vermesi” olarak tanımlanırken (Macit ve Aytaç, 2021: 46) bir diğer tanımda ise kurumsal sosyal sorumluluk işletmelerin yaptıkları ticari faaliyetlerde toplumun da beklentilerinin karşılandığı şekilde ticaret yapmak olarak açıklanabilir (Kotler ve Lee, 2006: 3).

Kurumsal sosyal sorumluluk kavramını açıklarken sosyal sorumluluk kavramı ile olan farkını ortaya koymak gerekmektedir. Sosyal sorumluluk kavramı işletmelerin tüketiciyi aldatıcı faaliyetler sergilememesi, etik ve iş ahlakı çerçevesinde davranması, tüketici haklarını koruması şeklinde kullanılan bir kavram olarak ifade edilir. Sosyal sorumluluk anlayışı içindeki faaliyetler işletmelerin rekabet ortamında uyması gereken davranışlar olup yapmadığı durumlarda yaptırımlarla karşılaştıkları sorumluluklar iken kurumsal sosyal sorumluluk ise işletmelerin gönüllü uyguladıkları ve işletmelerin kendi istekleri ile yaptıkları faaliyetlerdir. Kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetlerinde amaç işletmelerin gönüllü olarak belirli amaçlarla tüketicileri ile bir araya gelmesidir (Orçan, 2007: 29). Kurumsal sosyal sorumluluk kurumların çevresindeki topluluklara, kişilere karşı davranış şekilleri ile ilgili olup ticari faaliyetlerini gerçekleştirirken toplumunda çıkarlarını gözetmesi gerekmektedir. Tüm kurumların amacı kar etmek ve varlıklarını sürdürülebilmektedir. Fakat bu amacı gerçekleştirirken sorumlu oldukları toplumunda da takdirini kazanmaları ve onların çıkarlarını gözetmeleri gerekmektedir (Karatepe ve Ozan, 2017: 82).

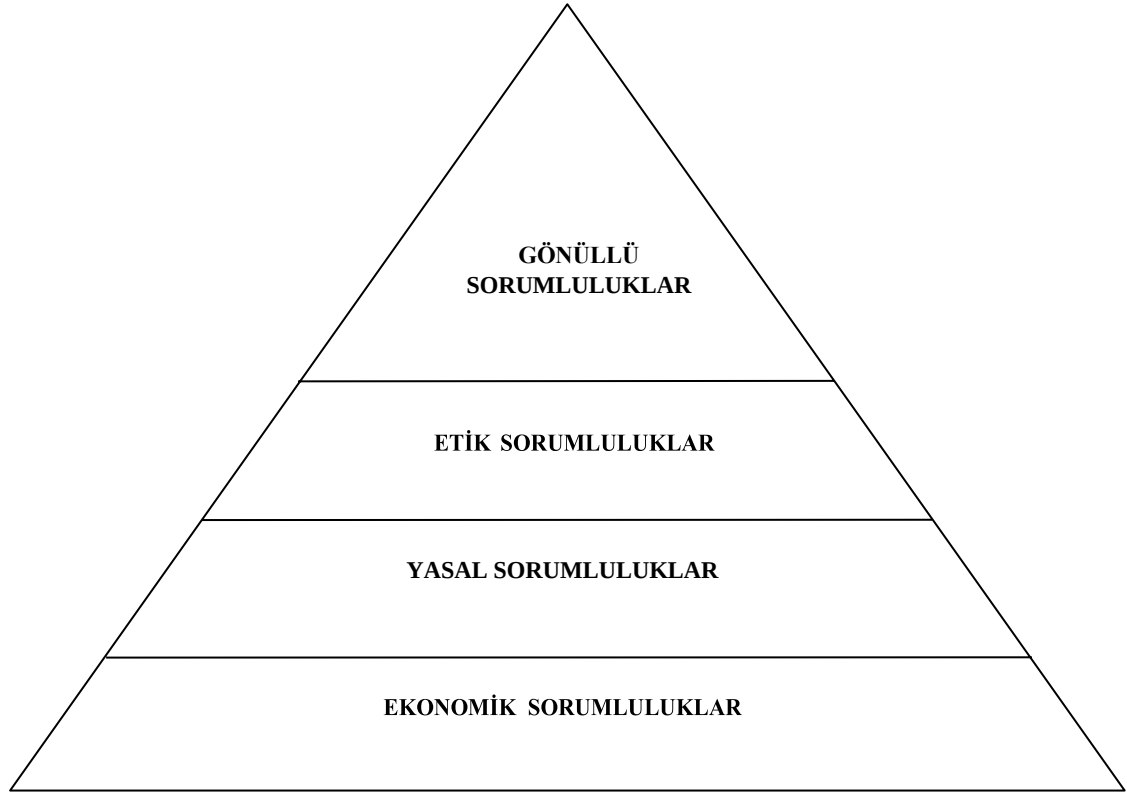
Kurumlar, ekonomik, hukuki, etik ve sosyal sorumluluk olmak üzere dört temel sorumluluğu yerine getirmelidir. Bu sorumluluklardan kurumsal sosyal sorumluluk sayılan sorumluluklardan son ikisini doğrudan içerirken ekonomik ve hukuki sorumluluğu ise dolaylı yünden içine alan bir kavramdır. Kurumsal sosyal sorumluluk, kurumlar için daha iyi bir toplum ve çevre için gönüllü olarak katkı sunmasını içerirken; kurumların topluma ve çevreye karşı yaptıkları olumlu faaliyetler de kurumun sorumlu olduğu çalışanları, hissedarları ve müşterilerinin daha mutlu olmalarını sağlamaktadır (Çiçek, 2017:13). Bu bakımdan kurumsal sosyal sorumluluk örgütün amaçları doğrultusunda çıkarlarını da içeren toplumu ve çevreyi korumak ve daha da geliştirebilmek için alınan önlemler olarak görülmektedir (Sen ve Bhattacharya, 2001: 226). Ayrıca son yıllarda kurumların kurumsal sosyal sorumluluk çerçevesinde fakirliğin, kıtlığın ve açlığın önlenmesi, sürdürülebilirlik gibi çalışmalarla uluslararası alanda gelişimleri desteklemektedir (Blowfield, 2005: 515).

Kurumlar uyguladıkları sosyal sorumluluk faaliyetleri sayesinde sorumlu oldukları tüm paydaşlarla ilişkilerini güçlendirirken (Stuebs ve Sun, 2011: 35), büyük bir güven bağı da oluşturmaktadır. Yapılan sosyal sorumluluk faaliyetleri ile kurumların marka bilinirliğinin artması, kurumsal itibar sağlanması, oluşan şikayetlerin azalması, marka sadakatinin sağlanması vb. gibi katkılar sağlanmaktadır. Son dönemlerde özellikle tüketiciler tercih ettikleri kurumların toplumdaki rolünü, çevreye ve topluma karşı katkılarının ne olduğunu bilmek ve kurumlardan bu alanlarda çalışmalar yapmalarını beklemektedir. Bu çalışmalar sayesinde kurumlar tüketiciler ve toplum gözünde marka itibarı kazanmaktadır (Pringle ve Gordon, 2001:184).

Teknoloji ve iletişim alanında yaşanan gelişmeler, kültür ve eğitim seviyesinin artması, kişisel gelir düzeylerinde yaşanan artışlar tüketicilerin beklenti ve isteklerinin artmasını ve bazı alanlarda değişime uğramasıyla sonuçlanmıştır. Özellikle rekabetin yoğun olarak yaşandığı ekonomik çevrede yaşanan değişimleri gözlemleyen kurumların topluma ve çevreye yönelik çalışmalara yöneldiği görülmektedir. Kurumlar ve paydaşları arasında yaşanan istek ve beklentilerdeki değişimler kurumsal sosyal sorumluluk sürecinin gelişmesinde aktif bir rol oynamıştır. Günümüzde kurumların kar elde edebilmesi, sürekliliğini sağlayabilmesi, marka farkındalığı ve itibarı oluşturabilmesi için kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetleri zorunlu bir hal almaya başlamıştır. Tüketicimin artması ve son yıllarda yaşanan büyük çevre sorunları, eğitimde yaşanan sorunlar, enerji ve hammadde sıkıntıları, kıtlık ve açlık gibi bazı problemler kurumları topluma fayda sağlayacak sosyal sorumluluk faaliyetlerine yönlendirmiştir. Kurumlar açısından sosyal sorumluluk faaliyetleri gönüllülük esasına dayanan faaliyetler kapsamında değerlendirilirken; bir diğer açıdan bakıldığında kazan kazan politikasına dönüşmektedir. Kurumlar tarafından topluma ve çevreye karşı sunulan olumlu katkılar kurumlara hem maddi hem de manevi anlamda getiriler sunmaktadır. Kurumlar yaptıkları sosyal sorumluluk faaliyetleri ile rekabet avantajı, marka farkındalığı, marka itibarının sağlanması, sadakatin artırılması ve satışlara destek sunulması açısından katkılar elde etmektedir. Bu bakımdan kurumsal sosyal sorumluluk

faaliyetleri kurumlar açısından iktisadi ve sosyal anlamda geri dönüşü olan önemli bir yönetimsel faaliyet olarak görülebilir (Macit ve Aytaç, 2021: 47-48).

Kurumsal sosyal sorumluluk Carroll (1991: 42)'un çalışmasında ekonomik, yasal (hukuki), etik ve gönüllü sorumluluklar olmak üzere dört grupta toplanmıştır. Kurumların sosyal sorumluluk faaliyetlerinde bu temel sorumlulukları içerecek faaliyetlerde bulunması yapılacak uygulamaların başarı ile sonuçlanmasını sağlayacaktır.

Şekil 1. Kurumsal Sosyal Sorumluluk Piramidi

Kaynak: Carroll, A. B. (1991). The Pyramid of corporate social responsibility: Toward the moral management of organizational stakeholders. Business Horizons, 39-48.

Kurumsal sosyal sorumluluk piramidinde ekonomik sorumluluklar olarak işletmeler devamlılığını sağlamak, istihdam oluşturabilmek, ticari faaliyetlerde bulunabilmek açısından kar elde etmelidir. Ekonomik olarak tüm sorumluluklar diğer sorumluluklar için temel sorumluluk olarak görülmektedir. Çünkü piramitte yer alan diğer sorumluluklar ekonomik olarak sorumlulukların yerine getirilmesine bağlı olarak gerçekleşmektedir (Branco ve Rodrigues, 2007: 11). Piramitte yer alan bir diğer sorumluluk ise hukuki sorumluluktur. İşletmeler yaptıkları faaliyetlere bağlı olarak belli hukuki bir düzen içinde ticari faaliyetlerde bulunmaktadır. Hukuki olarak işletmelerin düzenli faaliyet gösterebilmeleri açısından ortaya konulan yasa, mevzuat vs. gibi hukuki düzenlere uyulması işletmeler için önemli bir açıdır. Bu kurallara uyulmaması kısıtlamalar ve cezai yaptırımlar ile karşı karşıya kalınmasına sebep verebilmektedir. Kurumsal sosyal sorumluluk piramidinde bulunan bir diğer sorumluluk ise etik sorumluluklardır. Etik sorumluluk toplumdaki norm ve kurallara uyulması, çalışanların hakkının korunması, insan haklarının ihlal edilmemesi, ahlaki davranış kurallarına uyulması gibi toplum tarafından işletmelerden beklenen saygı olarak ifade edilebilir (Çalışkan ve Ünüsan, 2011: 157). Etik sorumluluk zorunlu bir sorumluluk olarak görülmemesine rağmen işletmelere itibar sağlayan, marka değerini yükselten tüketicilerin beklentisine dayalı önemli bir sorumluluktur. Piramitte yer alan son sorumluluk ise gönüllü sorumluluklardır. Bu sorumluluk işletmeler tarafından isteğe bağlı olarak uygulanan sorumluluktur. Bu sorumluluğun esas amacı topluma, çevreye katkı sunmak ve daha iyi bir dünya için çabalar sarf etmektedir (Çalışkan ve Ünüsan, 2011: 157-158). İşletmelerin topluma ve

çevreye yönelik olarak sundukları olumlu katkılar işletmelerin iletişim içinde olduğu tüm paydaşları ile olan ilişkilerinin gelişmesine, takdir görmesine, sadakat ve bağlılık oluşturmalarını sağlamaktadır (Rim vd., 2016: 3214).

3. Marka İtibarı ve Kurumsal Sosyal Sorumluluğun Marka İtibarına Etkileri

Marka, “mal ve hizmetlerin kimliğini belirleyen, ürünün rakiplerinden ayırt edilmesini sağlayan, pazarlama yönetimi ve reklam yönetimi uygulamalarının odak noktası olarak tüketicilerle iletişim kurulmasını kolaylaştıran, üreticilere ve tüketicilere yasal bir takım avantajlar sağlayan, kısaca ürünü farklılaştıran isim, sembol, simge veya bunların birleşimi” olarak ifade edilmektedir (Özdemir, 2009: 61). Kurumlar açısından marka, rakip ürünlere karşı farklılık yaratan, tüketicilerin zihninde bir konum elde eden önemli bir kavramdır (Knapp, 2003: 5-6). Özellikle günümüz rekabet ortamında bir kurumun marka oluşturabilmesi için tüketici istek ve beklentilerini yakından tespit etmeli, marka olarak sunduğu ürün veya hizmetten daha fazla yarar sağlayarak markaya yönelik olarak bir itibar oluşturmaya çalışmalıdır.

İtibar kelime anlamı ile saygınlık anlamına gelmektedir (TDK, 2021). Kurumlar açısından itibar elde etmek önemlidir. Özellikle küreselleşen dünyada ekonomik olarak rekabetin olması, kurumların sürdürülebilirlik ve kar elde edebilmesi, marka sadakati ve bağlılığı oluşturabilmesi için hedef kitlesinin zihninde olumlu bir marka itibarı oluşturmaları gerekmektedir. Marka itibarı, kurumların tüketicileri zihninde oluşturdukları değer, saygı, güven ve diğer özelliklerin bir bütünü olarak tanımlanabilir (Chaudhuri, 2002:34). Tüketiciler özellikle iletişim ve teknoloji alanında yaşanan gelişimlerle beraber olumlu imaj oluşturmuş ve itibar kazanmış markaları tercih etmektedir. Bu bakımdan tüketiciler için mal veya hizmet alımında tercih nedeni oluşturan ilk etmen piyasa içinde saygınlık ve güven sağlayan kurumlardır. Kurumlar açısından marka itibarı yapılan ticari ve gönüllü faaliyetlerle sağlanan güven ve saygınlık ile sağlanmaktadır. Kurumların markaları ile verdikleri mesajlar ve faaliyetlerinde verdikleri mesajlar markaya dair olumlu izlenimler oluşmasını sağlayarak tüketicilerin markaya güvenmesine ve dolayısıyla marka itibarı sağlamasına katkı sağlamaktadır. Bir markanın itibarı tüketicilerin zihninde onu diğer markalardan ayıran ve tercih edilmesini sağlayan en önemli etkenlerden birisidir (Karapınar, 2018: 136). Marka itibarı kurumlar açısından maddi duran bir varlık olmamasına rağmen kurumlara başarıyı ve rekabet avantajını sağlayan önemli bir kavramdır (Corkindale ve Belder, 2009:242).

Günümüzde kurumlar rekabet ortamında ayakta kalabilmek, rakiplerine göre farklılaşabilmek, paydaşlarına karşı güven ve saygınlık kazanabilmek için marka itibarlarını yönetmek zorundadır. Bu yönetim sürecinde paydaşlarla kurulan iletişim büyük önem arz etmektedir. Bu yüzden kurumların tüketici istek ve beklentilerine karşılık vermek gerekmektedir. Tüketicilerin istek ve beklentilerini karşılayan ve özellikle son yıllarda topluma ve çevreye karşı katkı sağlayan birçok kurum marka itibarına destek sunmaktadır (Pira ve Sohodol, 2004: 139). Marka itibarının, kurumlar için değer yaratması ve soyut bir kavram olması nedeniyle rakipler tarafından taklit edilmesinin zor olmasından ötürü kurumlar açısından son derece önemlidir (Roberts ve Dowling, 2002: 1077).

Kurumlar açısından marka itibarı sağlamak ve bu itibarın devamlılığının yönetimi rakiplerine oranla büyük avantaj elde etmelerini sağlamaktadır. Kurumların sundukları mal ve hizmet kalitesiyle beraber oluşturacakları marka itibarı müşterilerin kuruma karşı bağlılıklarını artırıcı önemli bir faktördür. Kurumlar marka itibarını sağlarken ilk olarak sundukları ürün veya hizmet kalitesine dikkat etmeleri gerekmektedir. Marka itibarı ne kadar yüksek olursa olsun müşteriler ürün veya hizmeti tüketirken oluşacak kalite algısı eğer düşük ise marka itibarı zarar görecektir. Marka itibarı oluştururken müşterilerin algısını yakalayabilmek için en önemli kriterler şu şekilde sıralanabilir (Bartikowski ve Walsh, 2009: 39).

- Müşteri yönetimi,
- İşveren kuruma ait nitelikler,
- Kurumun finansal gücü,

- Ürün veya hizmetin niteliği ve kalitesi,
- Sosyal sorumluluk faaliyetleridir.

Küreselleşen dünyada gün geçtikçe rekabetin artması, tüketici istek ve beklentilerinde olan değişimler, iletişim ve teknolojik gelişmeler, bilgiye erişimin kolaylaşması gibi sayılabacak birçok sebep artık kurumların sundukları ürün veya hizmeti tek başına yeterli olmamasına neden olmaktadır. Kurumların paydaşları, müşterileri ile kurdukları iletişimi geliştirerek farklılık ve değer yaratma yollarını araştırmaktadır. Bu noktada kurumların son yıllarda yoğun bir şekilde kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetleri sergiledikleri ve marka itibarı sağlama çalışmaları yürüttükleri görülmektedir. Kurumsal sosyal sorumluluk çalışmaları özellikle iş dünyasında kurumlar için rekabete dayalı ortamı yeniden şekillendirmek için büyük bir fırsat sunmaktadır (Husted ve Allen, 2007: 605). Kurumlar kar elde etmek ve sürekliliğini sağlama amacı dışında topluma ve çevreye karşı da sosyal sorumluluk bilinci ile hareket etmek ve toplumunda çıkarını gözetmek zorundadır (Ülgen ve Mirze 2006: 454). Kurumların amaçları doğrultusunda gösterecekleri sosyal sorumluluk faaliyetleri marka farkındalığı, marka bağlılığı ve marka itibarına büyük destek sunmaktadır. Bu açıdan kurumlar sosyal bir varlıktır ve üstlenmesi gereken sosyal sorumluluklar şu şekilde gösterilebilir (Akbaş, 2010: 7).

Kurum	<i>Kurum içi sorumluluklar</i>
	Çalışanlara karşı sorumluluk
	Hissedarlara karşı sorumluluk
	Yöneticilere karşı sorumluluk
	<i>Kurum dışı sorumluluklar</i>
	Rakiplere karşı sorumluluk
	Müşterilere karşı sorumluluk
	Tedarikçilere karşı sorumluluk
	Çevreye karşı sorumluluk
	Topluma karşı sorumluluk
	Hükümete karşı sorumluluk

Şekil 2. Kurumların Sorumluluk Alanları

Kurumların sorumluluk alanları Şekil-2’de görüldüğü gibi birçok alanda toparlanmaktadır. bu sorumluluklardan son yıllarda kurumlar açısından yoğun bir şekilde uygulanan sorumluluk kurumsal anlamda sosyal sorumluluk uygulamalarıdır. Kurumlar açısından sosyal sorumluluk faaliyetleri daha iyi bir toplum ve çevre için yapılan gönüllü uygulamaları içermektedir. Başka bir anlatımla kurumsal sosyal sorumluluk yasalara uygun hareket etmek dışında (her şirket yasalara zorunlu uymalıdır) etik kurallar çerçevesinde gönüllü olarak sosyal kampanyalar ve çalışmaları kapsamaktadır. Kurumsal sosyal sorumluluğun kurumlara ve marka itibarına sunduğu faydalar şu şekilde sıralanabilir (Gümüş ve Öksüz, 2009: 2134-2135).

- Müşterilerde marka bağlılığı ve kurum bağlılığı yaratmak,
- Müşteri sadakatini artırmak,
- İyi niyetli bir iletişim için temel oluşturmak,
- Çalışan sadakati oluşturmak,
- Kurumla iletişim kuran paydaşlara fayda sağlamak,
- Satışların artmasını sağlamak,
- Kurumla paydaşları arasında iletişimi güçlendirmek,
- Marka itibarı sağlamak,
- Rekabet avantajı yaratmak olarak sıralanabilir.

Günümüzde kurumlar açısından sosyal sorumluluk faaliyetleri bir gereklilik haline gelmiştir. Marka itibarı ve marka imajının gelişmesine, pazarda büyük bir reklam olanağı sağlaması özelliğinden dolayı toplum tarafından kazandığı değerleri toplum ve çevreye katkı sağlayacak şekilde geri sunmak

ve toplum yararına destek sunulması anlamına gelen kurumsal sosyal sorumluluk kurumlar için her geçen gün daha da önem arz etmektedir. Kurumlar kar elde etmek ve devamlılıklarını sağlama amacı yanında çevreye ve topluma olan sorumlulukların da farkında olmalıdırlar. Rekabet ortamında ayakta kalabilmek ve hedeflerini daima ilerlemek üzerine oluşturan bir kurum paydaşları ile olan ilişkilerini geliştirerek marka itibarı sağlamaları gerekmektedir. Bu bağlamda kurumların topluma ve çevreye katkı sunarak müşterileri gözünde ayrı bir yer edinmeleri, marka itibarı ve imajı oluşturabilmeleri, satışları artırabilmek için kurumsal sosyal sorumluluklarını karşılamaı gerekmektedir (Sucu, 2020: 2-4).

Kurumlar açısından marka itibarı oluşmasına katkı sunan kurumsal sosyal sorumluluk çalışmaları önemli unsurlar şu şekilde sıralanmaktadır (Özmen, 2009: 91).

- Sosyal kampanyalarda etik kurallara uyulmasını sağlamak ve standartlara bağlı kalmak
- Yapılan çalışmalarda şeffaflık ilkesi gözetilmeli ve iyi niyet, açıklık sağlanmalı,
- Yapılan faaliyetlerde karşılıklı fayda sağlamak,
- Toplumun değerleriyle ilişkili olan ve değerlere aykırı olmayan faaliyetler yürütmek,
- Sivil toplum kuruluşları ile birlikte hareket etmek,
- Kaynaklar doğru ve gerçekçi bir biçimde belirlenmeli,
- Kurum çalışanlarının da faaliyetlerde aktif rol alması sağlanmalı,
- İletişim çalışmalarında toplum duyguları suiistimal edilmemeli,
- Belirli zamanlarda performans ölçümü ve kontrol yapılmalı,
- Kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetleri yönetimin asli bir işi olarak görülmelidir.

Kurumlar sosyal sorumluluk faaliyetleri gösterirken ürün veya hizmetlerle müşterilerin isteklerini karşılarken aynı zamanda işletme faaliyetleri tarafından etkilenen toplumun beklentilerini de karşılamaktadır (Kelgökmen, 2010: 307-308). Özellikle bilgi ve iletişim teknolojisinde yaşanan gelişimler, sosyal medya gelişimi, gelir düzeyindeki artışlar, müşteri istek ve beklentilerinin değişimi, çevreye ilginin artması vs. gibi sebepler kurumlar açısından sosyal sorumlulukların artmasını sağlamıştır. Müşterilerin kurumlardan beklentilerinin artması kurumları değişime ve aynı zamanda sosyal sorumluluk faaliyetlerine olan artışı sağlamıştır. Kurumlar açısından marka itibarına büyük bir katkı sunan sosyal sorumluluk faaliyetlerinin artışına neden olan faktörler şu şekilde sıralanmaktadır (Gök, 2016: 5-6).

- Toplumun sosyal beklentilerinde artış,
- Uzun dönemli kar sağlamak,
- Sosyal sorumluluğun önemli bir parçasının etik anlayışı olması sebebiyle etik sorumluluk,
- Kurumlara sağladığı imaj,
- Daha iyi bir çevrenin oluşması için katkı sunmak,
- Topluma ve çevreye karşı olumsuz etkileri azaltmak,
- Hissedarların çıkarına destek sunmak,
- Çalışanlara ve tedarikçilere fayda sağlamak,
- Marka itibarı, imajı, karlılık, toplumsal saygınlık, müşteri sadakati oluşturmak.
- Sosyal sorunların daha fazla büyümeden çözüme isteğidir.

4. Kurumsal Sosyal Sorumluluk ve Marka İtibarına Dair Araştırmalar

Kurumsal sosyal sorumluluk ve marka itibarı arasında ilişkileri açıklayabilmek için literatürde bazı araştırmalar bulunmaktadır. Bu araştırmalar Tablo-1'deki gibi gösterilebilir.

Tablo 1. Kurumsal Sosyal Sorumluluk ve Marka İtibarı Konulu Çalışmalar

No	Çalışmanın Yazarları	Amaç	Örneklem ve Veri Toplama Tekniği	Bulgular
1	Siltaoja, (2006).	Kurumsal/marka itibarı ve kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetleri arasındaki ilişkiyi belirlemek.	Bir gazetenin 8 çalışanı üzerinde uygulanan nitel bir araştırmadır.	Çalışma sonucunda değer önceliklerinin kurumsal bağlamda belirli itibar hikayelerinin özünü etkileyen Kurumsal sosyal sorumluluk eylemlerinde etkili bir rol oynadığını göstermektedir.
2	Pfau vd. (2008)	Bu çalışmanın amacı kurumsal sosyal sorumluluğun marka/kurum itibarı üzerindeki etkilerini belirlemek amacıyla gerçekleştirilmiştir	ABD’de üniversitelerde iletişim dersi alan 94 öğrenci üzerinde anket uygulaması yapılmıştır.	Çalışmanın sonucuna göre yapılan kurumsal sosyal sorumluluk kampanyalarının tüketicilerin üzerinde yarattığı algı neticesinde kurumsal/marka itibarı üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır
3	Lai vd. (2010).	Bu çalışmanın amacı ilk olarak, KSS ve kurumsal itibarın endüstriyel marka değeri üzerindeki etkileri; ikincisi, KSS, kurumsal/marka itibarı ve marka değerinin marka performansı üzerindeki etkileri; üçüncüsü, kurumsal itibarı ve endüstriyel marka değerinin KSS ile marka performansı arasındaki ilişki üzerindeki aracı etkilerini araştırmaktır.	Tayvanlı küçük-orta ölçekli işletmelerden endüstriyel alıcıların örneğini alarak müşteriler üzerinde uygulanmıştır.	Çalışmanın sonucuna göre hipotezler ve KSS ve kurumsal/marka itibarının endüstriyel marka değeri ve marka performansı üzerinde olumlu etkileri olduğunu göstermektedir. Ayrıca kurumsal itibarı ve endüstriyel marka değeri, KSS ile marka performansı arasındaki ilişkiye kısmen aracılık etmektedir.
4	Mobin vd. (2015).	Bu çalışmanın amacı, kurumsal sosyal sorumluluk girişimlerinin iki pazarlama sonucu – kurumsal/marka itibarı	Hindistan’da bankalarda hesapları bulunan 314 banka müşterisine anket	Çalışmanın sonucuna göre kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetlerinin

		(CR) ve marka değeri (BE) üzerindeki etkisini, araştırmaktır.	uygulaması yapılmıştır.	kurumsal itibar ve marka değeri arasındaki ilişkinin pozitif yönlü olduğu tespit edilmiştir
5	Çiftçioğlu ve Gök (2018)	Bu çalışmanın amacı kurumsal sosyal sorumluluğun marka/kurum itibarı üzerindeki etkilerini belirlemek amacıyla gerçekleştirilmiştir.	Uludağ Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Halkla İlişkiler dersini alan 3. ve 4. sınıf öğrencilerine anket uygulaması yapılmıştır.	Kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetlerinin kurumsal itibar üzerinde etkisi tespit edilmiş ve bu iki kavram arasında pozitif bir ilişki olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.
6	Alpınar (2019).	Bu çalışmanın amacı kurumsal sosyal sorumluluk ve kurumsal/marka itibar yönetimi kavramlarını detaylı bir şekilde inceleyerek bu iki kavramın arasındaki bağlantıyı açıklamaktadır	Türkiye İtibar Endeksi tarafından 2018 yılında gerçekleştirilen Türkiye'nin En İtibarlı Markaları araştırmasında yer alan kuruluşlarla görüşmeler yapılmıştır.	Çalışmanın sonucuna göre gerçekleştirilen kurumsal sosyal sorumluluk uygulamalarının kurumsal/marka itibar yönetiminde etkin bir role sahip olduğunu ortaya koymuştur.
7	Singh ve Misra (2020)	Bu çalışmanın amacı, Avrupalı çok uluslu firmaların bakış açısıyla kurumsal sosyal sorumluluk (KSS) ile kurumsal performans arasındaki ilişkiyi ampirik olarak araştırırken kurumsal/marka itibarının düzenleyici etkisini araştırmaktır.	Avrupa'da faaliyet gösteren şirketlerde çalışan 340 üst düzey yöneticiden veri toplanmıştır.	Sonuçlara göre, KSS'nin dış paydaşlara karşı uygulandığında kurumsal performansı etkilediğini göstermiştir. Ayrıca, bu etkinin köklü, itibarlı firmalar ile daha zayıf itibara sahip ticari firmalar arasında değiştiği bulunmuştur.
8	Bozbolat ve Arslan, (2021)	Bu çalışma, banka müşterilerinin kurumsal sosyal sorumluluk algıları ile marka sadakatleri arasındaki ilişkide kurumsal/marka itibar algılarının aracılık etkisini ortaya koymak amacıyla yapılmıştır.	Banka müşterilerine anket uygulaması yapılmıştır.	Çalışmanın sonucuna göre kurumsal sosyal sorumluluk ile marka sadakati arasındaki ilişkide kurumsal/marka itibarın tam aracı rol oynadığını göstermektedir
9	Rodriguez vd. (2021)	Bu çalışmanın amacı, otel işletmelerinde kurumsal	Çin'de faaliyet gösteren 322 adet	Çalışma sonucuna göre KSS

		sosyal sorumluluk (KSS), itibar ve performans arasındaki bağlantıları çok boyutlu bir bakış açısıyla incelemektedir.	otelden veriler toplanmıştır.	uygulamaları, hem uluslararası hem de yerel perspektiflerden görüldüğü gibi otel/marka itibarını etkiler. KSS ve itibar, performans boyutlarını (muhasabeye dayalı performans, piyasaya dayalı performans ve finansal olmayan performans) farklı şekilde etkiler.
10	Swaen vd. (2021).	Bu çalışmanın amacı, kurumsal/marka itibarının KSS ile müşteri güveni, perakendeci sermayesi ve cüzdan payı arasındaki ilişkilerde aracı rolünü araştırmaktır.	Perakendecilik faaliyetleri gösteren şirketlerden faydalanan 840 tüketiciye anket uygulanmıştır.	Çalışmanın sonucuna göre müşterilerin KSS algılarının kurumsal/marka itibarını olumlu etkilediğini, ancak bu ilişkinin onların kurumsal anlamda sosyal sorumsuzluk algıları tarafından olumsuz bir şekilde yönetildiğini göstermektedir.

Kaynak: Tablo Yazar Tarafından Oluşturulmuştur.

5. Sonuç

Günümüzde kurumların başarısı sadece kar elde etmeleri, istihdam sağlamaları ve ekonomik büyümeye sundukları finansal desteklerden ziyade tüketicileri ve diğer paydaşlarının beklentilerini karşılaması, topluma ve çevreye karşı yaptıkları faaliyetler ile ölçülmektedir. Bu noktada özellikle rekabetin artması, ikame ürün veya hizmetlerin varlığı gibi nedenlerle beklentileri karşılama yollarından birisi kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetleridir. Kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetleri kurumların gönüllü olarak topluma ve çevreye duyarlı olarak yaptıkları olumlu davranışları içermektedir. Kurumlar yapacakları sosyal sorumluluk faaliyetleri çerçevesinde kurumsal olarak marka itibarı ve imajı sağlamaktadır. Özellikle bilinçli tüketicilerin artış yaşandığı günümüzde sosyal sorumluluk faaliyetleri uygulayan kurumların daha fazla tercih edildiği ve satın alma kararlarında önemli konum elde ettikleri görülmektedir. Kurumlar kar elde etmek ve sürdürülebilirliğini sağlamak için ürün ve hizmet kalitesine dikkat ederken aynı zamanda sosyal sorumlulukları da yerine getirmelidir. Kurumların paydaşları ve tüketicileri sosyal sorumluluk faaliyetleri kapsamında topluma ve çevreye duyarlı faaliyetler yürüten kurumları daha fazla tercih eder duruma gelirken aynı zamanda da bu tür sosyal davranışları sorgular hale gelmişlerdir. Bu bakımdan kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetleri bir firmaya marka itibarı getiren, tercih nedeni sağlayan önemli bir kavramdır. Kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetleri bir kurum içinde iyi bir yönetim anlayışı ile desteklenmeli ve tüm çalışanlar ile bu anlayış desteklenmelidir.

Kurumsal sosyal sorumluluk, kurumların etik davranışlar çerçevesinde faaliyetlerini yürütürken topluma ve çevreye karşı yaptıkları olumlu uygulamalardan oluşmaktadır. Bu noktada önemli olan kurumun kendi çıkarlarını değil paydaşlarının çıkarlarını gözeterek toplumsal sorumluluklar göstermesidir. Kurumların öncelikli sorumlulukları ekonomik ve yasal sorumluluklarıdır. Ekonomik anlamda kar elde etmek, istihdam sağlamak vs. gibi sorumluluklarla beraber yasal olarak uyması gereken sorumlulukları bulunmaktadır. Bu sorumluluklar kurumların uyması gereken sorumluluklardır. Bu sorumluluklarının dışında özellikle marka itibarına ve imajına büyük bir destek sunan etik ve gönüllü sorumluluklar bulunmaktadır. Bu sorumluluklar bir kurum için zorunlu olmayan sorumluluklardır. Fakat kurumların bu sorumlulukları taşıması içinde bulunduğu topluma katkı sunması, paydaşlarının beklentilerini karşılaması, çevreye zarar veren uygulamalara karşı olunması tüketicilerin kurumlardan beklediği ve kurumu tercih sebebi yapan önemli sorumluluklar olarak görülmektedir.

Bu çalışma ile birlikte kurumsal sosyal kavramına değinilirken aynı zamanda kurumsal sosyal sorumluluğun marka itibarına sağladığı katkılar açıklanmaya çalışılmıştır. Kurumlara marka itibarı, imajı, farkındalığı konusunda önemli katkılar sunan kurumsal sosyal sorumluluk uygulamaları işletmeler tarafından bir yönetim anlayışı haline getirilmelidir. Kurumların marka itibarı oluşturmada sosyal sorumluluk faaliyetleri ile tüm paydaşlarına karşı sorumlu davranması rekabet avantajı elde edilmesi konusunda büyük önem arz etmektedir.

Kaynakça

- Akbaş, E. (2010). Kurumsal Sosyal Sorumluluk Uygulamalarının Tüketici Marka Bağlılığına Etkisinin Araştırılması.(Yayımlanmamış Yüksek lisans Tezi). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- Alpınar, Y.(2019). Kurumsal Sosyal Sorumluluk Uygulamalarının Kurumsal İtibar Yönetimindeki Rolü: Türkiye'nin En İtibarlı Markaları Özelinde Bir Araştırma.(Yayımlanmamış Yüksek lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Aslan, E.Ş. ve Aydın, C. (2018). Kurumsal Sosyal Sorumluluk Faaliyetlerinin Marka Tercihine Etkisi Üzerine Bir Araştırma. Selçuk İletişim, 2018, 11 (1): 146-166. (S.148).
- Bartikowski, B. ve Walsh, G. (2009). Investigating mediators between Corporate Reputation and Customer Citizenship Behaviors. Journal of Business Research, Volume 64, Issue 1, p 39-44. (s.39).
- Blowfield, M. (2005). Corporate social responsibility: Reinventing the meaning of development. International Affairs, 81(3), 515-524. (s.515).
- Bowen, H. R. (2013). Social Responsibilities of the Businessman, USA: University of Iowa Press.
- Branco, M.C. ve Rodrigues, L. L. (2007). Positioning stakeholder theory within the debate on corporate social responsibility. Electronic Journal of Business Ethics and Organization Studies, 12(1), 5-15. (s.11).
- Bozbolat, C. ve Arslan, H.G. (2021). Kurumsal Sosyal Sorumluluk ile Marka Sadakati Arasındaki İlişkide Kurumsal İtibarın Aracılık Etkisi. Third Sector Social Economic Review, 56(2), 941-966.
- Caroll, A. B. (1991). The Pyramid of corporate social responsibility: Toward the moral management of organizational stakeholders. Business Horizons, 39-48.
- Chaudhuri, A. (2002). How Brand Reputation Affects the Advertising-Brand Equity Link. Journal of Advertising Research, 42(3), 33-43.(s.34).
- Corcindale, D. ve Belder, M. (2009). Corporate Brand Reputation and The Adoption of Innovations, Journal of Product and Brand Management, 18(4), 242-250. (s.242).
- Çalışkan, O. ve Ünüsan, Ç. (2011). Otel çalışanlarının kurumsal sosyal sorumluluk algısının iş tatmini ve işte kalma niyetine etkisi. Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi, 22(2), 154-166. (s.157-158).
- Çiftçiöğlu, B.A. ve Gök, B. (2018). Kurumsal Sosyal Sorumluluğun Kurumsal İtibara Etkisi ve Bir Uygulama. Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (AEÜSBED), Cilt 4, Sayı 2, Sayfa 183-196.
- Çiçek, E. (2017). Kurumsal İtibarın Kazanılmasında Kurumsal Sosyal Sorumluluk Bilincinin Ve Etik Yaklaşımın Rolü. Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi Sayı: 13, 2017, ss. 194-218. (s.13).
- Gümüş, M. ve Öksüz, B. (2009). İtibar Sürecinde Kilit Rol: Kurumsal Sosyal Sorumluluk İletişimi. Yaşar Üniversitesi E-Dergisi, Cilt 4, Sayı 14, 2129 – 2150. (s.2134-2135).
- Gök, B. (2016). Kurumsal İtibar Ve Kurumsal Sosyal Sorumluluk İlişkisini Anlatmaya Yönelik Bir Çalışma (Yayımlanmamış Yüksek lisans Tezi). Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.

- Husted, B. W. ve David, B. A. (2007). Strategic Corporate Social Responsibility And Value Creation Among Large Firms - Lessons From The Spanish Experience. Long Range Planning, 40, 594-610.(s.605).
- Karapınar, D.Ç. (2018). Marka İmajı Ve İtibarı Oluşturmada Halkla İlişkilerin Rolü. Inonu University E-Journal of Faculty of Communication. Volume 3, Issue 1, 127 – 141. (s.136).
- Karatepe, S. ve Ozan, M. S. (2017). Kurumsal Sosyal Sorumluluk ve Kurumsal İtibar İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme. Akademik Yaklaşımlar Dergisi, Cilt: 8 Sayı:2. (s.82).
- Kelgökmen, İlic, D. (2010). İşletmelerin Kurumsal Sosyal Sorumluluk Düzeylerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Literatür Taraması. Ege Academic Review, Vol 10, No 1, 303-318. (ss 307-308).
- Knapp, D. E (2003). Marka Aklı (Çev: Azra Tuna Akartuna).MediaCat Yayınları, İstanbul. (s.5-6).
- Kotler, P. , Lee, N. (2006). Kurumsal Sosyal Sorumluluk. Çev. Sibel, K. Kapital Medya Hizmetleri, İstanbul.
- Lai, C. S., Chiu, C. J., Yang, C. F. ve Pai, D. C. (2010). The Effects of Corporate Social Responsibility on Brand Performance: The Mediating Effect of Industrial Brand Equity and Corporate Reputation. Journal of Business Ethics, Vol.95, s.457-469.
- Macit, N. ve Aytar, O. (2021). Kurumsal Sosyal Sorumluluk Çalışmaları Benzer Temalar Üzerine mi yoğunlaşmaktadır? Bist 100 Şirketleri Üzerine Bir Araştırma. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. Cilt 11, Sayı 1, 43 – 66. (s.46).
- Marin, L., Ruiz, S. ve Rubio, A. (2009). The Role Of Identity Salience In The Effects of Corporate Social Responsibility On Consumer Behavior. Journal of Business Ethics, 84(1):65-78. (s.65).
- Mobin, F., Zillur, R. ve Khan, I. (2015). Building company reputation and brand equity through CSR: the mediating role of trust. International Journal of Bank Marketing, Volume: 33, Issue: 6, 840-856.
- Orçan, M. (2007). Kurumsal Sosyal Sorumluluk (KSS) Kampanyaları. Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt:9, Sayı:2: 27-38. (s.29).
- Özdemir, H. (2009). Kurumsal Sosyal Sorumluluğun Marka İmajına Etkisi. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Yıl:8 Sayı:15 Bahar 2009 s.57-72. (s.61).
- Özmen, S.Ö. (2009). Kurumsal İmaj ve İtibarın Geliştirilmesinde Sosyal Sorumluluk Kampanyalarının Rolü: Küresel Isınma Üzerine Türkiye’den Bir Örnek “Doğa İçin Garanti Kampanyası”.(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Pfau, M., Haigh, M. M., Sims, J. ve Wigley, S. (2008). The influence of corporate social responsibility campaigns on public opinion. Corporate Reputation Review, 11(2), 145-154.
- Pira, A. ve Sohodol, Ç. (2004). Kriz Yönetimi Halkla İlişkiler Açısından Bir Değerlendirme. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Pringle H. ve Gordon W. (2001). Marka Kültürü (Çev. Neşe Olcaytu). Scala Yayıncılık, İstanbul.
- Rim, H., Yang, Sung-Un and Lee, J. (2016). Strategic partnerships with nonprofits in corporate social responsibility (CSR): The mediating role of perceived altruism and organizational identification. Journal of Business Research, 69, 3213-3219.(s.3214).

- Roberts, P. W., Dowling, G. (2002). Corporate Reputation and Sustained Superior Financial Performance. *Strategic Management Journal*, 23, 1077–1093.(s.1077).
- Rodriguez, M.R.G., Fernandez, M.C.D., Shi, F. ve Okumuş, F. (2021). Exploring the links among corporate social responsibility, reputation, and performance from a multi-dimensional perspective. *International Journal of Hospitality Management*, 99 (2021).
- Sen, S. ve Bhattacharya, C.B. (2001). Does doing good always lead to doing better? Consumer reactions to corporate social responsibility. *Journal of Marketing Research*, 38, 225-243. (s.226).
- Siltaoja, M.E. (2006). Value Priorities as Combining Core Factors Between CSR and Reputation – A Qualitative Study. *Journal of Business Ethics* volume 68, 91–111.
- Singh, K. ve Misra, M. (2020). Linking Corporate Social Responsibility (CSR) and Organizational Performance: the moderating effect of corporate reputation. *European Research on Management and Business Economics* 27 (2021), 100139.
- Sucu, İ. (2020). Kurumsal Sosyal Sorumluluk Kampanyalarının Marka İmajına Etkisi: Türkcell Markası Örneği. *Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 10, Sayı 21, 1-8. (s.2-4).
- Stuebs, M. ve Sun, L. (2011). Corporate social responsibility and firm reputation. *Journal of Accounting, Ethics & Public Policy*, 12(1), 33-56. (s.35).
- Swaen, V., Demoulin, N. ve Delassus, V.P. (2021). Impact of customers' perceptions regarding corporate social responsibility and irresponsibility in the grocery retailing industry: The role of corporate reputation. *Journal of Business Research*, 131, 709-721.
- Türk Dil Kurumu (2021). İtibar kelime anlamı. Erişim Adresi: <https://sozluk.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 15.12.2021.
- Ülgen, H. ve Kadri, M. (2006). *İşletmelerde Stratejik Yönetim*, 3. Baskı, Literatür Yayınları, İstanbul. (s.454)

**DEVLETLERARASI İLİŞKİLERDE ve KARŞILIKLI ENTEGRASYON SÜRECİNDE
DİL FAKTÖRÜ: TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI ÖRNEĞİ**

Yunus Hardaldalı¹

Öğretim Görevlisi
Çağ Üniversitesi, YADYO
yunushardaldali@cag.edu.tr
ORCID: 0000-0001-5142-4055

Khaladdin İbrahimli²

Profesör
Çağ Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi
khaladdinibrahimli@cag.edu.tr
ORCID: 0000-0002-0184-3849

ÖZET: Dünyanın değişik yerlerinde yaşayan insanlar günümüze kadar farklı yöntemlerle iletişim kurmuşlardır. Bugün teknolojinin gelişmesi ile küreselleşme her geçen gün etkisini çok daha yakından hissettirmektedir. İnsanlar arasındaki eğitim, sosyal, ekonomik, siyasi, askeri ve diğer bir çok alandaki ilişkiler için ortak bir dile ihtiyaç vardır. 20. yüzyıla kadar çeşitli diller dünyanın farklı bölgelerinde ortak bir dil gibi kullanılmış, 20. yüzyıla girildiğinde ise İngilizce daha geniş bir alanda ortak dile dönüşmüştür. Amerika Birleşik Devletleri'nin dünya liderliğini ele almasıyla İngilizce daha baskın bir şekilde dünyanın ortak dili olmayı devam ettirmiştir. Dil bir çok disiplinde bir çalışma alanı olmakla beraber, dili uluslararası ilişkilerdeki rolü ile değerlendirmek de mümkündür. Dil sadece ticaret, bilim, eğitim gibi alanlarda ihtiyaç duyulan bir araç özelliği taşımaz. Dil aynı zamanda, devletlerin entegrasyon sürecinde de olmazsa olmazlardan biri olarak görülmektedir. Bu makalede; devletlerin entegrasyon sürecinde dil politikası ve bunun etki alanları, dil ve milli kimlikle beraber uluslarüstü kimlikler arası ilişkiler, uluslararası politika alanında dilin rolü, uluslararası birliklerde kabul gören yasal çerçeve ve aynı zamanda hem ulusal hem de uluslararası nitelikteki dil ilişkilerinin analiz edilmesi, dil entegrasyon modellerinin özellikleri gibi konular ele alınmıştır. Aynı zamanda Avrupa Birliği (AB), Güney Ortak Pazarı

(MERCOSUR), Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) örnekleri temelinde Türk devletleri arasındaki ilişkiler ve entegrasyon süreci (TÜRKSOY, Türk Keneşi, Türk Devletleri Birliği) ve bu sürece dil faktörünün etkisi incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dil, dil politikası, dil kimliği, iletişim, entegrasyon

LANGUAGE FACTOR IN INTERSTATE RELATIONS AND IN THE PROCESS OF MUTUAL INTEGRATION; EXAMPLE OF TURKISH STATES ORGANIZATION

Yunus Hardaldalı¹

Instructor

Cag University, The School of Foreign Languages

yunushardaldali@cag.edu.tr

ORCID: 0000-0001-5142-4055

Khaladdin İbrahimli²

Professor

Cag University , Faculty of Arts and Sciences

khaladdinibrahimli@cag.edu.tr

ORCID: 0000-0002-0184-3849

ABSTRACT: People living in different parts of the world have communicated in different ways up until today. Today, with the development of technology, globalization is making its impact felt more and more every day. A common language is needed for relations between people in education, social, economic, political, military and many other fields. In the modern era, French was the common language of the world and then the language of the British was used as the lingua franca. English continued to become the lingua franca with the United States of America taking the world leadership in the 20th century. Much as language is a field of study in many disciplines, it is also possible to evaluate language with its role in international relations. Language is not only a tool needed in fields such as commerce, science and education, it is also seen as one of the sine qua non in the integration process of states. In this article, Language policy and its domains in the integration process of states, relations between language and national identity as well as supranational identities, the role of language in the field of international politics, the legal framework accepted in international

unions, as well as the analysis of both national and international language relations, the features of language integration models and the topics such as the European Union (EU), Southern Common Market (MERCOSUR), Commonwealth of Independent States (CIS) examples, the relations between the Turkish states and the integration process (TÜRKSOY, Turkic Council, Union of Turkic States) and the effect of the language factor on this process were examined.

Keywords: language, language policy, language identity, communication, integration

1. Giriş

Birçok boyutu ve işlevi olan dillerin toplumların yaşamında çok büyük önemi vardır. Diller bu önemden dolayı dilbilim, sosyolinguistik, etnolinguistik, pedagoji ve psikoloji, sosyoloji, hukuk, siyaset bilimi, etnopolitik gibi disiplinlerin çalışma alanına girmiştir. Dil konusuna Uluslararası İlişkiler disiplini açısından bakılmasının da iki önemli sebebi bulunmaktadır. Birinci sebep olarak küreselleşme görülmektedir. Yeni bilgi teknolojilerinin, telekomünikasyonun, iletişim araçlarının yaygınlaşması nedeniyle dünyanın karşılıklı bağımlılığı ve tamamlayıcılığında bir artış söz konusudur. Bütün bunlar dünyayı zamansal ve mekansal boyutlarda "daraltır" ve bu da yeni bir ihtiyaca yol açar. Hem ticaret, bilim, medya, hem de siyaset alanında iletişimi doğrudan gerçekleştirecek ortak bir dile ihtiyaç bulunmaktadır.

İkincisi ise devletlerarası entegrasyondur. Devletler arası entegrasyon, yalnızca başlangıç aşamasında bir serbest ticaret bölgesinin yaratılmasını değil, aynı zamanda malların, hizmetlerin, sermayenin ve insanların serbest dolaşımını ve daha ileri aşamalarda engellerin kaldırılmasını da içeren küreselleşmenin en önemli tezahürüdür. Bu sebepler gözönünde bulundurulduğunda ortaya şu soru çıkıyor: 'Dil, entegrasyona engel midir yoksa entegrasyonu teşvik eden bir faktör müdür?

Bu çalışmanın amacı; Avrupa Birliği (AB), Güney Ortak Pazarı (MERCOSUR), Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT), Türk Keneşi ve Türk Devletler Birliği örneklerini kullanarak devletler arası entegrasyon süreçlerinde dil faktörünün rolünü, önemini ve etkilerini incelemektir.

1.1. Dil Politikası

Dil politikası, "bir siyasal birim içinde konuşulan dillere, bunların alan ve bölgelerine, gelişmelerine ve kullanımlarına ilişkin haklara yönelik ilke, karar ve uygulamalar bütünü" (Virtanen, 2003: 18) şeklinde tanımlanabilir. Bu tanıma bakıldığında dil politikasının sadece dil ile ilgili yasalardan ibaret olmadığını görebiliyoruz. Bu nedenle dil politikası ile ilgili yasa olmadan da bazı dil politikalarının var olduğunu veya yasalarla uygulamaların farklılık gösterdiği durumların yaşandığını da görebiliyoruz. Christina Bratt Paulston, bu konuda dil politikasının sadece yasalara ve siyasi söylemlere göre ele alınmaması gerektiğini aynı zamanda bir toplumdaki dil davranışlarına bakılması gerektiğini ve konunun toplumsal / kuramsal bağlamda ele alınması gerektiğini belirtir. (Paulston, 1997: 79)

Dil politikalarına bakıldığında bu politikaların hükümetler, hükümetlerin destek verdiği kurumlar ve devlet politikasının şekillenmesinde söz sahibi olan kişiler tarafından oluşturulduğu görülür. Dil politikalarının oluşturulmasında etkili olan kişilere ve kurumlara baktığımızda bunların farklılık gösterdiğini görmemize rağmen, bunların aslında devletlerin dil politikasının gerçekleşmesinde ortak noktada buluştuklarını görebiliyoruz. Özlem Eraydın Virtanen, devletlerin dil politikalarının belirli hedeflere ulaşmak için bilinçli bir şekilde planlandığını ve hepsinin bir hedefi olduğunu belirtip bu hedefleri şu şekilde anlatmaktadır: Bir devlet, halkının konuştuğu dili milli bir kimlik oluşturmak, kendi nüfuzunu arttırmak, meşruiyet kazanmak, katılımı kısıtlamak veya arttırmak için kullanabilir (Virtanen, 2003: 19).

Dil politikasını 'Maddi Planlama' ve 'Statü Planlaması' olarak ikiye ayırabiliriz. Maddi planlama, bir dilin yapısının ve kelime hazinesinin, ses ve telafuz gibi özelliklerinin çalışıldığı alandır (Demirci, 2008: 189). Statü planlaması ise bir devletin veya bölgenin bir dilin hangi amaçla kullanılacağını belirlemesi ile ilgili aldığı kararlardır (Virtanen, 2003: 19). Statü planlaması, bir dilin devletin tamamında mı yoksa belirli bir bölgesinde / bölgelerinde mi kullanılacağını, dilin hangi amaçla kullanılacağını belirleyen çalışmadır. Dil politikalarının bu iki özelliği birbirini desteklemektedir. Bir dilde maddi planlama yapılmaksızın o dilde statü planlaması yapılması bir anlam ifade etmez ve aynı şekilde statü planlaması yapılmaksızın maddi planlama yapılmasının da dilde bir gelişme sağlamayacağı açıktır.

Dil politikalarının dünyanın farklı yerlerinde farklı amaçlarla ortaya çıktığı görülmektedir. Bazı ülkelerde devleti yönetenlerin ideolojik siyasal tercihleri dil politikalarını belirlerken diğer taraftan belirlenen dil politikasının objektif tarafları olduğu da görülür. Bir devlette yaşayan farklı grupların demografik yapısı, azınlıkların genel nüfusa oranı, devlet içindeki farklı grupların siyasi iktidarla ilişkisi gibi farklı etkenler sebebiyle farklı dil politikaları oluşabilmektedir. Dünya Dilleri Atlası isimli eserin yazarı Roland Breton, dünyada kullanılan dilleri haritalar üzerinde göstererek neredeyse bütün ülkelerde farklı toplulukların yaşadığını ve bu toplulukların farklı diller kullandığını anlatıp bu ülkelerin bir çoğunda sadece bir resmi dil olduğunu okuyucuya sunar. Roland, eserinde 160 ülkenin

tek bir resmi dile sahip olduğunu geri kalanların ise iki veya daha fazla resmi dil ile yönetildiğini belirtir (Breton, 2007: 30-31).

Her devletin bir dil politikası vardır. Genel olarak baktığımızda dil politikalarını ikiye ayırabiliyoruz. Birinci grupta tek dili resmi dil olarak gören devletler ve ikinci grupta ise iki veya daha çok dili resmi dil olarak kabul eden devletler vardır (Esman, 1992: 382).

1.2. Dil Kimliği

Kimlik, kişilerin ve milletlerin kendilerini tanımlarken ön plana çıkardıkları değerleri ifade eder. Kimlik oluşumu sadece bireysel değer oluşumunu değil aynı zamanda toplumsal değer oluşumunu da anlatır. Kimliğin oluşumunda bazı değerler ön plana çıkar. Bireysel kimlik, bireyin kurduğu benzerlikler ile oluşur. Böylece ben kimliği biz kimliğine doğru yol alır. Buna ulusal kimlik denir. Fakat burada kişi, kimliğini oluştururken kişinin sıfırdan bir kimlik oluşturduğunu söyleyemeyiz çünkü kişi doğduğu toplumun sahip olduğu değerlerinin içine doğmaktadır ve bunlardan büyük ölçüde etkilenmektedir.

İnsan gelişimindeki en önemli dönem, kişinin dilini öğrendiği dönemdir. Kişi öğrendiği dil ile kendini tanımlamaya başlar. Ana dilini öğrenmeyen bireyler ve toplumlar, kimlik sorunu yaşamaya ve içinde yaşadıkları toplumdaki uzaklaşmaya, topluma yabancılaşmaya başlarlar çünkü dil kimliği, kişinin var olduğu alandır.

İnsanın doğup bu dünyaya gelmesi biyolojik olarak var olduğunu gösterir fakat birey doğduğunda ona bir nesne olarak bakılmaz. İnsan düşünen bir varlıktır ve bir ruha sahiptir. İnsana bu gözle baktığımızda onun ontolojik yanını görürüz. İnsanın ontolojik varlığını da dil ile anlamlandırabiliriz çünkü bir varlığın var oluşunun ön koşulu dildir. Dil aracılığı ile bir varlığı onaylarız, onun var olduğunu anlatırız.

Dünyadaki herhangi bir dilin herhangi bir varlığı onaylaması, o varlığı nasıl gördüğü ile ilgilidir. Nesneler herkes tarafından görünmesine ve belirgin olmasına rağmen, bu nesnelerin her dilde farklı bir isimle ifade edilmesi bu algı ile ilgilidir. Bu yüzden her bir dil için ‘yeni bir dünya’ ifadesi kullanılabilir. Herhangi bir dilde varlık-anlam tahlili üzerine yapılacak bir çalışmada, çalışma yapılan dili kullanan topluluğun dünyayı algılaması ortaya çıkacaktır.

Kültürde olan her şey dil ile bir anlam bulur. Bu anlamın etrafında toplanan gruba ise topluluk denir. Her bir dil, o dili kullanan topluluğun dünya ile ilişkisini gösterir. Bu açıdan bakıldığında herhangi bir konuda dili değiştirmek anlamı değiştirmek demektir. Bu ise kişinin ontolojik olarak dünya ile olan ilişkisini değiştireceğini gösterir. Dil bir iletişim aracıdır fakat bunun yanı sıra dil aynı zamanda bireyin dünyayı algılaması ve bu algıyı bilgiye dönüştürme aracıdır. Dolayısıyla dilin değişmesi bütün bu sürecin değişmesi, anlamın farklılaşması anlamına gelmektedir.

Dünyaya yeni gelen bir bebek, doğduğu topluluğun dilinin içine de doğmuştur. Doğduğu topluluğun kültürünü o topluluğun dili aracılığı ile kavramaya başlayacaktır ve o kültüre / topluluğa bağlanması dil aracılığı ile gerçekleşecektir.

Kişi doğduğunda toplumun en önemli özelliklerini anlatan kültürünü anlayabilmek ve o topluluğun bir parçası olabilmek için o topluluğun ana dilini öğrenmek zorundadır. Kişi ana dilini öğrenmez ise boşluktur. Toplumun bir parçası olması söz konusu değildir. Alman filozof, dinbilimci, şair ve edebiyatçı Johann Gottfried von Herder’in de dediği gibi “İnsan olmak demek bir dile sahip olmak ve aynı zamanda bir topluluk içinde yaşamak demektir” (Özkırımlı, 1999: 34).

Amerikalı dilbilimci ve etnolog Edward Sapir’in, “Ortak bir dile sahip olmanın ortak bir dünyaya sahip olmak” (Arslan, 2007: 167) olduğunu ifade ettiğini ve buradan hareketle bir dilin bir milleti belli bir toprakta bir arada tuttuğunu ve dil ile kimlik kazandığını ve ayrıca dil ile milletin ayırt edici bir özelliğe sahip olduğunu söyleyebiliriz.

1.3. Ülkelerin Dil Planlaması ve Politikası

‘Dil planlaması’ ve ‘Dil politikaları’ terimleri zaman zaman aynı anlamlarda kullanılmıştır. 1970’lerde yapılan çalışmalarda dil planlaması teriminin çok daha yaygın bir şekilde kullanılmış olduğunu görmekteyiz. O dönemde dil planlaması için yapılmış olan tanımların günümüzde dil politikaları ile benzer olduğunu görebilmekteyiz.

V. Tauli’nin yapmış olduğu tanım, “Var olan dillerin düzenlenmesi ve geliştirilmesiyle veya bölgesel, ulusal, uluslararası dillerin oluşturulmasıyla ilgili etkinlikler”dir (Tauli, 1974: 56). Bir başka tanım ise “Sözlü veya yazılı bir dil sisteminde veya bunların her ikisinde belirlenmiş hedefler

doğrultusunda kurulmuş ve bu hedefe ulaşmak için kendisine yetki verilmiş kurumlar tarafından yapılan bilinçli değişiklikler”dir (Jernudd & Rubin, 1997: 6).

Bazı araştırmalarda ise milli birliğin sağlanması ve ekonomik şartlardan dolayı siyasi otoritenin dile müdahalesi dil politikası olarak tanımlanmaktadır. Sovyet dilci Deşeriev, dil politikasını “Devletlerin dilin işlevine ve dilin gelişimine ve aynı zamanda dilin halkın yaşamındaki rolüne müdahale etmesidir” (Sarı, 2010: 50) şeklinde tanımlamıştır. “Dil gelişimini bilinçli olarak etkilemek için kullanılan kuramlar ve uygulamalar; belli bir hedef için bilimsel olarak dillerin yönlendirilmesi” (Grant, 1989: 65) tanımı ise Grigoryev’e aittir.

Bazı araştırmacılara göre dil planlaması, dil politikasının bir parçası olmasına karşın bazı araştırmacılara göre ise de dil politikası dil planlamasının bir parçasıdır. Fakat konu üzerinde siyasi analiz yapan araştırmacılar, dil politikası ile dil planlaması arasında niteliksel bir ayrım yaparlar. (Wildavsky, 1979: 124-129)

Planlama gelecekle ilgilidir. Planlama, toplum ile ilgili ayrıntılı değerlendirmelere dayalıdır. Planlamada dilin merkezîyetçi olma özelliklerine ve ortak noktalarına yoğunlaşılır. Diğer taraftan dil politikası, isteklerin ve gereksinimlerin çatışması durumunda ödün vermeye dayanan bir bakış açısına sahiptir. Dil planlamasında bir doğru olduğu kabul edilip konu üzerinde çalışan uzman kişilerin kabul edilen bu doğruya yoğunlaşıp buradan bir sonuç çıkarmaları istenirken dil politikasında ise yanlışın bulunup düzeltilmesi esas alınır. Planlama; sistemattiktir, etkindir, rasyoneldir ve tutarlıdır.

Dil planlaması / Dil politikası, her ülke için önemli bir gündemdir. Ancak bu konu her ülkede aynı şekilde ele alınmamaktadır. Konu üzerinde yapılan çalışmalara bakıldığında dil politikası ile ilgili üç farklı yaklaşımdan bahsedilebilir (Baker, 1993: 16).

Birincisi; ulus devlet kurma aşamasında kullanılan ve dil konusunda ülkenin homojenleşmesini hedefleyen yaklaşımdır. Bu yaklaşımın sergilendiği ülkelerde ‘tek’lik ön plana çıkmaktadır. Nijerya’daki ilk dilbilimci profesör olan Ayò Bámgbósé, dillerin farklılığının en fazla görüldüğü Afrika’da bu yaklaşımın yaşandığını belirtir (Bamgbose, 1994: 33-43).

İkinci yaklaşımda ise birden fazla dil kullanımı söz konusudur. Bu diller, ülkelerin yasalarında belirtilmiştir. Ülke vatandaşları yasalarda belirtilen dillerde eğitim alma hakkına sahiptirler. Fakat Hindistan’da görüldüğü gibi diller yasalarda belirtilmesine rağmen bütün diller eşit olmayabilir. Hindistan’da bütün diller yasalarda belirtilmiş olmasına karşın bütün dillerde eğitim yapılmamaktadır. Sadece nüfus yapısı avantajını, siyasi gücü elinde bulunduranlar bu haktan yararlanabilmektedir.

Üçüncü yaklaşım ele alındığında ise birden çok dili yasasında kabul etmiş ve bunu hayata geçirmiş olan ülkeleri görmekteyiz. Bu grupta Papua Yeni Gine, Etiyopya, Finlandiya gibi ülkeler yer almaktadır.

Dil politikası ayrıca milli dilin yabancı dilin baskısından, etkilerinden kurtarılmasına yönelik çaba, temizlenme, arınma, asimilyasyonu önlemek, durdurmak, milli dilin statüsünü yükseltmek anlamlarını da içerir. Dil, bir toplum için sadece iletişim aracı değildir dil aynı zamanda bir milletin düşünme yoludur, bir milletin temel zenginliklerinden birisidir, dil bağımsızlıktır. Ana diline sahip çıkmayan, ana dilini yabancı dillerin etkisinden korumayan milletler geçmişlerinden koparlar, geçmişlerinden kopuk nesiller yetiştirirler. Aynı zamanda kültürünü tanımayan, kendi değerlerine yabancılaşmış, geçmişi ile bağları kopmuş bir topluluğa sahip bir milletin korkulu rüyası yaşanmaya başlamıştır. Bir milleti ayakta tutan etmenler sadece teknolojik ve medeni gelişmeler değildir. Bir milleti ayakta tutan etmenler arasında manevi değerler çok önemli bir yer tutmaktadır ve bu değerler dil vasıtası ile geleceğe aktarılır. Bu gerçekten yola çıkarak bir millet diline sahip çıkmak için gerekli dil politikalarını geliştirir ve dilini yabancı dillerin etkisinden korur.

1.4. AB İçi İlişkiler ve Entegrasyon Süreçlerinin Dil Ölçümü/Boyutu

Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu, 1952 yılında kurulduğunda kurucu üye ülkeler tarafından Almanca, Fransızca, İtalyanca ve Flamanca birliğin resmi dilleri olarak kabul edilmişti (Avrupa Birliği Tarihi, 2021). Bu dönemde birlik için küçük bir çevirmen ve tercüman grubu yeterli oluyordu. Roma Anlaşması ile temeli atılan Avrupa Ekonomik Topluluğu için anlaşmanın imzalanmasından sonra 15 kişiden oluşan bir çevirmen grubu oluşturulmuştu. Bugüne geldiğimizde AB’nin 24 resmi dili vardır ve bu yüzden AB çok daha fazla tercümana ve çevirmene ihtiyaç duymaktadır.

24 dilin resmi dil olarak kabul edilmesinin sebepleri arasında AB’nin çok kültürlü bir yapı olması ve hiçbir dili gözardı edememesi, üye ülkelerin birlik içinde kendi dillerini konuşma, bilgi alma ve karar süreçlerine müdahil olma hakkının olması, yasaları her bir vatandaşın kendi dilinde

okuma hakkının olması, her bir vatandaşa kendi dilini konuşma hakkı verilerek birliğin şeffaf olması ve vatandaşların birliğe güveninin artırılıp birliğin güçlenmesini sağlamak öne çıkmaktadır.

Kamu ile ilgili yapılan çalışmaların belgeleri ve raporları, Avrupa Birliği'nin resmi gazetesi olan Journal of European Union'da ve kurumun internet sitesinde yayınlanmaktadır. Birliğin her bir parlamenterinin konuşma yapma, belgeleri edinme ve tartışmalara katılma hakkı vardır. AB vatandaşlarının çıkan yasaları kendi dilinde okuma, her konuda soru sorma ve sorduğu soruya cevap alma hakkı vardır.

AB'nin dil politikasına baktığımızda siyasi grup başkanlarının ve parlamento bürosunun tutanakları bütün resmi dillere tercüme edilir ve bu belgeler parlamenterlere dağıtılır. Avrupa Parlamentosu'na ait bütün belgeler, AB resmi dillerinin her birisinde hazırlanır. Avrupa Parlamentosu'nda konuşma yapan vekil istediği dilde konuşma hakkına sahiptir. Yapılan konuşma diğer resmi dillere ve büronun talep ettiği diğer dillere simültane olarak çevrilir. Parlamentoda gerçekleştirilen toplantılarda komitenin ve delegelerin talep ettiği dillere çeviri yapılır. Parlamentoda gerçekleştirilen oturumlar hangi dilde yapıyor ise görüşmeler o dilde kurumun resmi internet sitesinden canlı olarak verilir (Avrupa Birliği Yasalar, 2021).

Avrupa Birliği Konseyi'nin ve Zirvesi'nin kullanmakta olduğu ortak internet sitesinin dil politikası, bütün belgeleri bütün resmi dillerde yayımlamak yönündedir. Fakat internet sitesinin 'basın' ve 'belgeler' bölümlerindeki dil sadece İngilizce ve Fransızcadır. Birliğin yaptığı toplantılar bu iki dilde verildikten sonra toplantının özeti diğer dillerde verilmektedir. Bunun sebebi ise sınırlı çeviri bütçesi gösterilmektedir. Komisyonun resmi sitesine bakıldığında yasalar her dilde okunabilmektedir. Diğer içerikler ise daha çok AB vatandaşa ulaşılacak dilde yayımlanmaktadır. Siteyi ziyaret edenlerin %90'ı İngilizceyi tercih etmektedir.

AB, dil konusunda her ne kadar eşit davranmaya çalışsa da Avrupa Birliği Konseyi'nde ve Bakanlar Konseyi'nde çeviriler sadece Almancaya, Fransızcaya ve İngilizceye yapılmaktadır. Burada Almanya'nın, Fransa'nın ve birlikten ayrılana kadar İngiltere'nin siyasi gücünün etkisi görülmektedir. Brexit'en sonra da AB'de İngiliz dilinin hakim konumu zayıflamadı ve önümüzdeki yıllarda da zayıflaması beklenmemektedir.

AB'de çok dilliliğin sebep olduğu sorunlara baktığımızda zaman ve para kaybı öne çıkmaktadır. Ayrıca zaman zaman tercüman ve çevirmenler için ofis sorunları da yaşanmaktadır. Bu sorunların üstesinden gelebilmek için İngilizce ön plana çıkmıştır. İngiltere AB'ye katılana kadar çalışma dilleri Almanca ve Fransızcadı. İngiltere'nin birliğe katılmasıyla beraber İngilizcenin etkisi artmış ve İngilizce 1990'larda egemen dil olmaya başlamıştır. İngilizcenin öne çıkmasının nedenlerine baktığımızda küreselleşen dünyada yüksek öğretimde, bilimsel yayınlarda, medyada, ekonomide, ticarete en önemli dilin İngilizce olarak görülmesidir diyebiliriz.

İlkokul, ortaokul ve liselerde öğrenilen yabancı dillere baktığımızda İngilizcenin tercih edilme oranı %90'dır. Avrupa ülkelerine bakıldığında en az bir yabancı dilin ilkokuldan başlayarak öğretildiği görülmektedir. Comenius gibi programlarla okullar arası işbirliği artmaktadır ve Erasmus gibi programlarla da öğrencilerin ve akademisyenlerin değişimi gerçekleşmektedir. Bütün bu programlara baktığımızda İngilizcenin önemi gözler önüne serilmektedir.

Tek bir dil kullanılmasının en büyük kazancı zamandır. AB'de bir çevirmen günde yaklaşık olarak 4,5 sayfa çeviri yapabilmektedir. Yüzbinlerce sayfadan oluşan belgeler gözönünde bulundurulduğunda bunun yeterli olmadığı çok açık bir şekilde görülmektedir.

Tek dilin avantajlarından birisi de entegrasyon sürecinin hızlanmasını sağlamasıdır. Entegrasyon, karmaşık sosyolojik bir süreçtir. Entegrasyon sürecinde dil ve dili öğrenme oldukça önemlidir. Kişinin bulunduğu ortama adapte olabilmesi, orada yaşayan insanlarla iletişim kurup o yere uyum sağlaması için o yerin dilini öğrenmesi gerekmektedir. Kişi bulunduğu yerin dilini öğrenerek hem kendi kültürünü karşı tarafa aktarma hem de karşı tarafın kültürünü öğrenme şansını yakalayacaktır. Farklı etnik yapıları, dinlere, ideolojilere sahip toplulukların birbirlerini anlamaları için ihtiyaç duyulan araç dildir.

Tek dil uygulamasının bir diğer avantajı da bilimsel bilgilerin hızla yayılmasına imkan sağlamasıdır. Bilim insanlarının yapmış olduğu çalışmalar, yazdıkları makaleler, kitaplar, yaptıkları keşifler, icatlar ortak dil aracılığı ile dünyanın her tarafına yayılabilmektedir. Bilginin yayılmasıyla beraber bu bilgilerden yararlanan bilim insanlarının sayısı artmaktadır ve bu bilim insanları elde ettikleri bu bilgilerden faydalanarak bilimin gelişmesine katkı sağlamaktadır. Avrupa'da çıkan bilimsel dergilerin yaklaşık %40'ı İngilizce olarak yayınlanmaktadır.

1.5. Güney Ortak Pazarı (MERCOSUR) [MERCado COMún del SUR (Southern Common Market)] İlişkiler ve Entegrasyon Süreçlerinin Dil Ölçümü / Boyutu

Güney Ortak Pazarı; Brezilya, Arjantin, Paraguay ve Uruguay arasında 26 Mart 1991 tarihinde serbest ticaret, ortak pazar ve gümrük birliği hedefleri doğrultusunda kurulan ve merkezi Montevideo / Uruguay'da bulunan serbest ticaret pazarıdır.

Tam üye ülkeler Brezilya, Arjantin, Paraguay ve Uruguay'ın yanı sıra bu pazara Şili, Ekvator, Bolivya, Peru, Venezuela ve Kolombiya ortak üyeler olarak eşlik etmektedir.

Entegrasyon sürecini sadece ticaret alanı ile sınırlamayıp diğer alanlara yaymak için 2007'de MERCOSUR Sosyal Enstitüsü, 2009'da MERCOSUR Turizm Teşvik Fonu, yine aynı yıl içinde İnsan Hakları Enstitüsü, 2010'da MERCOSUR Kurumsal Analiz Yüksek Düzeyli Toplantısı mekanizması kurulmuştur. Bunun yanı sıra 2010 yılında, Eğitim Entegrasyon Protokolü imzalanmıştır. Bu protokolün amacı tam ve ortak üye ülkelerin vatandaşlarının sertifika ve diplomalarının karşılıklı olarak tanınmasına imkan sağlamaktır (Türk Dışişleri Bakanlığı, 2021).

Güney Ortak Pazarı'nın kurulmasıyla beraber kurucu üyelerin eğitim, kültür ve dil politikalarında birtakım değişiklikler yaşanmaya başlamıştır. Latin Amerika kökenli kurucu 4 ülkenin yaşadıkları coğrafyadan kaynaklanan ortak özellikleri olmasına rağmen, her bir ülke kendi milli kimliğini oluşturmuştu, her birisinin ayrı bir tarihi vardı ve her birisi kendisine özgü mirasa sahipti. Bu ülkelerin dilleri ve kültürleri de birbirinden çok farklıydı. Bu 4 ülke, kendi sınırları içerisinde her zaman homojenleşmeye önem vermişti. Bu yüzden, komşularıyla aralarına hep bir sınır koymuştu. Bu 4 ülke milli dillerini oluştururken uyguladıkları bu politikaların sonuç verdiğini düşünüyorlardı. Arjantin ve Uruguay İspanyolcanın, Brezilya Portekizcenin, Paraguay ise İspanyolca ve Guaranı dillerinin en yaygın olan versiyonlarını kullanıyorlardı (Hamel, 2003: 128)

Güney Ortak Pazarı bölgesel entegrasyonu, bu 4 ülkenin eğitim, kültür ve dil konularını tekrardan ele almalarını mecbur kıldı. Burada 4 ülkenin çok büyük bir paradoks yaşadığını söylemek yanlış olmayacaktır çünkü Arjantin, Uruguay ve Paraguay Portekizceyi Brezilya ise İspanyolcayı kendileri için tehdit olarak görüyorlardı. Arjantin, Paraguay ve Uruguay daha önceleri Portekizceyi bir tehdit olarak görmelerine rağmen, şimdi Portekizcenin öğretilmesi için bir takım çabaların içerisine girmek zorundaydılar. Her alanda Arjantin'i bir rakip olarak gören Brezilya'ya gelince, Güney Ortak Pazarı çerçevesinde Brezilya'nın artık sınırları kaldırıp İspanyolcanın öğretilmesi için bir çaba göstermek dışında bir seçeneği kalmamıştı.

Entegrasyon süreciyle ilgili üye ülkelerin çekimser yaklaşımlarına karşı, sivil toplumdan entegrasyonun gerçekleşmesi için önceden tahmin edilemeyen bir destek vardı. Arjantin'de, Uruguay'da ve Paraguay'da Portekizce kurslarına Brezilya'da ise İspanyolca kurslarına yoğun bir ilgi vardı. Dil kurslarına olan bu ilgi, dinamik bir pazarın oluşmasını da sağlamıştı.

Entegrasyon ve küreselleşme süreçlerinde ülkelerin sınırlarının ayrı bir önemi vardır. Ulus devletler, sınırlarını stratejik ve tehdit altında olan yerler olarak tanımlarlar ve bu alanları askeri, demografik ve kültürel açıdan güçlendirilmesi gereken yerler olarak görürler. Özetle bu alanlar homojenleşme ile ilgili çalışmaların yapıldığı yerlerdir. Güney Ortak Pazarı sınırlarına baktığımızda ise kültürel etkileşimin, ticaretin sınırlarda geliştiği ve entegrasyon hedeflerinin buralarda gerçekleşmeye başladığı görülmüştür. Entegrasyon sürecine bakıldığında üye ülkeler arasındaki resmi diller olan İspanyolca ve Portekizcenin temel teşkil ettiği görülmüştür.

Güney Ortak Pazarı'nın resmi dilleri üye ülkelerin hükümetleri, sivil toplum kuruluşları, eğitimciler tarafından tartışılıp Portekizcenin, İspanyolcanın ve Guaraninin topluluğun resmi dilleri olması konusunda fikir birliğine varılmıştır.

2. Bağımsız Devletler Topluluğu

Gaspıralı İsmail Bey, Türk lehçeleri arasındaki farklılıkları ortadan kaldırıp ortak bir lehçe için çalışmalar yapmıştır ve bu çalışmalarında başarılı olmuştur. Çarlık döneminde Nikolay İlminski, Gaspıralı İsmail Bey'in yaptığı çalışmaları yok etmek ve Türk lehçeleri arasında farklılıklar yaratıp bu lehçelerin farklı birer dil gibi Türkler arasında kullanılması için çalışmalar yapmıştır. Çarlık yıkılıp SSCB kurulduğunda SSCB yönetimi Nikolay İlminski'nin yapmış olduğu çalışmalardan fazlasıyla yararlanmıştır. Buradaki amaç Türkleri bölmek ve yönetmekti.

İlk aşamada farklı lehçelerin kullanılmasını zorunlu hale getiren SSCB yönetimi, ikinci aşamada ise Türklerin alfabesini değiştirme yoluna gitmiştir. O dönemde Türk dünyası Arap alfabesini kullanıyordu. Türkler arasında Arap alfabesini kullanmak istemeyenler de vardı. SSCB yönetimi bu

fikir ayrılığından istifade edip 1928 yılında Kiril harfleriyle karışık bir Latin alfabesinin kullanılmasını mecbur kıldı. Sovyet dilbilimci Yevgeni Dmitriyeviç Polivanov, Türkçenin Rus dili etkisinde nasıl bırakılacağı konusunda çalışmalar yapıyordu. Polivanov, Türkçenin lehçelere ayrılmasının yeterli olmayacağı ve her lehçe için farklı harfler içeren alfabeler yapılması düşüncesindeydi ve bu düşüncelerini hayata geçirdi. 2. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Türklerin hepsinin Kiril alfabesine geçmesi mecburi kılınmış ve daha da kötüsü her lehçe için farklı bir Kiril alfabesi oluşturulmuştur. Latin alfabesi ile yazılmış olan bütün kitaplar yakılmıştır.

Ruslar, bir sonraki aşamada ise Türkler arasındaki birliğin tamamen ortadan kaldırılması için çalışmalar yapmışlardır. Bu amaçla, Türk boylarının farklı milletler olduğunu ve kullanılan şivelerin farklı diller olduğunu ispat etmek için yola çıkmışlardır. Türk lehçelerine Rusça kelimeler ve terimler ekleyerek dillerin farklı olduğunu anlatmaya çalışmışlardır.

Türk dili bilginleri, edebiyatçıları ve şairleri düzenledikleri kongrelerde ortak bir dil için çalışmalar yapmışlardır. Sovyet yöneticileri bu çalışmalardan rahatsız olup bu kişileri gerici Pantürkçü-Panturancı olarak damgalayıp tasfiye etmişlerdir. Daha da kötüsü bütün okullarda Rusça öğrenmek zorunlu hale getirilmiştir.

Ruslaştırma çalışmaları kültür alanında da devam etmiştir. Edebiyat alanında milli ruhu canlandıracak eserler yasaklanmış, Rusların Rus olmayan halklara yardımları konu alınmış ve Rus yazarların eserleri tercüme edilerek okutulmuştur. Bunun yanı sıra Sovyetler, milli kültürü yok etmek için de çalışmalar yapmıştır. 'Şekilce milli, içerik olarak sosyalist bir kültür' yaratmak için okullarda bununla ilgili çalışmalara yoğunluk vermişlerdir. Sovyetler Birliği'nin bütün halkları komünist ideolojide birleştirmek için yaptığı çalışmalar Stalin döneminde daha da ağırlık kazanmıştır. Enternasyonal bir kimlik oluşturup bütün farklılıkları ortadan kaldırmak için uzunca bir süre bu programlarına devam etmişlerdir.

Bağımsız Devletler Topluluğu döneminde de Rusya Federasyonu Türk kökenli devletlerin alfabe değişimine karşı çıkmış, alfabe değişikliği yaşanmaması için çaba göstermiştir.

3. Orta Asya Türk Cumhuriyetleri

Bir milletin birliğinin ve bütünlüğünün simgesi olan dil, hayati önemde olan bir konudur. 1883 yılından itibaren Gaspıralı İsmail Bey'in savunmakta olduğu ortak alfabe ve ortak dil konuları bağımsızlıklarını kazandıktan sonra Türk Cumhuriyetleri'nin önem verdikleri konuların başında gelmiştir (Abdieva, 2017: 105). Bağımsızlıklarını kazandıktan sonra Türk Cumhuriyetleri, ortak bir alfabenin Türk milletini birleştirip birleştiremeyeceğini ortak bir noktada toplayıp toplayamayacağını tartışmaya başlamıştır. Ortak bir alfabe oluşturulması konusunda birbirine zıt iki düşünce ortaya atılmıştır. Bunlardan birincisi: 'Yapay ortak bir dil oluşturulması büyük zorluklar taşımaktadır. Bu yüzden bireylerin ve toplumun birbirleriyle olan etkileşimini izlemek ve doğal bir sonuca varmak.' düşüncesidir. İkincisi ise bilimden , bilimsel verilerden yola çıkarak Türk dünyası için ortak bir alfabe hazırlamaktır (Korkmaz, 1996: 191).

Türk Cumhuriyetleri ile Türkiye Cumhuriyeti arasındaki ilişkiler geliştikçe bütün Türklerin kullanabileceği ortak bir yazı dilinin ve alfabenin oluşturulması düşüncesi ağırlık kazanmaya başlamıştır. Dil konusu üzerinde çalışan uzmanlar da dil konusu ile ilgili bilimsel verilere dayanarak çalışmaların yapılması ve bu çalışmaların hızlandırılması gerektiğini belirtmişlerdir. Uzmanlar, Türk topluluklarının çok uzun bir süredir birbirleriyle görüşemediklerinden dillerinde bazı farklılıklar ortaya çıktığını ve bu farklılıklardan dolayı ortak bir yazı dili oluşturma çabalarında büyük sorunlarla karşılaşıldığını fakat Türk dillerindeki ortak noktalardan hareket ederek ortak bir dilde buluşmanın sağlanabileceğini ifade etmişlerdir. Bunun yanı sıra, ortak Türkçeyi hayata geçirebilmek için bazı önerilerde bulunmuşlardır:

- a) Türkçe konuşan devletler ve topluluklar, Latin alfabesinde buluşabilirler.
- b) Türkçe konuşan devletlerde ve topluluklarda ortak alfabe bilinci için gerekli çalışmaların yapılması gereklidir.
- c) Ortak bir yazı dili için gelişmiş ortak bir yazı dilini temel almak ve zamanla bu yazı diline Türk lehçelerinden kelimeleri ve ek'leri eklemek önemlidir (Korkmaz, 1996, agm: 192-193).

O güne kadar Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nde ortak yazı dili olarak kullanılmış olan Rusça yerine ortak Türkçe kullanılmasının ne kadar önemli olduğu konusu üzerinde durulmuştur. Bu noktada İstanbul Türkçesi ön plana çıkmış ve İstanbul Türkçesi esas alınarak ortak Türkçenin oluşturulması

gerektiği belirtilmiştir (Abdieva, 2017, agm: 107).

Ortak bir alfabenin hazırlanması ile ilgili çalışmalar, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü'nün düzenlemiş olduğu 18-20 Kasım 1991 tarihinde gerçekleştirilen Milletlerarası Çağdaş Türk Alfabeleri Sempozyumu ile başlamıştır. Bu sempozyuma Türkiye'den ve Türk Cumhuriyetleri'nden uzmanlar katılmış ve Türkiye'nin kullanmış olduğu Latin Alfabesi'ne 5 harf (Ä ä, X x, Q q, Ñ ñ, W w) eklenerek 34 harften oluşan Ortak Türk Alfabesi konusunda uzlaşılmıştır (Abdieva, 2017, agm: 109).

Bu karar alındıktan sonra, 29 Eylül - 2 Ekim 1992 arasında Türk Cumhuriyetleri Eğitim Bakanları ve Türk Toplulukları Eğitim Temsilcileri Bışkek'te, 8-10 Mart 1993 tarihleri arasında Ankara'da ve 21-23 Mart 1993'te Antalya'da toplanmıştır. Bu görüşmelerin sonucunda, 34 harfli Ortak Türk Alfabesi onaylanmıştır.

Gerçekleştirilen bu toplantıların ardından Azerbaycan (25 Aralık 1991), Türkmenistan (12 Nisan 1993) ve Özbekistan (2 Eylül 1993) Latin alfabesi kullanma kararı almışlardır.

Azerbaycan, Türkmenistan ve Özbekistan dışında Kırım ve Kazan Tatarları, Karakalpaklar, Gagavuzlar Latin alfabesine geçme kararı almışlardır fakat Rusya'nın 2002'de çıkartmış olduğu yeni bir kanundan dolayı Kazan Tatarları'nın alfabe değişimi gerçekleşmemiştir (Açık, 2008: 6). Bugün Kazakistan'da Kiril alfabesi kullanılmaktadır fakat alfabe değişikliği uzun süre tartışıldıktan sonra Nisan 2017'de Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, Latin alfabesine geçilmesi ile ilgili sürecin başlatılmasını istemiştir. Cumhurbaşkanının talimatı ile başlatılan süreçte 2022 yılına kadar ilköğretim okullarının Latin alfabesi ile eğitime geçmesi ve alfabe değişikliği sürecinin 2025 yılına kadar tamamlanması planlanmıştır. Alfabe değişikliği ile İngilizce öğrenmenin daha da kolaylaşacağı, dünya ile iletişimin hızlanacağı ve modernleşmede ivme kazanılacağını Cumhurbaşkanı özellikle belirtmiştir (sputniknews, 2017). Cumhurbaşkanlığı internet sitesine 27 Ekim 2017 tarihinde Nazarbayev'in bir gün önce imzalamış olduğu Kazak Dilinin Kiril Yazısından Latin Yazısına Geçiş Hakkında Kararname konulmuştur. Bu kararname ile Latin alfabesine geçişin 2025 yılına kadar tamamlanması için hükümete yetki verilmiştir (Kazakistan Cumhurbaşkanlığı, 2021).

Kırgızistan ise Kazakistan'ın 2017'de Latin alfabesine geçmesi ile alfabe değişikliği konusunu gündeme almıştır. Parlemontada bu konu gündeme alınmış ve öncelikli olarak Latin alfabesine geçiş konusunda uzman kişilerin yetiştirilmesi konuşulmuştur. Yapılan görüşmelerde alfabe değişikliğinin zamanın ruhuna uygun olduğu, yeni teknolojilerin geliştirilmesi için elzem olduğu belirtilmiş ve en önemlisi de Kırgız kimliğinin korunması için sahip olduğu değere vurgu yapılmıştır (Kırgız Kimlik Sorunu, 2021).

Alfabe değişikliği konusunda yapılan toplantılarda alfabe değişikliğinin ne kadar önemli olduğu görüşü hakim olmasına rağmen, gerek Rus nüfusunun ülkedeki fazlalığı gerekse Rusçanın anayasada ikinci dil olarak yer alması ve Rusçanın toplumun her alanında yaygın bir şekilde kullanılıyor olması Latin alfabesine geçiş zor kılmaktadır. Ayrıca Latin alfabesine geçildiği takdirde ortaya çıkacak masrafları Kırgızistan'ın karşılaması ekonomik açıdan zor görünmektedir. Ulusal Devlet Dilini ve Kırgız Cumhuriyeti Dil Politikasını Geliştirme Politikasını Geliştirme Programı'nda Latin alfabesine geçme konusu yer almamıştır. Fakat Eylül 2019'da bu konu önce Bışkek Kırgız Milli Üniversitesi'nde daha sonra ise Kırgız Parlamentosu'nda tekrar gündeme gelmiştir. Milletvekili Altynbek Süleymanov, Jogorku Keneş oturumunda Kırgızistan'ın Latin alfabesine geçmeyen Türkçe konuşan tek devlet olduğunu ve Latin alfabesine geçmenin gelişimleri için doğru bir karar olacağını söylemiştir. Aynı oturumda konuşan Kırgız Cumhuriyeti Eğitim ve Bilim Bakanı Kanybek Isakov, zaman zaman bu konunun gündeme geldiğini Türk Cumhuriyetleri'nin ortak alfabe ile birbirine daha da yakınlaşacağı fikrinde olduğunu ve alfabe değişikliğinin aşamalı bir şekilde gerçekleşmesi gerektiğini belirtmiştir. Alfabe değişikliğini destekleyen milletvekillerinin yanı sıra bu değişikliğe karşı çıkanlar da vardır. Devlet Dili Milli Komisyonu Başkanı Nazarkul İşkeev, alfabe değişikliğinin çok büyük bir değişim olduğunu ve Kırgızistan'ın buna henüz hazır olmadığını ve alfabe değişikliğini gereksiz gördüğünü belirtip alfabe değişikliği ile gelişimin paralel olmayacağını düşündüğünü söylemiştir (Orha Ajans, 2020).

Türk kökenli devletler; 1992 yılında Ankara Zirvesi ile başlayan İstanbul (1994), Bışkek (1995), Taşkent (1996), Astana (1998), Bakü (2000), İstanbul (2001), Antalya (2006), Nahçıvan (2009) ve İstanbul (2010) zirveleri devam eden süreçte entegrasyon için ekonomi, eğitim, güvenlik, hidrokarbon, İpek Yolu'nun yeniden canlandırılması, başta Birleşmiş Milletler ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı olmak üzere bütün uluslararası örgütlerde beraber hareket edilmesi, ulaşım yollarının

geliştirilmesi ve yeni yolların yapılması, Türk kültürünün ve tarihinin korunması ve tanıtılması için yapılması gereken çalışmaların yapılması, enformasyon alanında işbirliği yapılması, iş insanlarının çalışma şartlarının iyileştirilmesi gibi birçok alanda çalışmalar yapmıştır.

2006'da Antalya'da gerçekleşmiş olan zirvede Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi'nin kurulmasını önermiştir (Auanasova, 2017). Bu öneri ile zirveler sürecinin uluslararası bir örgüte dönüşmesinin yolu açılmıştır.

2009 yılındaki Nahçıvan Zirvesi'nde Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi kurulmuştur. Anlaşmayı; Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan ve Kırgızistan imzalamıştır ve anlaşma 17 Kasım 2010'da yürürlüğe girmiştir (Paruboçaya, 2011, agm: 101-102). Türkmenistan, daimi tarafsızlık statüsünden dolayı anlaşmayı imzalamamıştır.

1992 yılında Ankara'da başlayan Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları zirveleri İstanbul Zirvesi (2010) ile sona ermiştir. İstanbul Zirvesi'nde Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi (TDİK / TDKÜİK) resmen kurulmuştur. Türk Konseyi'nin kurulmasıyla birlikte zirvelerin isimleri de değişmiştir. Bundan sonra yapılacak zirveler Türk Konseyi Zirveleri olarak adlandırılmıştır.

Türk Keneşi'nin, Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi'nin, Türksoy'un, Uluslararası Türk Akademisi'nin, Türk Kültür ve Miras Vakfı'nın ve Türk İş Konseyi ve Türk Üniversiteler Birliği'nin (Orasam, 2018: 23) kurulmuş olması Türk kökenli devletlerarasındaki ilişkileri birçok açıdan geliştirmiş olmasına rağmen ortak bir alfabenin kullanılmıyor olması ülkeler arasındaki ilişkileri istenilen seviyeye getirememiştir.

4. Sonuç

Dil deyince birçok kişi için ilk akla gelen dilin bir iletişim aracı olduğudur fakat aslında dil bir iletişim aracından çok daha fazlasıdır. Dil; 'ben'i 'biz' yapan, bireyi topluluğa, topluluğu millete dönüştüren bir değerdir. Dil, egemenlik hakları kadar önemli olan bir olgudur, dil bağımsızlıktır.

Fransızca bir kelime olan 'entegrasyon', 'bütünleşme, uyum' anlamlarına gelmektedir. Devletler; ekonomik, siyasi, askeri, eğitim gibi amaçlarla bölgesel veya uluslararası entegrasyonlar oluşturmaktadırlar. Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği, Türk Keneşi, MERCOSUR bunlara örnek olarak verilebilir.

Entegrasyon süreçlerinde halkların birbirlerini anlayabilmesi, tanıyabilmesi, iletişim halinde olabilmesi için ortak bir dile ihtiyaç duyulmaktadır. İşte bu noktada devletlerin oluşturduğu dil politikaları devreye girmektedir.

Bu kadar önemli bir araç olan dil için devletler hem halklarını konsolide edebilmek hem entegrasyon sürecinde milli dillerini koruyabilmek hem de birliklere entegre olabilmek için politikalar geliştirirler. Dil politikalarının farklı hedefleri olabilir. Örneğin milli bir kimlik oluşturmak için, halkını bir arada tutabilmek için oluşturulan dil politikaları olmasına karşın bir milleti dilinden uzaklaştırıp kimliğini yok edip asimilasyona uğratmak için uygulanan dil politikaları veya farklı kültürlerin farklı milletlerin bir arada yaşayabilmesi için uygulanan dil politikaları da vardır.

AB, çok dilli bir entegrasyondur. Bu da bir takım zorlukları beraberinde getirmektedir. Ulus devletler kendi dillerinin, kimliklerinin ve kültürlerinin korunmasını istemektedirler. Üye her ülke her ne kadar entegrasyon için egemenlik haklarından bir takım tavizler vermek zorunda olsa da ulus devleti koruma güdüsünü her zaman taşımaktadır. Bu yüzden AB, üye her ülkenin dilini birliğin resmi dili olarak kabul etmektedir ve ülkelerin kültürlerini yaşatması, dillerini kullanması için çalışmalar yapmaktadır. Örneğin AB, çok dilliliğin önemini anlatabilmek için 2001 yılını Avrupa'da 'Diller Yılı' olarak kutlamıştır. Kutlamalarda 190 etkinlik gerçekleştirilmiş, çok dilliliğe vurgu yapılmış ve dil öğrenmek için birçok fırsatın olduğu belirtilmiştir.

AB, ekonomik ve siyasi olarak entegrasyonda belli bir başarı yakalamış olmasına rağmen, kültür kimliği açısından henüz istenilen seviyeye gelememiştir. Bunun en büyük sebebi ulus devletlerin ulusal kimliklerini, dillerini ve kültürlerini koruma içgüdüsüdür. Bu sorunu aşmak için AB'nin bir Avrupa medyası kurması faydalı olabilir.

AB'nin yakın bir gelecekte ortak bir dili kabul etmesi mümkün görünmemektedir. Dil ile ilgili sorunların ve şu anki dil politikalarının devam edeceği öngörülmektedir.

Bir başka çok dilli entegrasyon süreci Güney Ortak Pazarı'nda yaşanmıştır. Entegrasyon sürecinin başında Güney Ortak Pazarı için dil konusu sorun olmuştur. Brezilya, Arjantin, Paraguay ve Uruguay Latin Amerika ülkeleri olmalarına rağmen farklı dillere, kültürlere, tarihlere sahip olan

ülkelerdi ve bu 4 ülke kendi sınırları içinde homojen bir yapıya sahipti. Brezilya, Portekizce; Arjantin ve Uruguay, İspanyolca; Paraguay ise Guarani ve İspanyolca konuşuyordu. Ülkeler birbirlerinin dillerini egemenlikleri açısından tehdit olarak görüyorlardı.

Ortak Pazarı'nın resmi dilini belirleme sürecinde hükümetler, eğitimciler ve sivil toplum kuruluşları bir araya gelip konuyu tartıştılar. İngilizcenin küresel bir dil olduğunu ve bu yüzden örgütün ortak dili olmasını savunanlar oldu fakat İngilizcenin ortak dil olması durumunda sürecin yavaşlayacağı endişesi vardı. Bu yüzden, birliğin dilinin milli, bölgesel ve uluslararası bir dil olması görüşü ağırlık kazanmaya başladı. Tartışmaların sonunda İspanyolca, Portekizce ve Guarani dili birliğin resmi dilleri olarak kabul edildi.

Üye ülkeler, siyasi ve ekonomik alanlarda başarı sağlamanın ön şartı olarak dil ve kültür alanlarında yapılacak çalışmaların olduğunu öngörüyordu. Birbirlerinin dillerini egemenliklerine tehdit olarak gören ülkeler bundan sonra birbirlerinin dillerini öğrenmek için çalışmalara başladılar.

Halk arasında entegrasyonun gerçekleşmesi için entegrasyon sürecine büyük bir destek vardı. Halklar, diğer dili öğrenmek için özel kurslara gidiyordu. Özellikle sınırlarda yaşayan halklar arasında dil öğrenimi çok hızlı bir şekilde gerçekleşiyordu. Dil öğrenimi sayesinde bu bölgelerde kültürel etkileşim arttı ve halklar arasında ticaret hacmi yükseldi.

Üye ülke halklarının birbirlerinin dillerini öğrenmeleriyle entegrasyon süreci hızlandı ve ülkelere ait diller birbirlerini destekleyip hem ilişkilerin hem de dillerin zenginleşmesini sağladı.

Türk Keneşi entegrasyon süreci, Sovyetlerin 1991'de yıkılmasından sonra başlamıştır. Bağımsızlıklarını kazanan Türk Cumhuriyetleri ile Türkiye görüşmelere hemen başlamıştır. 1992'de Ankara Zirvesi ile başlayan zirveler süreci, 2010 yılında gerçekleştirilen ve 10. zirve olan İstanbul Zirvesi ile son bulmuş ve bu zirvelerin sonucunda Türk Keneşi kurulmuştur. 12 Kasım 2021 tarihinde İstanbul'daki Demokrasi ve Özgürlükler Adası'nda gerçekleştirilen 8. Türk Devletleri Teşkilatı İstanbul Zirvesi'nde, örgütün adı Türk Devletleri Teşkilatı olarak değiştirilmiş ve ileriye doğru ciddi bir adım atılmıştır.

Ortak Türk alfabesi çalışmaları, halen Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma Enstitüsü'nün 1991 yılında düzenlemiş olduğu sempozyum ile başlamıştır. Bu sempozyumda 34 harften oluşan Türk Alfabesi konusunda görüş birliği sağlanmıştır. Ortak alfabe ile ilgili son görüşme 1993 yılında Antalya'da yapılmıştır ve burada ortak alfabe kararı onaylanmıştır.

Sonuç olarak, bu makalede bölgesel örgütlerin dil politikaları incelenerek bu politikalar Türkiye örneği ile karşılaştırılmıştır. Türk devletlerinin dil politikalarını; Güney Ortak Pazarı, AB ve BDT örnekleriyle karşılaştırarak dil faktörünün entegrasyon sürecine etkisi ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Güney Ortak Pazarı için Hispanik dillerin, AB için İngilizcenin, Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) için Rusçanın entegrasyon açısından önemi ne kadar ise Türk dilinin de Türk devletleri arasındaki ilişkilerin güçlenmesinde ve entegrasyon sürecini hızlandırmasında önemi o kadardır. Bu örgütler karşılaştırılırken birbirlerinden farklılıkları da anlatılmaya çalışılmıştır. Farklılıklardan birisi Türk Cumhuriyetleri arasında ortak bir alfabenin oluşturulamamasıdır. Güney Ortak Pazarı'na, AB'ye ve BDT'ye bakıldığında bu örgütler ortak bir alfabe kullanmaktadırlar fakat bu örgütlerden farklı olarak yukarıda belirtildiği gibi Türk devletlerinin ortak alfabe sorunu vardır. Türk devletleri ve Türk toplulukları hepsi aynı alfabeyi kullanmadığı için entegrasyon süreci yavaşlamaktadır.

İkinci farklılık ise Türk Cumhuriyetleri'nin Türkçenin farklı lehçelerini konuşuyor olmalarıdır. Kazak Türkçesi, Azerbaycan Türkçesinden farklıdır. Kırgız Türkçesi, Özbekistan Türkçesinden farklıdır. Bunlar entegrasyon sürecini zorlaştıran, yavaşlatan etkenlerdir. TÜRKSOY'un ve Türk Keneşi'nin faaliyetleri, entegrasyon sürecinde bu zorlukların ortadan kaldırılmasına yardım amaçlıdır ve bunun sonucunda devletler arasında entegrasyon süreci daha da hızlanacaktır. Ama Güney Ortak Pazarı'nın bu tür bir sorunu yoktur. Güney Ortak Pazarı'nda hakim dil hispanik dillerdir ve Güney Ortak Pazarı'na üye ülkeler aynı alfabeyi aynı dilleri kullandıkları için iletişim sorunu yaşamamaktadırlar. AB'ye üye ülkeler, farklı diller kullanıyor olsalar da hakim dil İngilizcedir ve aynı alfabeyi kullanmaktadırlar. BDT'de hakim dil Rusçadır. Diğer taraftan Bağımsız Devletler Topluluğu ile Türk Devletleri Teşkilatı ve TÜRKSOY'un amaçları farklıdır. BDT'nin hedefi eski Sovyetler Birliği topraklarında Rusçanın gücünü korumaya çalışması ve bu bölgede Rus dilinin ve kültürünün hüküm sürmesidir. Bu neo-empyralist bir düşüncedir ama Türk Devletleri Teşkilatında ve TÜRKSOY'da böyle bir düşünce yoktur. Hiçbir Türk Cumhuriyeti'nin kendisini merkeze alma gibi bir düşüncesi söz konusu ola bilmez. Türk Devletlerinin merkezini ortak dil ve ortak alfabe çabaları

oluşturmaktadır. O merkez TÜRKSOY'un, aynı zamanda TDT'nin kendisidir ve ileride bu konuların daha somut şekilde araştırılmasına ihtiyaç vardır.

Kaynakça

- Abdieva, R. (2017). *Bağımsızlıklarını Kazandıktan Sonra Türk Cumhuriyetleri'nin Dil Politikaları ve Türkiye ile Ortak Dil ve Alfabe Çalışmaları*, Türklad, 1 (2): 104-119.
- Açık, F. (2008). *XX. Asrın başlarında Türk Dünyasında yaşanan alfabe değişikliklerinin sebepleri, gelişimi ve sonuçları*, Başkent Üniversitesi ve Türk Dil Kurumu I. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu, 5-8 Mayıs 2008, Ankara.
- Arslan, H. (2007), *Epistemik Cemaat/Bir Bilim Sosyoloji Denemesi*, Paradigma Yayınları, İstanbul.
- Breton, R. (2007), *Dünya Dilleri Atlası*, NTV Yayınları, İstanbul.
- Demirci, H.A. (2008). *Osmanlı Modernleşmesinde Dil Politikaları ve Mebusan Meclisi*, *Muhafazakar Düşünce*, 4 (16-17): 189.
- Eraydın Virtanen, Ö. (2003), *Dil Politikalarının Kökenleri*, Helsinki Yurttaşlar Derneği Yayınları, İstanbul.
- Esman, M. J. (1992). *The State and Language Policy*. *International Political Science Review*, 13 (4): 382.
- Jernudd, B.H. & Rubin, J. (1987). *Can Language be Planned*, The University of Hawaii Press, Hawaii.
- Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı (2021). www.akorda.kz/ru/legal_acts/decrees/o-perevode-alfavita-kazahskogo-yazyka-s-kirilicy-na-latinskuyu-grafiku, Erişim Tarihi: 13.07.2021
- Korkmaz, Z. (1996). *Türk Dünyası ve Ortak Yazı Dili Konusu*, TDK Yayınları, Ankara.
- N, Grant. (1989). *Mechanisms: Policy formation and implementation*, MacMillian Press, New York.
- Özkırmı, U. (1999). *Milliyetçilik Kuramları*, Sarmal Yayınları, İstanbul.
- Paulston, C. B. (1997). *Language Policies and Language Rights*. *Annual Review of Anthropology*, 26 (1): 79.
- Sputnik News (2021). www.tr.sputniknews.com/asya/201710271030775280-kazakistan-latin-alfabesi, Erişim Tarihi: 12.07.2021
- Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi (2021). [www.turkkon.org/tr-TR/nahcivan-bildirisi-\(2009\)/4/911/911/290](http://www.turkkon.org/tr-TR/nahcivan-bildirisi-(2009)/4/911/911/290), Erişim Tarihi: 30.07.2021
- Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi (2021). www.turkkon.org/tr/zirveler, Erişim Tarihi: 20.07.2021
- Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi (2021). www.turkkon.org/assets/pdf/temel_belgeler/Nahcivan_Anlasmasi_Turkce_20140417_193951.pdf, Erişim Tarihi: 28.07.2021
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı (2021). www.mfa.gov.tr/guney-ortak-pazari.tr.mfa, Erişim Tarihi: 04.07.2021
- Wildavsky, A. (1979). *Speaking Truth to Power*, Transaction Books, New Jersey.

BIST KAPSAMINDA BANKACILIK SEKTÖRÜ İŞLETMELERİ BAĞIMSIZ DENETİM RAPORLARININ, BDS-610 STANDARDI DOĞRULTUSUNDA İNCELENMESİ

Hüseyin Mert¹

Doç. Dr. Öğretim Üyesi

İstanbul Okan Üniversitesi, İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi, Muhasebe ve Denetim
Bölümü

huseyin.mert@okan.edu.tr

ORCID: 0000-0001-5391-7865

Fatih Koç²

Öğretim Görevlisi

Çağ Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu, Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü

fatihkoc@cag.edu.tr

ORCID: 0000-0002-0333-7456

Alev Varcan Başkaya³

Doktora Öğrencisi

İstanbul Okan Üniversitesi, İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi, Muhasebe ve Denetim
Bölümü

baskayaalev@gmail.com

ORCID: 0000-0002-5467-5324

Bilalettin Topluk⁴

Doktora Öğrencisi

İstanbul Okan Üniversitesi, İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi, Muhasebe ve Denetim
Bölümü

bilalettintopluk@yahoo.com

ORCID: 0000-0002-3933-234X

ÖZET: Küreselleşen dünyada, hızla artan teknolojiye bağlı olarak, işletmeler de, çalışma biçimlerini değişen dinamiklere uygun hale getirmek zorunda kalmaktadırlar. İşletmelerin ‘İç Denetim’ bölümleri, beklenmedik değişimler karşısında şirketlerin sürekliliği açısından önemli fonksiyonları yerine getirmektedirler. Devam etmekte olan pandemi sürecinde, güçlü iç denetim fonksiyonuna sahip organizasyonların, çalışma biçimlerini değiştirmek ve operasyonel planlarını revize etmek konusunda daha çevik davranabildiği gözlenmiştir. Bu çalışmada, günümüzün dinamik iş hayatı koşullarında, önemi ve etkinliği hızla artmakta olan ‘İç Denetim’ konusunun geçmişi ve gelişimi ele alınmıştır. Yasal ve yapısal değişikliklerin incelenmesi ile zamana bağlı değişimlerin tespiti hedeflenmiştir. Sonuç olarak, işletmelerin beklenmedik ve önemli etkilere

sahip değişimler karşısında, iç denetim yapılarına artan şekilde önem vermeyi sürdürmeleri iş hayatlarını devam ettirmeleri için belirleyici bir faktördür. Tüm bu faktörlere ilaveten tarihsel sürecin gelmiş olduğu noktada bağımsız denetim standartları uygulamada yeni yöntemleri gösterir doğrultuda hızla hayata geçmektedir. Bu çalışmamızda BDS 610 standardına dayalı olarak BIST kapsamında bankacılık sektöründe bağımsız denetim raporlarının incelenmesi hedeflenmiştir.

Anahtar Sözcükler: BDS 610, denetim, iç denetim, iç denetimin tarihi

REVIEW OF INDEPENDENT AUDIT REPORTS OF BIST BANKING SECTOR ENTERPRISES IN ACCORDANCE WITH THE BDS-610 STANDARD

Hüseyin Mert¹

Associate Prof.

İstanbul Okan University, Faculty of Business and Management Sciences, Department of Accounting and Auditing,

huseyin.mert@okan.edu.tr

ORCID: 0000-0001-5391-7865

Fatih Koç²

Lecturer

Çağ University, Vocational School, Department of Banking and Insurance

fatihkoc@cag.edu.tr

ORCID: 0000-0002-0333-7456

Alev Varcan Başkaya³

PhD Student

İstanbul Okan University, Faculty of Business and Management Sciences, Department of Accounting and Auditing

baskayaalev@gmail.com

ORCID: 0000-0002-5467-5324

Bilalettin Topluk⁴

PhD student

İstanbul Okan University, Faculty of Business and Management Sciences, Department of Accounting and Auditing

bilalettintopluk@yahoo.com

ORCID: 0000-0002-3933-234X

ABSTRACT: In the globalizing world, depending on the rapidly increasing technology, businesses have to adapt their working styles to the changing dynamics. The "Internal Audit" departments of the enterprises fulfill important functions in terms of the continuity of the companies in the face of unexpected changes. During the ongoing pandemic process, it has been observed that organizations with strong internal audit functions can be more agile in changing their

working style and revising their operational plans. In this study, the history and development of the "Internal Audit" subject, whose importance and effectiveness are increasing rapidly in today's dynamic business life conditions, are discussed. By examining the legal and structural changes, it is aimed to determine the changes depending on time. As a result, it is a determining factor for businesses to continue their business lives that they continue to attach increasing importance to internal audit structures in the face of unexpected and significant changes. In addition to all these factors, at the point where the historical process has come, independent auditing standards are rapidly implemented in line with new methods in application. In this study, it is aimed to examine the independent audit reports in the banking sector within the scope of BIST based on the BDS 610 standard.

Keywords: BDS 610, audit, internal audit, history of internal audit.

*** Bu çalışma 01 Ekim 2020 tarihinde yapılan 1. International Audit and Assurances Services Online Symposium’da sunulan “TÜRKİYE’DE İÇ DENETİM UYGULAMALARININ TARİHSEL GELİŞİMİ” adlı çalışmadan türetilmiştir.

1. Giriş

Dijitalleşmenin artışı, işletmeler için artan işlem hacmi ve bağlı olarak büyük miktarlarda veri oluşumunu getirmiştir. Artan veri miktarı için operasyonel güvenliğin sağlanması ve şirket kaynaklarının korunabilmesi için de önemli bir rol oynayan iç denetim fonksiyonu, organizasyonlar içinde etkinliğini gün geçtikçe arttırmaktadır. Institute of Internal Auditors (IIA)'a göre, (THEIIA, 2020) İç Denetim, bir kurumun faaliyetlerine değer katmak ve geliştirmek için tasarlanmış bağımsız, nesnel bir güvence ve danışmanlık faaliyetidir. Risk yönetimi, kontrol ve yönetim süreçlerinin etkinliğini değerlendirmek ve geliştirmek için sistematik ve disiplinli bir yaklaşım getirerek, bir kuruluşun hedeflerine ulaşmasına yardımcı olur. Bu çalışmada tarihsel araştırma yöntemiyle iç denetimde yasal ve yapısal değişikliklerin incelenmesi ile zamana bağlı değişimlerin tespiti hedeflenmiştir. Çalışmada Türkiye'de 'İç Denetim' uygulamalarının tarihi süreci ele alınırken, geleneksel ve modern yaklaşımlar irdelenmiştir.

Ayrıca tarihsel sürecin gelmiş olduğu noktada bağımsız denetim standartları uygulamada yeni yöntemleri gösterir doğrultuda hızla hayata geçmektedir. Standartlar iç denetimle bağımsız denetim arasında köprü kurabilecek nitelikte yol göstericilik işlevine haizdir. Bugün geline nokta artık bağımsız denetçi çalışmalarında da iç denetçi çalışmaları uygulamalarının bağımsız denetimde de yararlanılabileceği BDS 610 - İç Denetçi Çalışmalarının Kullanılması - standardında belirlenmiştir. Buradan hareketle bu çalışmamızda BDS 610 standardına dayalı olarak BIST kapsamında bankacılık sektöründe bağımsız denetim raporlarının incelenmesi hedeflenmiştir.

2. Kavramsal Çerçeve

2.1 İç Denetim Kavramı

"İç denetim, bir kurumun faaliyetlerini geliştirmek ve onlara değer katmak amacıyla güden bağımsız ve objektif bir güvence ve danışmanlık faaliyetidir. İç denetim, kurumun risk yönetim, kontrol ve yönetim süreçlerinin etkililiğini değerlendirmek ve geliştirmek amacıyla yönelik sistemli ve disiplinli bir yaklaşım getirerek kurumun amaçlarına ulaşmasına yardımcı olur." (Türkiye İç Denetim Enstitüsü [TİDE], 2020). Buradan yola çıkarak, iç denetimin rolünün, bir kuruluşun risk yönetimi, yönetim ve iç kontrol süreçlerinin etkin bir şekilde işlediğine dair bağımsız güvence sağlamak olduğu ifade edilebilir. Bunun yanında iç denetimin etkin olabilmesi için Etik Kurallar ve Uluslararası Standartlara uygun olarak çalışabilecek kalifiye, yetenekli ve deneyimli kişilere sahip olması yani uygun çalışan profili de gerekmektedir.

Bahsi geçen etkin denetimin yapılabilirliğine ilişkin literatürde bazı çalışmalar göze çarpmaktadır. Örneğin, Selimoğlu ve Özbek (2018), "İç Denetim" adlı kitaplarını önem derecesi kamusal ve özel sektörde etkisini gittikçe artıran iç kontrol ve iç denetimin tüm paydaşları için (meslek mensubu, yönetici, iş insanları) yol gösterici ve faydacı bir anlayışla düzenlemiştir. Bu çalışmada, kurumsal risk yönetiminin bir aracı olarak iç kontrol sistemi kurmanın fonksiyonlarını, amaçlarını ve yöntemlerini anlatmışlardır.

İç denetim, herhangi bir kuruluşun hayatta kalması ve refahı için temelde önemli olan konularla ilgilenir. Dış denetçilerden farklı olarak, kuruluşun itibarı, büyümesi, çevre üzerindeki etkisi ve çalışanlarına davranış şekli gibi daha geniş konuları değerlendirmek için finansal risklerin ve hatta yasal beyannamelerin de ötesine bakarlar. İç denetçiler kuruluşların başarılı olmasına ayrıca yardımcı olurlar. Bunu güvence ve danışmanlığın bir kombinasyonu yoluyla yapmaktadırlar. Çalışmalarının güvence kısmı, yöneticilere ve ortaklara, organizasyonu korumak için tasarlanan sistemlerin ve süreçlerin ne derecede yeterli olduğunu tespit ederek uyarı ve düzeltme süreçlerini içermektedir.

2.2 İç Denetimin Tarihsel Gelişimi

Dünyada İç Denetim, ortaya çıktığı süreçten bugüne bir dizi gelişim göstermiştir. Avrupa muhasebe ve denetim sistemlerinin Amerika Birleşik Devletleri'nde de sunulmasından sonra iç denetim gelişimini hızlandırmıştır. Özellikle, iş faaliyetlerinin boyutu, kapsamı ve karmaşıklığı büyüdükçe, yönetim tarafından karar vermek için kullanılan muhasebe bilgilerini doğrulayacak ayrı bir iç güvence işlevi için kritik bir ihtiyaç ortaya çıkmıştır. Yöneticiler, sadece işletme için yapılan işin verimliliğini değil, aynı zamanda çalışanlarının dürüstlüğüne de değerlendirmek için bazı araçlara ihtiyaç duymuştur. Bu ihtiyaca yanıt

olarak, 20. yüzyılın başında, bu sorumlulukların devredilebileceği resmi bir iç denetim fonksiyonunun kurulması mantıklı bir cevap olarak görülmüştür. Zamanla, iç denetim işlevi, yönetimin önemli ticari gelişmeleri, faaliyetleri ve sonuçları takip etmesini sağlamak için "seçilen işle ilgili gerçeklerin dikkatlice toplanması ve yorumlanmasından" sorumlu hale gelmiştir. (Mautz, 1964; Akt. Ramamoorti, 2003) Ülkemizde ise Osmanlı Devleti'nin son dönemi ile devlet dışından borç verenleri koruyan ama Osmanlı adına ağır borçlarından ötürü bir dayatma olarak Türk topraklarına giren iç denetim süreci zaman içinde gelişerek bugünkü modern haline evrilmiştir. Bu bağlamda dünyadaki ve Türkiye'deki gelişmeler iki ayrı başlık halinde incelenmiştir.

2.3 İç Denetimin Dünyada Gelişimi

Dünyada günümüze yakın bir iç denetim anlayışının hızlı bir şekilde evrimi 20. yüzyılda olmuştur. İç denetim mesleği daha sağlam bir şekilde yerleştikçe, önemli düzenleyici ve yasama yetkilerinin yanı sıra yüksek profilli uluslararası ve ulusal raporlardan gelen yeni taleplere hızla yanıt vermiştir. 1974'ten sonra, Sertifikalı İç Denetçi (CIA) sınavının IIA(Institute of Internal Auditors) tarafından desteklendiği zaman, iç denetim yeterince saygın bir profil olma yolunda ilerliyordu ve yerleşik bir meslek olarak adlandırılmayı hak etmişti. Bunda özellikle şu faktörler etkin birer süreç unsuru olmuştur:

- Bir uzmanlık bilgisi bütünlüğü (1972'de onaylanan ortak bilgi birikimi) ve resmi bir eğitim süreci (asgari öngörülen örgün eğitim kursu)
- IIA'ya tam üye olarak kabul edilmeyi düzenleyen standartlar (öngörülen eğitim kursu, CIA sınavını geçme, mesleki deneyim gereksinimleri ve Standartlar)
- Etik Kurallarının genel bir çerçeve şeklinde sunulması ve uygulamaya geçirilmesi (ilk olarak 1968'de onaylanmıştır),
- Bir lisans veya özel bir atama ile gösterilen tanınmış bir statü (dünya çapında çeşitli yargı alanlarında tanınan CIA),
- Uygulayıcıların denetim esnasında gerçekleştirdikleri kamunun menfaatini gözetten çalışmalar (bu çalışmalar özel sektör yerine hükümet, eğitim ve kar amacı gütmeyen kuruluşlarda iç denetçiler tarafından yapılan çalışmalarda daha belirgindir),
- Bir sosyal yükümlülüğün özellikle devlet nezdinde yetkisi ve tanınırlığının olması ve ayrıca diğer profesyoneller tarafından tanınması

Bu tanınırlık ilkelerini takiben 1977 yılındaki Yabancı Yolsuzluk Uygulamaları Yasasının kabulü ile birlikte özellikle iç kontrollere vurgu yapan en önemli ilerleme de gerçekleşmiş olmuştur. Bunu, çeşitli finans merkezi ülkelerde yapı taşı şeklinde adlandırılabilen aşağıdaki gelişmeler takip etmiştir: (Ramamoorti, 2003)

- 1987 yılında, A.B.D'de Ulusal Hileli Finansal Raporlama Komisyonu Raporunun yayınlanması (Treadway Komisyonu Raporu).
- 1992 yılında A.B.D'de yayınlanan Treadway Komisyonu Sponsor Kuruluşları Komitesi (COSO) Raporu
- İngiltere'de Cadbury Committee Raporu ile (Cadbury Report, UK) sunulan iç kontrol çerçeveleri
- Kanada'da yayınlanan Kontrol Kriterleri (CoCo Raporu, Kanada)
- Güney Afrika'da yine aynı dönemlerde yayınlanan Kral Komitesinin Kral Raporu
- 2002 yılında hayata geçen ve halen günümüzü etkileyen New York Menkul Kıymetler Borsası kurallarında borsada işlem gören şirketlerin Yönetim Kurulunun yapısı ve bileşimi ile ilgili son değişiklikler ve halka açık tüm şirketlerin dahili bir iç denetim fonksiyonuna sahip olmasını zorunlu kılan Sarbanes Oxley (SOX) yasası.

2002 yılında yayınlanan SOX Yasası'nın Amerika Birleşik Devletleri'nde uygulanmasıyla, birçok iç denetçinin, şirketlerin yasanın gereklerini karşılamasına yardımcı olmak için gereken becerilere sahip olması zorunluluğu, mesleğin değerini de artırmıştır. Bir çok global Amerikan Şirketi'nin dünyada faaliyet gösterdiği göz önüne alındığında, SOX kriterlerinin bu iç denetim kültürü transferiyle dünyada ne derece etkin yayıldığı da anlaşılacaktır.

2.4 İç Denetimin Türkiye’de Gelişimi

Shaw,’un (2016) “Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye” adlı çalışması Osmanlı arşiv kayıtlarından derlenmiştir. Asırlar süren önyargı ve hatalı anlamaları bir kenara atarak, Osmanlı İmparatorluğu’nu canlı ve sürekli değişen bir toplum olarak tanıtan bu çalışma toplumun ekonomik, sosyal ve politik değişimlerini ayrıntılı olarak analiz etmiştir. J. Shaw bu noktada, Osmanlı’da iç denetime giden sürecin temellerini de ele almıştır. Shaw’a göre Türkiye’de iç denetimin başlangıcı, Osmanlı Dönemi’ne kadar uzanmaktadır. 1875 yılında Osmanlı Devleti finansal olarak çıkmaza girmiş ve devlet gelirlerinin büyük kısmı, borç ödemeye gitmek durumunda kalmıştır.) Bu durum, içsel maliye idaresini zorunlu kılacaktır.

Avcıoğlu (2001), “Türkiye’nin Düzeni / Dün-Bugün-Yarın” adlı kitabında yakın geçmişte, dünyadaki en gelişmiş ülkeler klasmanında yer alan Türkiye’nin bu seviyeden bir alt sınıfa inme sebeplerine odaklanmıştır. Sosyo ekonomik ve tarihsel nitelikte olan bu çalışma, modernliğe erişme hedefine ulaşamama nedenlerini araştırırken aynı zamanda çağı yakalama noktasında da yeni yöntemlerin hayata geçirilmesine odaklanmıştır. Bu anlamda bir dayatmayla da olsa iç denetim organizasyonunun Osmanlı topraklarında hayata geçirilmesini de sorgulamıştır. Avcıoğlu’na göre, 1878 Berlin Kongresi’nde alacaklı devletler Osmanlı maliyesini idare edecek enternasyonal bir finansal oluşumu kabul ettirmişlerdir. (Avcıoğlu, 2001) Düyun-u Umumiye adı ile 1881 tarihinde kurulan bu organizasyon, Osmanlı’nın finansal sistemini Avrupalı devletlere borçlarını ödeyebilmelerine yönelik olarak devletin içinden bir kurum olarak denetlemiş ve resmi iç denetçilik yapmıştır.

Sungun ve Mermud, (2013) “Internal Audit Function In I.S.E. Companies – An Assessment” adlı çalışmalarında, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası BIST 100 Endeksindeki şirketlerde iç denetim işlevini tüm ilgili perspektiflerden derinlemesine incelemişlerdir. Mevcut durumu analiz edip ana hatlarıyla ortaya koyan bu çalışmada, karar vericilerin iç denetim işlevinden beklentilerini sorgulamayı ve farkındalık düzeyinin artırılmasına katkıda bulunmayı amaçlamışlardır. Türkiye Cumhuriyeti döneminde, 1957 yılında Ticaret Kanunu’na yapılan bir düzenleme ile bu yılda iç denetim kavramı ilk defa kullanılmıştır. 1983 yılında yürürlüğe giren Bankacılık Kanunu ise bankaların çok sayıda regülasyona ve prosedüre doğru şekilde uyum sağladığını denetlemek amacıyla kurum bünyelerinde iç denetçilerin bulunmasını zorunlu kılmıştır

Türkiye’de iç denetim ile ilgili yasal düzenlemeleri tarihsel süreçler açısından incelendiğinde özellikle öne çıkan dönemler ve gelişmeler şunlardır:

Murakıplık kavramı, 29 Mayıs 1926 tarihli Ticaret Kanunu ile anonim şirketlere ait düzenlemeler kapsamında, iç denetim ve iç denetçilere ilişkin düzenlemeler yapılmıştır. İç denetçiler, 1957 yılında yürürlüğe giren Ticaret Kanunu, iç denetimin iç denetçiler tarafından yapılmasını belirtmiş olmasına rağmen, iç denetçi seçimi için uygun tanımlamalar yapılmamıştır. Bu sonucu olarak bu uygulama etkin olmamıştır.

Aşçıoğlu (2012) çalışmasında İç Denetimin 1990’lı yıllardan sonraki gelişim süreçlerine değinmiştir. Bu çalışmada, Türkiye’deki ekonomik ve siyasal çalkantılardan sonra olan süreçler ele alınmıştır. Bu süreçler mali kuruluşlar nezdinde incelenmiştir. Bankaların çoğunluğunun yükümlüklerini yerine getirmemesinden dolayı ortaya çıkan Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu süreci ele alınmış ve bunun da iç denetim mekanizmasının zorunluluğunu ciddi bir şekilde ortaya koyan bir süreci daha da belirgin hale getirdiğinden bahsedilmiştir. 1995 yılında İç Denetim Enstitüsünün kurulmasını 1998 yılında Bakanlar Kurulu kararı ile Türkiye İç Denetim Enstitüsü olarak unvanı değiştirilmesi izlemiştir. 2000 yılından itibaren ise Sertifikalı İç Denetçi (Certified Internal Auditor) sınavları Türkiye’de yapılmaya başlanmıştır. (Akt. Surgun ve Mermud, 2012)

Tarihi süreçlerde öne çıkan yapısal değişim, modern iç denetim anlayışının dünyada ve ülkemizde gündeme gelmesidir. Modern iç denetim kavramı 1994 yılında özel sektör tarafından Türkiye gündemine girmiştir. Bunu kamu sektörü 5018 sayılı yasa ile izlemiştir (Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu). Kanunun 9/4. Maddesinde; Bankalar, etkin bir iç denetim sistemi ve faaliyet kapsamı ve yapısı ile uyumlu bir risk kontrol ve yönetim sistemi kurmakla yükümlüdür. İşlemlerden kaynaklanan risklerini izlemek ve kontrol etmek için (BDDK) tarafından yayımlanan yönetmeliklerle ilgili ilke ve prosedürleri ise ayrıca

belirlemek durumundadırlar. (Balyemez, 2016)

Türkiye İç Denetim Enstitüsü ve İç Denetim Koordinasyon Kurulu, Türkiye’de iç denetimin kurulmasında ilk adımları atan kuruluştur. 1995 senesinde kurucu üyeleri, “İç Denetim Enstitüsü” ismi ile bir meslek örgütü oluşturmuşlardır. 1996 yılında enstitü, ECIIA (European Confederation of Institutes of Internal Auditing) ve IIA (The Institute of Internal Auditors) üyeliğini aldıktan sonra ismi “Türkiye İç Denetim Enstitüsü (TİDE)” olarak tescil edilmiş ve organizasyon “Uluslararası İç Denetim Standartları”nı Türkçe’ye çevirmiştir (TİDE, 2020).

IIA Standartları 1996 yılında Türkçe’ye çevrilmiş ve 1997’den bu yana Yıllık İç Denetim Konferansı Türkiye’de düzenlenmiştir. 2000 yılından bu yana IIA sertifikasyon sınavları düzenlenmektedir. 2000 yılında, CIA (Sertifikalı İç Denetçi) olarak kaydedilmiş sadece 6 denetçi bulunmaktaydı. Hâlihazırda, 2000 yılındaki rakamlara kıyasla Türkiye’deki sertifikalı iç denetçi sayısı açısından çok olumlu bir eğilim bulunmaktadır. TİDE Yıllık Raporundaki 2020 rakamlarına göre, Türkiye’deki sertifikalı iç denetçi sayısı: CIA (Sertifikalı İç Denetçi) 1083, CCSA(Kontrol Öz Değerlendirmesi Uzmanlığı Sertifikalı Denetçi) 244, CFSA (Sertifikalı Finansal Hizmetler Denetçisi) 338, CGAP (Sertifikalı Kamu Denetçisi) 460 kişidir. (TİDE, 2019)

Uluslararası Para Fonu (IMF) tarafından yönetilen yeni ekonomi politikaları kapsamında 2000 yılında yeni bir Bankacılık Kanunu çıkarılmıştır. Ayrıca yeni bir bankacılık denetim otoritesi olan Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) kurulmuştur. Bu gelişmelere paralel olarak, bankacılık, yatırım, sigorta, emeklilik ve diğer finans sektörlerinde iç denetim düzenlemeleri, IIA standartları ile uyumlu olacak şekilde revize edilmiştir.

IIA, iç denetimin mesleki uygulamasına rehberlik etmek üzere uluslararası standartlar yayınlamıştır. Eğer standartlar başka kurumların standartlarıyla birlikte kullanılıyorsa iç denetim yazışmalarında diğer standartlara da atıf yapılmalıdır. Ancak, IIA Standartları ile diğer standartlar arasında uyumsuzluklar ortaya çıkarsa iç denetçiler ve iç denetim faaliyetinin IIA Standartları’na uyması zorunludur, diğer standartların daha sınırlayıcı olması durumunda ise bu standartların kullanılabileceği belirtilmiştir (The Institute of Internal Auditors [THEIIA], 2020)

Örneğin, iç denetim işlevi, Denetim Komitesi aracılığıyla Yönetim Kurulu’na rapor vermelidir, bu da bağımsızlık ilkesinin yönetmelikle güvence altına alınması anlamına gelir. Ayrıca, Kasım 2006’da yayınlanan “Bankaların İç Sistemleri Hakkında Yönetmelik” adı verilen iç denetime ilişkin BDDK düzenlemesi, modern iç denetim felsefesinin bir yansıması olarak düşünülebilir. Bu yönetmelik ile Denetimden Sorumlu Komite aracılığıyla Yönetim Kurulu’na raporlaması gereken iç denetim, iç kontrol ve risk yönetimi fonksiyonlarından oluşan yeni “iç sistemler” kavramı getirilmiştir.

Türkiye’de uygulanan düzenlemeler de 2008 global finansal krizinden çıkarılan dersler dikkate alınarak revize edilmiştir. Finans sektöründe 2010 yılında Amerika Birleşik Devletleri’nde yayınlanan Sarbanes-Oxley Yasası’na paralel olarak Yönetim Beyanı” ile ilgili yeni düzenleme BDDK tarafından 2010 yılında yayınlanmıştır. Basel II standartları Türkiye’deki bankalar için de yürürlüğe girmiştir. Bundan sonraki en önemli gelişme ise, 1 Temmuz 2012 tarihinden itibaren yürürlüğe giren ve iş ortamında çok köklü değişiklikler getiren ve her bir şirkete iç denetçi istihdam etme yükümlüğü getiren Türk Ticaret Kanunu olmuştur. (Bankacılık Denetleme ve Düzenleme Kurulu [BDDK], 2020)

2.5 İç Denetimin Önemi

Artan işlem karmaşıklığının ve hacminin toplu etkisi, işletme sahibinin ve yöneticilerin işlemlerin kaynağından uzaklığı anlamında gelmektedir. Raporlayan tarafların olası önyargıları, gözden geçirilmesi gereken teknik (muhasabe) uzmanlığı, bağımsızlık ve nesnelliği sağlamak için organizasyonel statüye ve yönetimin "gözü kulağı" olmak için gerekli prosedürel disipline ayrıca ihtiyaç duyulmasına neden olmuştur. Tüm bunların hepsi, ticari organizasyonlarda bir iç denetim bölümünün oluşturulmasına katkıda bulunmuştur.

İç denetimin önemini vurgulamak amacıyla Mert, Koç ve Kamalak. (2019), “Denetimde Analitik

İnceleme Teknikleri ve Hızlı Tüketim Sektöründe Uygulama Örnekleri” adlı çalışmasında, denetimin yapısal gerekliliğinden bahsetmişlerdir. Bu paralellikte analitik inceleme tekniklerine değinmişlerdir. Farklı analitik inceleme tekniklerini konu alan çalışmalarında, 2 farklı sektördeki firmaya AİT’ler yoluyla vaka çalışması yapmışlar ve vardıkları farklı sonuçlardan, denetimin nicel kısmına verilmesi gereken önemi vurgulamışlardır.

Sabuncu (2018), “İç Denetim Anlayışındaki Değişiklikler ve Gelişmeler” adlı çalışmada, iç denetimin tarihsel gelişim sürecini, mevcut durumunu incelemeyi, iç denetim anlayışındaki değişiklikleri ve gelişmeleri değerlendirmeyi, uygulanma ve mesleki boyutunu incelemeyi ve böylelikle denetimin önemini vurgulamayı amaçlamıştır. Yasal düzenlemeler doğrultusunda eğitim boyutunu incelemiş, iç denetimin günümüzdeki görünümü ve ülkemizdeki mevcut durumunu değerlendirilmiş ve geleceğe yönelik bir takım öngörülerde bulunarak, gelecekte iç denetimin daha önemli bir hale geleceğini vurgulamıştır.

Balyemez’in (2016), “Türkiye’de Özel Sektör ve Kamu İdareleri İç Kontrol Sistemlerinin Mevzuat Yükümlülükleri Açısından Karşılaştırılması” adlı çalışması iç denetimin özel sektör kadar kamu yönetimi açısından da önemini vurgulamaktadır. Bu çalışmanın amacı, iç kontrol alanında Türkiye’de 1995-2015 arasında gelişmeleri kronolojik sırayla tanıtmak ve mevzuat ve yönetmelikler çerçevesinde ulaşılabilecek hedefleri belirlemektir. Bu çalışmada Türk özel şirketlerinin yanı sıra kamusal görev yapan işletmelerin de iç kontrol yapısı kanun ve yönetmelikler çerçevesinde incelenmiştir.

Buradan hareketle, artık genel geçer denetimde güven oluşturma kavramı sorgulanmaya başlamıştır. Ernst & Young’un (2020) “İç Denetim, kuruluşların güven oluşturmaya nasıl destek oluyor?” adlı çalışması İç Denetim fonksiyonunun iş dönüşüm süreçlerine nasıl ayak uydurabileceğini irdelemiştir. Aynı zamanda işletmelere dair güvenin pekiştirmesinde de devamlılığının nasıl sağlanabileceğini sorgulamıştır. Ernst & Young gibi büyük ve global denetim firmalarının düşüncelerinden yola çıkarak iç denetimde modern yaklaşımlar oluşmaya başlamıştır.

2.6 İç Denetimde Modern Yaklaşımlar

Zaman içinde iç denetimdeki geleneksel özellikler, yerini yeni dönüşüm temelinde modern yaklaşımlara bırakmıştır. Bu yeni süreçle beraber teftiş, kontrolden kaynaklı baskı ve reaktif yaklaşımlardan ziyade paydaş, çözümücü ve proaktif yaklaşımlar benimsenmiştir. Sabuncu’ya (2018) göre, geleneksel iç denetim anlayışı değişmiş olup geçmiş verilerle ilgilenmekten çok gelecek verilerin tahmin edilerek belirsizliklerden optimum faydayı sağlamak hedeflenmektedir. İç denetimde inovasyon olmaması mümkün değildir.

2.6.1 Teknolojinin İç Denetimdeki Yeri

Şirketlerin gelişen ve değişen yenedünya düzeninde yaralanabileceği en verimli uygulama bilgisi teknolojidir. Teknoloji kullanma alanları ve bunun Denetim ve operasyon işleyişi etkisi şirketlerin iç denetimi daha verimli ve etkin hale getirmesinde en büyük belirleyicilerden biri olacaktır. Eğer şirketler teknolojiden esnek süreç yaratımı, tekrarlayan ve zaman alan işlemleri standartlaştırmak, yapılan işin etki alanını genişletmek gibi güncel fonksiyonları dahilinde kullanabildiği takdirde avantaj sağlayabileceklerdir.

Teknoloji; risk farkındalık süreçleri ve denetim hazırlık aşaması, uygulama ve raporları gözden geçirme aşamasına kadar İç Denetçi devinimini daha verimli hale getirecek fırsatlara açıklık getirmektedir. Bu fırsat optimizasyonu; yalnızca otomatik bir şekilde olmayan denetim türlerini daha aktif bir şekilde gerçekleştirmek olarak algılanmamalıdır. Bunun yanında iç kontrol sorgulamaları ve sürekli izleme imkânları için; çözümsel, yapay zekâya yönelik ve optik okuma araçlarından yararlanma fırsatlarını da beraberinde getirecektir. Mert, vd. (2019) de belirttiği gibi denetimin amacı yıllar itibarıyla değişmiştir, Big Data ve otomatikleşme etkisi de denetime ayrılan personel sayısını azaltması, harcanan vakti minimuma indirmesi ve dolayısıyla maliyet avantajı sağladığından, ayrıca iç denetim için katma değer yaratmaktadır.

Süratli bir şekilde bilgilerin denetçiye akışını sağlayan, sonuç organizasyonunu yapan, işletmenin risk anlamında risk skalasının neresinde olduğuna açıklık getirecek iç denetçiyle koordinasyonlu araç ve gereçlerin kullanımına dair çalışmalar sonucunda ulaşılabilecek yeni bulgular, iç denetim mekanizması ile

avantaj yakalamak isteyen her şirket için bir rekabetçi avantajı beraberinde getirmektedir. Dijitalleştirme yoluyla raporlamanın gelişmesi, veri madenciliği, büyük veri analizi gibi daha ulaşılması zor hedeflerde, şirketlerin kavramsal bakış açılarını geliştirerek ayrıca bir güven ortamı yaratacaktır.

Günümüzde mesleki bilgi yeterli olurken gelecekte analitik düşünce yeteneği, iletişim yetkinliği, iş zekâsı, endüstriye özgü bilgi, bilgi teknolojilerine hakimiyet, iç denetçide aranan özellikler haline gelecektir. Bilgi teknolojileri, siber güvenlik, kurum kültürü, yönetim, veri analitiği gibi alanlarda gerçekleştirilen çalışmalarla üst yöneticilere karar verme aşamasında destek olmak, danışmanlık yapmak dönüşüm sonucu iç denetimin görevi haline gelecektir. (Sabuncu, 2018)

Ayrıca günümüzde hızla ilerleyen teknolojik evrim neticesinde pek çok uygulamanın dijitalleşmeye başladığı görülebilir. Gülmez ve Sağtaş (2020), itme- çekme- bağlama (push-pullmooring) teorisi çerçevesinde üniversite öğrencilerinin üye kartı kullanımından, markaların mobil uygulamaları kullanımına geçiş sürecini ve davranış değiştirme niyetlerini Starbucks kartının uygulanması bağlamında incelemişlerdir. Bu çalışmaya göre üye kartı kullanımından mobil uygulamaya geçiş sürecinin paralel ilerlediği yönünde önemli göstergeler bulunmaktadır. Bu da göstermektedir ki, özellikle genç tüketiciler arasında tüketimde teknoloji kullanma eğilimi gelecekte hızla artacaktır. Buradan hareketle, ilerleyen teknolojik seviyelerde mobil kullanım gibi teknolojiler bağlamında tüketicinin ve kurumların korunmasında denetimin önemi çok daha artacaktır, risk farkındalık süreçleri ivme alabilecek, özellikle de bugünden tahmin edilmeyen bir çok değişkenin gelecekte teknolojik bir perspektiften yapılan denetim çerçevesinde kontrolü çok daha önemli bir noktaya evrilecektir. Endüstri 4.0 aşamasında, sanayileşmenin 4. Evresi olarak tanımlanan Endüstri 4.0, ülke ekonomilerinde tüm sektörleri etkileyecek yeni bir iş akışı geliştirmektedir (Sağtaş, 2021). Bu da beraberinde teknolojik denetimin kendisinin de boyut atlamasını gerektirebileceği gibi, buna uygun insan yetenek yatırım ve yönetiminin de akıllı üretim teknolojileri, büyük veri ve bulut bilişim, nesnelerin interneti, artırılmış gerçeklik gibi pek çok yeni teknoloji noktasında biçimlenmesi gerekliliği görülmektedir.

2.6.2 İnsan Kaynağı / Yetenek Yönetimi Yatırımı

Şirketin iç denetim fonksiyonlarında görev alanlar, İç Denetimin temelini oluşturmaktadır. İç denetimin kavramsal ve teknolojik yapısından da öte insan gücü ciddi şekilde verimli bir iç denetim atmosferini kuvvetlendirecek kaynaklardır. Şirketleri modern yaklaşımlara yönelik olarak değiştirecek olan da bu kaynaklardır. İnsan kaynağı içinde iç denetim gibi analitik inceleme tekniklerinin bolca yer aldığı bir süreçte buna yönelik olarak insan ve yetenek kazanımı şirketlere işlevsellik anlamında bir ivme kazandıracaktır. Özellikle geleceğe yönelik olarak yapılacak bu yatırımın geri dönüşü kısa süre içinde alınabilir. Bu noktada, şirketlerin başarıya ulaşmak için yapmış olduğu yatırımlar sonucu almış oldukları ile gelecekte bu yatırımların geri dönüşünden sağlayacaklarının aynı paralellikte olup olmadığının değerlendirilmesine yönelik araştırmalar da kaynakları idare edebilme noktasında vizyonlu ve katma değerli bir hareket olacaktır.

Ernst & Young'un da iç denetim ile ilgili yazısında belirttiği üzere, denetimin, hızla globalleşen ve yeni dinamiklere sahip olan ekonomik atmosferde, tekdüze ve rutini uygulamakta olan basmakalıp takımlar yetersiz kalacaktır. İşletmelerin, hareketli ve farklılıklara sahip, yeni iş anlayışları ve bu doğrultuda kurulacak ekiplere ihtiyacı olacaktır. Bu noktada şirketlerin alabilecekleri hızlı aksiyonlar, İnsan Kaynakları boyutunda; iş alımı süreçlerini büyütmeye, bu noktadaki işbirliklerini artırma, kadrolamaya ilişkin dinamik tabanlı bir anlayışı benimseme olabilir. Aynı zamanda müşteri / tedarikçi ilişkileri yönetimi dahilinde, yetenek havuzunda bulunan her bir kişi için tamamlayıcı olmaları, dış paydaşlarla aynı uyumlamada hareket eden, bunun yanında iç eğitim tabanlı olarak kişinin kendi farkındalığını artıracak bir eğitim sürecinden geçirebileceği bir yöntem izlenebilir. Bu yöntemle ilişkin, eğitim faaliyetlerinin uygulandığı geliştirici prosedürler yeni normal dünyada denetim için yeni İnsan Kaynağı süreci olacaktır.

3. 'BDS-610 İç Denetçi Çalışmalarının Kullanılması' Standardının Kapsamı ve Amacı

Bu bölümde yer alan bilgiler, Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu tarafından ilk sürümü 14/02/2014 tarihinde ve son sürümü 30/12/2020 tarihinde yayınlanmış olan standarttan alınmıştır. (www.kgk.gov.tr, 2021).

Bağımsız Denetim Standardı (BDS) 610, iç denetçilerin çalışmalarını kullanması durumunda dış denetçilerin sorumluluklarını düzenlemektedir. Standarda ilişkin açıklama bölümünde (A1), iç denetim fonksiyonunun amacı, yönetim süreçlerini, risk yönetimini ve iç kontrolünü değerlendirmek ve iyileştirmek olarak tanımlanırken, standardın kapsamına giren güvence ve danışmanlık faaliyetleri örneklerle açıklanmıştır.

- Kurumsal yönetim süreçlerinde, bölümler, iç ve dış denetçiler ile yöneticiler arasındaki ilişkilerin ve iletişimin, kurum değerlerine, performans yönetimine ve hesap verebilirlik ilkelerine uygunluğunu sağlamak.
- Risk yönetimine ilişkin faaliyetler kapsamında, olası risklerin belirlenerek iç kontrol süreçlerinin iyileştirilmesi ile finansal raporlama süreçlerinin etkinliğine yardımcı olunması. Ayrıca risk yönetimi kapsamında, hilenin tespit edilmesinde işletmenin kullanabileceği prosedürlerin geliştirilmesi.
- İç kontrole ilişkin faaliyetlerde, iç kontrol süreçlerinin gözden geçirilerek işleyişin kontrolü ve iyileştirilmesine dair önerilerin verilmesidir.

Standardın amacı, yayınlandığı hali ile: İşletmenin iç denetim fonksiyonunun bulunduğu ve dış denetçinin doğrudan uygulayacağı denetim prosedürlerinin niteliği veya zamanlamasını değiştirmek veya kapsamını daraltmak amacıyla iç denetim fonksiyonunu kullanması durumunda, dış denetçinin sorumluluklarını belirler. İç denetim çalışmasını sonuçlarıyla doğrudan kullanmak, iç denetçilerden doğrudan yardım almak gibi belirlenecek çerçevelerde, iç denetim çalışmasının dış denetçi için uygunluğunu belirlemek ve yapılan çalışmanın güvenilirlik seviyesinin yeterliliğine karar vermek dış denetçinin sorumluluğundadır. (BDS 610, P13)

Dış denetçinin BDS 610 kapsamında iç denetim fonksiyonundan yararlanmasında belirlenen ana hükümler:

- İç denetim fonksiyonunun çalışmasının kullanılıp kullanılmayacağına, hangi alanlarda ve ne düzeyde kullanılabileceğine karar verilmesi. İç denetim fonksiyonunun, tarafsızlık, yeterlilik ve kalite kontrol işleyişleri açısından değerlendirilmesi. (BDS 610, P15)
- Kullanılabilecek iç denetim fonksiyonu çalışmasının niteliğine ve kapsamına karar verilmesi. Dış denetçi, iç denetim fonksiyonu kapsamında yapılan çalışmaların risk seviyeleri, tarafsızlık, kullanılan kanıtlar gibi çalışmanın güvenilirlik seviyelerini belirleyen unsurlarına göre, çalışmasının kapsamını belirler. (BDS 610, P17, P18)
- Denetimin amaçları açısından doğrudan yardım sağlaması için iç denetçilerin kullanılıp kullanılmayacağına karar verilmesi.
- Doğrudan yardım sağlayan iç denetçilerin görevlendirilebileceği çalışmanın niteliğine ve kapsamına karar verilmesi.

Dış denetçi açısından verilen denetim görüşünden tek başına sorumlu olma durumu göz önüne alındığında, iç denetim fonksiyonunun çalışmasının planlanan düzeyde kullanılıp kullanılmaması ayrıca değerlendirilir. (BDS 610, P19)

Denetimin amaçları açısından, iç denetim çalışmalarının yeterliliğini belirlemek Amacıyla dış denetçinin değerlendireceği hususlar standardın A23 paragrafında belirtilmiştir.

- Fonksiyonun çalışmasının doğru bir şekilde planlanmış, yürütülmüş, yönlendirilmiş, gözetilmiş, gözden geçirilmiş ve belgelendirilmiş olup olmadığı
- Fonksiyonun makul sonuçlara ulaşmasına imkân veren yeterli ve uygun denetim kanıtının elde edilmiş olup olmadığı.
- İçinde bulunulan şartlar altında ulaşılan sonuçların uygun olup olmadığı ve fonksiyon tarafından hazırlanan raporların, yapılan çalışmanın sonuçları ile tutarlı olup olmadığı.

Dış denetçinin, iç denetim fonksiyonunun çalışmasını kullanması veya doğrudan yardım sağlaması için iç denetçileri kullanması halinde, bu durumun çalışma kâğıtlarında detaylı olarak belirtilmesi gerektiği standartta detaylı olarak açıklanmıştır. (P36 – P37)

Brody'nin (2012) "External auditors' willingness to rely on the work of internal auditors: The influence of work style and barriers to cooperation" adlı çalışmasına göre, Dış Denetçilerin iç denetçilerin çalışmalarına duydukları güven son yıllarda daha fazla ilgi çekmiştir. İç Denetim Fonksiyonunun artan varlığı, Dış Denetçi ve iç denetçilerin işbirliği yapmaları için fırsatlar yaratmaktadır. Bu doğrultuda Uluslararası Denetim Standardı (ISA) 610, İç Denetim Fonksiyonunun çalışmasının Dış denetçiler tarafından denetim kanıtı elde etmek için kullanılabileceğini belirtmektedir. Ek olarak, iç denetçiler bir Dış denetçinin yönetimi, denetimi ve incelemesi altında çalışırken doğrudan yardım sağlamak için kullanılabileceği de standartta ifade edilmiştir. (ISA 610). Aslına bakılacak olursa Dış denetçiler ve iç denetçilerin çalışmaları bir dereceye kadar örtüştüğü için, ortak ilgi alanları vardır denebilir ve her ikisi de başarılı işbirliğinden potansiyel olarak yararlanabilir. İç denetçilerin çalışmasına dayanan ve bunları kullanan Dış denetçiler, yapmaları gereken denetim işi miktarını azaltarak verimlilik kazanabilirler. Yeterli yetkinliğe, nesnellığe ve iş performansına sahip iç denetçi, etkili bir dış denetim sürecine katkıda bulunabilir. Bununla ilgili ikinci argüman da, iç denetçilerin statü kazanabileceğini ve bunun karşılığında iç denetçilerin kurumsal yönetişimin kilit bir bileşeni olarak artan önemini meşrulaştırabileceğini öne sürmektedir.

Morrill ve Morrill'in (2003) "Internal auditors and the external audit: A transaction cost perspective" adlı çalışmasında, Dış denetçiler ve iç denetçiler arasındaki işbirliği incelenmiştir. Çalışma ikisi arasındaki işbirliğini iki ucu keskin kılıca benzetmektedir. Dış denetçilerin iç denetçilerin çalışmalarına bağlılığı ve kullanımı, işin tekrarlanmasını ortadan kaldırmaktadır böylece dış denetimin maliyetlerini ve ilgili denetim ücretlerini azaltarak verimlilik iyileştirmelerine yol açabilmektedir. Öte yandan, Dış denetçiler ve iç denetçiler arasındaki yakın işbirliği, dış denetimin kalitesini etkileyebilir. Dış denetçiler tarafından yeterince profesyonel ve bağımsız olmadığı kabul edilen iç denetçiler, Dış denetçilerin dış denetim kalitesine yönelik potansiyel tehditler algısı nedeniyle işbirliği noktasında sıkıntı çıkartabilirler. Bir Dış denetçinin iç denetçinin çalışmasına güvenme ve onu kullanma kararı, dış denetim verimliliği ve kalitesi için potansiyel ekonomik sonuçlar üretebilecektir.

Tagesson ve Eriksson'un (2011) bu noktaya ayrı bir vurguyu "What do auditors do? Obviously they do not scrutinise the accounting and reporting" adlı çalışmasında yapmışlardır. Çalışmalarında, iç denetçilerin çalışmalarına güvenip güvenmemeye ve kullanmamaya karar verirken, Dış denetçilerin bir dizi karmaşık kararla karşı karşıya kalmakta olduğunu bildirmişlerdir. Dış denetimin amacı, yani paydaşlara ve genel olarak topluma zamanında ve doğru bilgi sağlanması amacı, iç denetçi ile daha fazla işbirliği yapma baskılarına yanıt verirken mutlaka bir noktada unutulmaması gereken bir şemadır. Bu tür baskılar müşterilerden ve standart belirleyicilerden gelebilir. Örneğin, Kamu Şirketleri Muhasebe Gözetim Kurulu (PCAÖB), iç denetçilerin çalışmalarına dayanarak Dış denetçiler aracılığıyla denetim maliyetlerinin azaltılmasını tavsiye etmekte olduğunu belirtmişlerdir.

Malaescu ve Sutton (2013) "The Reliance of External Auditors on Internal Audit's Use of Continuous Audit" adlı çalışmasında bu ampirik ikileme vurgu yapmışlardır. Bunun için Dış denetçilerin iç denetçilerin çalışmalarına olan güven derecesine ilişkin daha fazla araştırmaya ihtiyaç olduğundan bahsetmişlerdir. Ek olarak, 'dış denetim kalitesi açısından Dış denetçilerin iç denetçiye güvenmesinin etkilerine ilişkin araştırma yetersizliğine de dikkat çekmişlerdir.

Al-Twaijry, Brierley ve Gwilliam (2001) "An examination of the relationship between internal and external audit in the Saudi Arabian corporate sector" adlı çalışmasında Dış denetçilerin işbirliği yaparken karşılaşılabilecekleri ikileme değinmişlerdir. Çalışmada ISA 610'a göre Dış denetçilerin, iç denetçilerle işbirliği öncesinde ve sırasında bazı yargılarda ve kararlarda bulunması gerektiğinden bahsedilmiştir. Dış denetim kalitesinden ödün verebileceği için İç Denetçilerin çalışmasına güvenme ve onu kullanma kararı kritiktir. Etki Değerlendirmeleri ile işbirliği yapıp yapmamaya karar verirken, birçok yön aynı anda Dış denetçileri etkileyebilecektir.

Argento, Uman, Hakansson ve Johansson'un (2018) "Reliance on the internal auditors' work: experiences of Swedish external auditors" adlı çalışmasında Dış Denetçilerin iç denetçilerin çalışmasına nasıl güvenecekleri araştırılmıştır. Bu çalışmada varılan sonuca göre dış denetçiler, müşterileri (yani denetlenenler) tarafından harici bir denetim gerçekleştirmek için işe alınmakta ve karşılığında belirli bir

ücret almaktadır. Bu doğrudan ilişkiye rağmen, Dış denetçilerin daha geniş bir kapsamda hizmet vermesi, müşterilerinden bağımsız olması ve denetim çalışmalarında profesyonelce hareket etmesi gerekir. Dış denetçi, bir organizasyon ve paydaşları arasındaki bir bağlantıdır. Bağımsızlık, denetçinin rolünün ve amacının ayrılmaz bir parçasıdır ve denetim mesleği içinde temel bir yol gösterici ilkedir. Dış denetçilerin bağımsızlığı ve profesyonelliği, denetim kalitesini sağlamak için temel unsurlar olarak görülmektedir.

Jeppesen'in (1998) "Reinventing auditing, redefining consulting and independence" adlı çalışmasında KPMG'nin iş ölçüm süreçlerinden yola çıkarak, denetçinin iş yapış şekillerini tekrar tanımlamaya çalışmıştır. Bağımsızlıktan taviz vermek, hem kamuoyunun güvenini kaybedebileceğinden hem de denetim mesleği ve dolayısıyla denetim raporlarına olan güveni zedeleyebileceğinden zararlı olarak görülmekte olduğunu bildirmiştir. Bu bağımsızlık, Dış denetçi bilinçsizce veya bilinçli olarak denetlenen kurumun (yani müşterinin) çıkarına hizmet ederse tehlikeye düşebilir. İç denetçilerine önemli yatırımlar yapan müşteriler, Dış denetçiler ve iç denetçiler arasındaki işbirliğini olumlu olarak görmektedir. İç Denetçinin çalışmalarına artan bir güven, Dış denetçi tarafından gerçekleştirilen iş miktarını azaltacak ve bu da daha düşük dış denetim ücretlerine neden olacaktır.

Jensen ve Meckling (1976) "Theory of the firm: Managerial behaviour, agency costs and ownership structure" adlı çalışmasında vekâlet teorisini ilk olarak incelemişlerdir. Vekâlet teorisine göre, insan davranışına kişisel çıkarı maksimize etme arzusu rehberlik eder. 19. yüzyılda Jeremy Bentham insan eyleminin amacının zevk aramak ve acıdan kaçınmak olduğunu iddia etmiştir. Buradan yola çıkarak, Dış denetçilerin rasyonel bir şekilde kararlar alabileceğine, kendi yararlarını maksimize etmeye (kişisel çıkar) çalışacağı düşünülebilir. Dış denetçiler, müşteriye memnun etmek ve / veya denetim görevinin verimliliğini artırmak için, uygun olmasa bile, kişisel çıkarları doğrultusunda hareket edebilir ve iç denetçilerin çalışmalarını kullanabilir, böylece en yüksek kalitede denetim sağlamaktan ziyade kendi çıkarlarına öncelik verebilirler. Temsilcinin (yani, iç denetçi çalışmasına güvenip güvenmemeye ve ne ölçüde güvenmeleri gerektiğine karar veren Dış denetçi) her zaman denetlenen kurumun, paydaşların, işletme çevresinin ve toplumun çıkarına en iyi şekilde hareket etmeme riski vardır.

ISA 610 standardı, Dış denetçi tarafından iç denetçinin çalışmasını denetim kanıtı olarak kullanarak veya iç denetçinin doğrudan yardımını kullanarak Dış denetçiler ve iç denetçiler arasında işbirliğine izin vermektedir. Dış denetimin amacının işbirliğinden olumsuz bir şekilde etkilenmemesini sağlamak için ISA 610, Çevre Yönetiminin dikkate alması ve uygulayacağı, hangi alanlarda ve ne ölçüde iç denetçilerin çalıştığını belirlerken uygulaması gereken gereksinimleri tanımlamaktadır. Bir Dış denetçi, iç denetçilerin çalışmasını kullanmayı seçse bile, Dış denetçi denetimden sorumlu olmaya devam eder (ISA 610 11§, 2013). ISA 610'a göre, Dış denetçi, iç denetçilerin çalışmalarını kullanıp kullanmamaya karar verirken, genel denetim stratejisini oluşturmalıdır. Bu şekilde, ISA 160, iç denetçinin işinin kullanılıp kullanılmayacağına ve nasıl kullanılacağına karar vermeden önce planlamanın önemini vurgulamaktadır. ISA 315'e göre, planlama, Dış denetçinin görevi ile iç denetimin ilgisini belirlemek için Dış denetçinin iç denetçinin çalışmalarına ilişkin değerlendirmesini içermektedir. Ayrıca, ISA 200, nihai kararı vermeden önce, Dış denetçinin bağımsız bir denetimin performansı üzerindeki etkilerini ve varsayılan olarak denetim kalitesi üzerindeki etkilerini dikkate almasını şart koşmaktadır.

Yukarıdaki çalışmaların kapsamlarından hareketle, bu çalışmanın amacı Türkiye'de iç denetim örgüsünün tarihsel süreçler boyunca yaşamış olduğu evrimi incelemektir. İç denetim anlayışındaki gelişme ve değişiklikleri değerlendirerek mesleki boyutunu da aydınlatmak amaçlanmıştır. Dünyadaki global gelişmelere ve ayrıca pandemi sürecine de bağlı olarak, iç denetimin evrimi sonucu gelinecek noktada, işletmeler için iç denetimin artan önemi vurgulanmıştır. Buna paralel olarak ülkemizde iç denetimin sürdürülebilirliğinin sağlanması adına modern iç denetim yaklaşımları irdelenmiştir. Ayrıca bu çalışmaların geldiği noktada ülkemizde yeni hayata geçme sürecinde olan BDS 610 standardının işletmelerde uygulanabilirliğine yönelik bir araştırma yapılmıştır. Araştırma, şu ana kadar BDS 610 standardının işletmelere henüz bir yön göstericilik çerçevesinde ele alınmamasından ötürü alanında yapılan ilk çalışmadır. Araştırma konusunu, kurumsal yapılarının yerleşikliğinden ötürü BIST kapsamında yer alan bankacılık sektöründe faaliyet gösteren şirketler oluşturmaktadır.

3.4 Yöntem

Çalışmada BIST 30’da işlem gören Bağımsız Denetim Raporlarına konu olan Bankacılık Sektörüne ilişkin tüm raporlar nitel olarak incelenmiştir. Çalışma raporlarının baz alındığı raporlar Akbank, Türkiye Garanti Bankası, Türkiye Halk Bankası, Türkiye İş Bankası, Türkiye Sınai Kalkınma Bankası, Türkiye Vakıflar Bankası ve Yapı Kredi Bankası’na aittir. Bu raporlara konu olan dönem ise 2019 mali yılıdır.

3.4.1 Araştırma Modeli

Bu araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden olan doküman incelemesi ile çalışılmıştır. Doküman analizi hem basılı hem de elektronik (bilgisayar tabanlı ve İnternet üzerinden iletilen) materyalleri gözden geçirmek veya değerlendirmek için kullanılan sistematik bir prosedürdür.(Corbin ve Strauss, 2008). Nitel araştırmalardaki diğer analitik yöntemler gibi, doküman analizi de anlam ortaya çıkarmak, anlayış kazanmak ve ampirik bilgiyi geliştirmek için verilerin incelenmesini ve yorumlanmasını gerektirir. Bir çalışmanın parçası olarak sistematik değerlendirme için kullanılacak belgeler çeşitli biçimlerde olabilir. Bunlar reklamlar, devam kayıtları ve toplantı tutanakları; kılavuzlar; kitaplar ve broşürler; günlükler ve dergiler; etkinlik programları (yani, basılı taslaklar); mektuplar, muhtıralar; haritalar ve çizelgeler; gazeteler (kupürler/makaleler), başvuru formları ve özetler; radyo ve televizyon programı senaryoları; kurumsal veya örgütsel raporlar; anket verisi; ve çeşitli kamu kayıtları olabilir. Karalama defterleri ve fotoğraf albümleri de araştırma amaçlı belgesel materyal sağlayabilir. Bu tür belgeler kütüphanelerde, gazete arşivlerinde, tarihi toplum bürolarında ve organizasyonel veya kurumsal dosyalarda bulunur. (Rapley, 2007).

Stake (1995) ve Yin’e (1994) nitel vaka araştırmaları ve çalışmaları için geçerli olan döküman analizi, tek bir olay, fenomen, kurum, örgütsel yapı, örgütsel programı ortaya çıkarmak amacıyla yapılan çalışmalar için de kullanılmaktadır. Potasniyel bir ampirik veri kaynağı olarak, raporlar gibi teknik olmayan alan yazın çalışmalarına uygundur. (Mills, Bonner ve Francis, 2006, Akt: Kırıl, 2020). “Eğer dokümanlar ile çalışma yapılmaya karar verildiyse dokümana ulaşma, dokümanı sınırlama, dokümanın orijinallliğini teyit etme, dokümanı detaylı okuma aşamaları gelmektedir. Ardından içerik analizi yapılarak dokümandan elde edilen veriler, çalışma içerisinde kullanılmakta ve araştırma yayına dönüştürülmektedir”.(Kırıl, 2020, s.183).

Belirlenen çalışma amacına uygun olarak ilişkin örnekleme yer alan bankacılık sektörünün Borsa’da işlem gören şirketlerinin yıllık bağımsız denetçi raporları ve yıllık faaliyet raporları incelenmiştir.

3.4.2 Çalışma Grubu

Araştırmanın örneklemini Borsa İstanbul’da işlem gören BİST 30 Mali Kuruluşlar grubunda bankacılık sektöründe yer alan şirketlerin ilgili raporları incelenmiştir. BDS 610 standardının zorunlu olarak uygulamaya alınmasından öncesindeki dönemin eğilimlerinin araştırıldığı bu çalışmada, işletmelerinin iç denetim çalışmalarının raporlara aktarımı bankacılık sektörü ile çalışılmıştır.

3.4.3 Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada veri kaynakları çalışma grubunda yer alan şirketlerin Borsa İstanbul mevzuatı gereğince yayınlamakla yükümlü oldukları raporlarıdır. Borsa İstanbul platformunda hisseleri işlem gören şirketlerin her türlü bildirimlerinin yayımlandığı Kamuyu Aydınlatma Platformu (KAP) üzerinden; Akbank, Türkiye Garanti Bankası, Türkiye Halk Bankası, Türkiye İş Bankası, Türkiye Sınai Kalkınma Bankası, Türkiye Vakıflar Bankası ve Yapı Kredi Bankası’na ait raporlar incelenmiştir.

3.4.4 Verilerin Toplanması ve Analizi

Çalışmada yer alan bankalara ait 2019 yılı raporları incelenmiş, çalışma hedefinde bulunan iç denetim faaliyetleri ile ilgili bölümler çıkartılmıştır. Çıkartılan bu bölümlerin taranması ile veriler listelenmiş ve karşılaştırmalı olarak değerlendirmeye tutulmuştur. Raporlama kapsamı ve formatlarındaki farklar dikkate alınarak her bir banka için ayrı değerlendirme bölümleri hazırlanmıştır. Bulgular bölümünde ayrı ayrı ele alınan analizler, sonuç bölümünde karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiş ve analiz edilmiştir.

3.4.5 Araştırma Etiği

Doküman incelemesi ile verilerin derlendiği bu çalışmada, anket, mülakat, gözlem, deney, görüşme gibi teknikler kullanılmadığından etik kurul kararına ihtiyaç bulunmamaktadır. Yapılan analiz ve değerlendirmeler, yazarların akademik ve profesyonel bilgi ve birikimi ile kişisel değerlendirmeleri olup, akademik makale yazım kurallarına uyulması açısından da gerekli özen gösterilmiştir.

4. Bulgular

Çalışmada ele alınan iç denetim fonksiyonu ile bağımsız denetçi çalışmalarının düzenlenmesine konu, *BDS 610 İç Denetçi Çalışmalarının Kullanılması*, standardının son sürümü 1 Ocak 2021 tarihinde ve sonrasında başlayacak hesap dönemlerinin denetiminde uygulanmak üzere, 28 Aralık 2020 tarihinde yayınlanmıştır. Bu nedenle, 2021 yılından başlayarak iç denetçi çalışmalarının bağımsız denetçi raporlarında kullanımını gözlemek mümkün olabilecektir. Ayrıca BDS 610 kapsamında işletmelerin iç denetim faaliyetlerine ilişkin değerlendirmelerin bağımsız denetçi raporlarında yer alması beklenebilir. Bu çalışmada yer alan 2019 yılı denetçi raporları incelenirken, bankaların faaliyet raporlarındaki ilgili değerlendirmeler de göz önüne alınmıştır.

Bağımsız denetim raporlarının aslında BDS 610 standartlarına direkt atıf yapılmamakla beraber, İç Denetim Komitesinin İç Kontrol, İç Denetim ve Risk Yönetim Sistemlerinin İşleyişine İlişkin Değerlendirmesi kapsamında dış denetim ya da bağımsız denetimle olan ilişkisi varsa bu konuda bir değerlendirme yapıldığı belirtilmektedir.

- Garanti Bankası

Bağımsız denetim raporlarının aslında BDS 610 standartlarına direkt atıf yapılmamakla beraber, İç Denetim Komitesinin İç Kontrol, İç Denetim ve Risk Yönetim Sistemlerinin İşleyişine İlişkin Değerlendirmesi kapsamında dış denetim ya da bağımsız denetimle olan ilişkisi varsa bu konuda bir değerlendirme yapıldığı belirtilmektedir. Dış Denetim ile ilişki kapsamında belirtilen noktalardan bir diğeri de, Kurumsal Kriz ve İş Sürekliliği Yönetim Komitesi'nin iş sürekliliği programına yönelik iş ve dış denetim çıktılarını değerlendirmesi ve raporlarda belirlenen gelişim noktalarının önceliklerini belirlemesi olarak tanımlanmıştır. Ayrıca "Denetim Komitesi, mevzuat kapsamındaki görevleriyle uyumlu olarak, iç sistemlerin etkinliği ve yeterliliğini, muhasebe ve raporlama sistemlerinin ilgili düzenlemeler çerçevesinde işleyişini, üretilen bilgilerin bütünlüğünü ve iç denetim planlarını inceleyerek iç denetim sisteminin Banka'nın mevcut ve planlanan faaliyetleri ve bu faaliyetlerden kaynaklanan riskleri kapsayıp kapsamadığını gözetmeyi sürdürmüştür. Bu kapsamda, Denetim Komitesi, iç sistemlerin yıl içindeki faaliyetlerini düzenli olarak izlemiş ve değerlendirmiştir. Ayrıca Yönetim Kurulu tarafından seçilen bağımsız denetim, değerlendirme ve destek hizmeti kuruluşlarının faaliyetlerini izleme ve ilgili bağımsız denetim sonuçlarını değerlendirme görevlerini de yerine getirmeye devam etti." Bu bağlamda, Denetim Komitesi 2019 yılında altı kez toplanarak Yönetim Kurulu'nu Komite'nin çalışmaları, dış denetim ve değerlendirme firmalarıyla destek hizmeti sağlayıcı firmalar ve diğer konular hakkında bilgilendirdiği belirtilen hususlardandır.

- Yapı ve Kredi Bankası

Bağımsız denetçi raporunda yine doğrudan iç denetim faaliyetlerine ait bir değerlendirme yer almamaktadır. Bankaya ait faaliyet raporunda, denetim komitesinin işlevleri başlığı altında dış denetçi çalışmalarına yön verildiği anlaşılmaktadır. Değerlendirme, rating işlemine tabi tutma ve destekleme servisleri kapsamında ilgili kuruluşların işe başlatma ve ücret politikasının işlevi gereğince denetim komitesine yetki verildiği görülmektedir.

- Akbank

Bankaya ait faaliyet raporunda, iç denetimle bağımsız denetimin ilişkisinin iç denetimin daha üstün olacağı şekilde, görevlendirme yapıldığı görülmüştür. Buna göre, iç kontrol, risk yönetiminin işbirliği yaptığı bağımsız denetim faaliyetleri bağımsız denetçi atandıktan sonra düzenli olarak izlenmelidir. Bağımsız denetçi düzenli olarak denetim komitesine rapor sunmalıdır. Yine bahsedilen bir husus, bağımsız denetçinin Banka'nın iç kontrolünün etkinliğine ilişkin bir görüş bildirmek amacıyla değil ama duruma uygun denetim prosedürlerini tasarlamak amacıyla denetimle ilgili iç kontrol değerlendirildiği yönündedir. Ayrıca, üst yönetimin raporları değerlendirirken dış denetimin iç denetime yön vermesinden ziyade

raporları ayrı ayrı değerlendirmesi gerektiği belirtilmiştir. Bağımsız denetçi de kendi görüşünde yönetime rapor sunarken iç denetim eksikliklerini bildirdiğinden bahsetmiştir.

- Türkiye Halk Bankası

Bankanın 2019 yılı faaliyet raporunda, rutin denetçi atama ve seçme faaliyetlerinin yanı sıra daha işbirliğine yönelik bir ifade sunulduğu anlaşılmaktadır. Bu doğrultuda, bağımsız denetçinin tereddüt ettiği diğer konuları çözüme kavuşturmak, denetim komitesinin bir görevi olarak atanmıştır. Buradan hareketle BDS 610 standardına uygun bir işbirliğinin gerçekleşeceği yorumunu yapmak yanlış olmayacaktır.

- Türkiye İş Bankası

Benzer paralellikte çoğu bankada olduğu gibi denetim komitesine yine denetçiyi atama ve denetim faaliyetlerinin düzenli izlenmesi görevi verilmiştir. Bununla birlikte bağımsız denetim sonuçlarının değerlendirilmesi aynı zamanda denetçilerle istişarede bulunulması denetim komitesi görevleri içinde yer almaktadır. BDS 610 standardı uyarınca, “gerektiğinde bankanın tüm birimlerinden, anlaşmalı destek hizmeti ve bağımsız denetim kuruluşlarından bilgi, belge veya rapor talep edilmesi” lafzı ile denetim komitesinin bağımsız denetçi raporları sonuçlarından yararlanmasına olanak veren yapı açık bırakılmıştır.

- Türkiye Sınai Kalkınma Bankası (TSKB)

Banka denetim komitesi, banka iç sistemleri olarak tanımlanmış, iç denetim, iç kontrol ve risk yönetimi fonksiyonlarının ilgili mevzuata uygun olarak etkinliği ve yeterliliğinden, Yönetim Kurulu adına sorumlu olarak tanımlanmıştır. Bu kapsamda banka, ‘Denetim Komitesi Raporu’nun Teftiş Kurulu bölümünde, banka iç denetim sisteminin, risk odaklı yaklaşımı, nitelikli insan kaynağı, deneyimli ve basiretli yönetimi ile riskleri önleme, tespit ve tasfiye etmede etkin ve başarılı olduğu yer almıştır.

- Türkiye Vakıflar Bankası

BDS 610 standardının özüne uygun Bağımsız denetçiye veri sağlayacak bir güvence vermemektedir. Denetim kurulu raporunda, iç denetim faaliyetleri ayrı bir bölüm olarak ele alınmış ve raporlanmıştır. Öncelikli olarak tüm faaliyetlerin, her türlü kanun ve mevzuatlara uygun olarak yürütülmesine yer verilmiştir. Ayrıca mali verilerin doğruluğu ve varlıkların korunmasına dönük uygulamaların yeterliği, iç kontrol ve risk yönetim sistemlerinin uygunluğuna dönük denetimleri de gerçekleştirildiğinden söz edilmiştir. İç denetim faaliyetleri kapsamında, Teftiş Kurulu denetim faaliyetlerinin risk odaklı bir anlayış çerçevesinde, yerinde denetim, merkezden denetim, bilgi sistemleri ve süreç denetimleri olarak yürütüldüğüne yer verilmiştir.

5. Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Şirketlerin iş hayatında varlığının önemli bir güvencesi olan iç denetim fonksiyonu, ülkemizde de ekonomik ve sosyal gelişmelere bağlı olarak gelişimini sürdürmektedir. Son yıllarda iş hayatındaki süreçleri etkileyen hızlı değişimler, iç denetim fonksiyonunu ön plana çıkartırken, Türkiye’deki işletmeler tarafından da, iç denetim süreçleri farklı boyutlarıyla hayata geçirilmektedir. İşletmelerin operasyonel iş akış ve bilgi güvenliğinin korunmasında önemli bir işlevi olan iç denetim süreçleri, yönetimin kendi politikaları ve yasal düzenlemelere uygunluk konusundaki güvencelerinden biridir.

Özellikle tüm dünya ile ülkemizi de etkisi altına alan pandemi süreci, şirketlerin önümüzdeki 5-6 yıllık bazı planlarını hızla günümüze çekerek devreye almalarını gerektirirken, bu ani değişim de beraberinde organizasyonel zorlukları ve hassasiyetleri getirmiştir. Bu zorluk ve hassasiyetler de, yeniden ele alınan iş tanımları, iş akışları, kontrol süreçleri gibi iç denetim fonksiyonuna bağlı düzenlemeler ile giderilmeye çalışılmıştır. İç denetim çalışmalarının süreçleri de bu keskin değişimden etkilenirken, dijitalleşme ile gelen avantajlar da olumlu değişimler olarak devreye girebilmektedir. Uzaktan erişimin iç denetim çalışmalarına zorluk oluşturduğu düşüncesi devreye girerken, bugün sahip olunan teknolojiler sayesinde örneklem almak yerine tüm veri üzerinden çok kısa sürede kontrol yapabilmek de önemli bir kazanım sağlayabilmektedir.

Beklenmedik ve önemli etkilere sahip değişimler karşısında, hızla gerekli değişiklikleri yaparak işleyişini sürdürebilen işletmeler, iç denetim yapılarına artan şekilde önem vermeyi sürdürmektedirler. Ülkemizde son yıllarda ticaret hayatının işleyişine dair düzenlemelerin dünya ile bağlantılı olarak

güncelleniyor olması, iç denetim açısından da süreçleri desteklemektedir.

Bu çalışmada, ‘İç Denetim’ konusu, ülkemizdeki uygulama ve düzenlemelerin tarihi süreçleri incelenerek ele alınmıştır. Geçmişi ve gelişiminin araştırıldığı çalışmada, iç denetim fonksiyonlarının zamana bağlı olarak değişimi ve gelişimi irdelenirken, iş hayatında artan önemi gözlenmiştir. ‘İç Denetim’ uygulamalarının Türkiye’deki tarihi gelişiminin incelenmesi, hızla değişen iş hayatının gereği olarak, iç denetimde modern yaklaşımların yükselişi gözlenmiştir.

Çalışmamızda ayrıca BDS 610 Standartlarının BIST-30 tabanlı Bankacılık Sektöründeki şirketlerine ait Bağımsız Denetçi raporları incelenmiş olup, bu doğrultuda bazı bulgulara ulaşılmıştır. Genel olarak raporlardaki hakim ton, İç Denetimin Bağımsız Denetimle işbirliğinden ziyade, daha bir denetleyici otorite olarak belirlenmesine yöneliktir. Arada çok az kuruluş da BDS 610 lafzına göre hareket ettiği ve daha çok veri sağlamaya yönelik bir uygulama içinde olduğu görülmüştür. BIST-30 endeksi gibi en yüksek endeks de bile bu şekilde bir bulguyu gözlemlemek, BDS 610 standardının yeterince özümsemediği ve uygulamada kurumların ya kendi yapısından kaynaklanan bir üstünlük tavrı içinde oldukları ya da BDS 610 standardını yeterince incelemedikleri veya anlamadıkları sonucunu ortaya çıkaracaktır. Buradaki bulanıklığı yok edip, net durumu ortaya çıkarmak üzere, daha ileriki çalışmalarda BDS 610 standardını uygulamak üzere görüşme veya anket yoluyla BIST – 30 daki Bankalar üzerine nitel bir çalışma yapılması önerilmektedir.

Kaynakça

Kitap

- Avcıoğlu D., (2001). *Türkiye'nin düzeni / dün-bugün-yarın* / Birinci Kitap. İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Strauss, A. & Corbin, J. (1990). *Basics of qualitative research: Grounded theory procedures and techniques*. Newbury Park: Sage Publications.
- J. Shaw (2016). *Osmanlı İmparatorluğu ve modern Türkiye*. Cilt 1, İstanbul: E Yayınları.
- Mautz, R.K.,(1964). *Fundamentals of auditing*, 2nd Ed. New York: John Wiley & Sons, Inc.
- Ramamoorti, Sridhar, (2003). *Internal auditing: history, evolution, and prospects*, Books and Book Chapters by University of Dayton Faculty.
- Rapley, T. (2007). *Doing conversation, discourse and document analysis*. London: Sage Publications.
- Selimoğlu, S.K., Özbek, C.Y., (2018), *İç denetim*, Ankara: Atlas Akademik Basım Yayın.
- Stake, R. E. (1995). *The art of case study research*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Yin, R. K. (2011). *Qualitative research from start to finish*. New York: The Guilford Press.

Dergide Makale

- Al-Twaijry, A., Brierley, J., Gwilliam, D. (2004). An examination of the relationship between internal and external audit in the Saudi Arabian corporate sector. *Managerial Auditing Journal*, 19(7), 929–944.
- Argento Daniela, · Umans Timurs, · Håkansson Patricia, · Johansson Annika (2018). Reliance on the internal auditors' work: experiences of Swedish external auditors. *Journal of Management Control*, 29:295–325
- Balyemez S. (2016) Türkiye'de özel sektör ve kamu idareleri iç kontrol sistemlerinin mevzuat yükümlülükleri açısından karşılaştırılması, *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Özel Sayı, 1-70.
- Bowen, Glenn A., (2009). 'Document analysis as a qualitative research method', *Qualitative Research Journal*, 9(2), 27-40.
- Brody, R. G. (2012). External auditors' willingness to rely on the work of internal auditors: The influence of work style and barriers to cooperation. *Advances in Accounting*, 28(1), 11–21.
- Gülmez M, Sağtaş S. (2020). Transition Process From Using Member Cards To Mobile Applications: An Application On The Starbucks App. *Osmaniye Korkut Ata University Journal of Economics and Administrative Sciences*, 4(2), 1-18.
- Jensen, M. C., & Meckling, W. H. (1976). Theory of the firm: Managerial behaviour, agency costs and ownership structure. *Journal of Financial Economics*, 3(4), 305–360.
- Jeppesen, K. K. (1998). Reinventing auditing, redefining consulting and independence. *Accounting Review*, 7(3), 517–539.
- Kıral, B. (2020). Nitel bir veri analizi yöntemi olarak doküman analizi . *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8 (15), 170-189.
- Mălăescu, Irina & Sutton, Steve. (2014). The reliance of external auditors on internal audit's use of continuous audit. *Journal of Information Systems*. 29. 140827153641003. 10.2308/isys-50899
- Mert, H., Koç, F., Kamalak, İ. (2019). Denetimde analitik inceleme teknikleri ve hızlı tüketim sektöründe uygulama örnekleri. *İda Academia Muhasebe ve Maliye Dergisi* ,2 (2) , 178-201.
- Mills, J., Bonner, A. & Francis, K. (2006). The development of constructivist grounded theory. *International Journal of Qualitative Methods*, 5(1), 25– 35.
- Morrill, C., & Morrill, J. (2003). Internal auditors and the external audit: A transaction cost perspective. *Managerial Auditing Journal*, 18(6/7), 490–504.
- Sabuncu, B. (2018). İç denetim anlayışındaki değişiklikler ve gelişmeler. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 20 (Özel Sayı), 779- 789
- Sağtaş S. (2021) Endüstri 4.0'ın pazarlamaya etkileri *Tarsus Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(1) , 51-66
- Sungun G., Mermud A.Y., (2013). Internal audit function in I.S.E. companies – An assessment, *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(1), 275-290
- Tagesson, T., & Eriksson, O. (2011). What do auditors do? Obviously they do not scrutinise The accounting and reporting. *Financial Accounting & Management*, (3), 272–285.

Kurum ve Şirket Raporları

- Akbank T.A.Ş. (2019 yılı) *Faaliyet Raporu*, <https://www.kap.org.tr/tr/Bildirim/822893>, erişim 24.03.2021.
- Ernst & Young (2020). *İç Denetim Kuruluşların Güven Olluşturmasına Nasıl Destek Oluyor?* https://www.ey.com/tr_tr/consulting/how-internal-audit-is-helping-organizations-build-trust adresinden 29.09.2020 tarihinde erişilmiştir.
- ISA 610, (2013) Using the Work of Internal Auditors and Related Conforming Amendments, International Auditing and Assurance Standards Board
- Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu (2021) *BDS 610 Standardı* https://kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/TDS/TDS_2021_Seti/BDS%20610.pdf adresinden 24.03.2021 tarihinde erişilmiştir.
- The Institute of Internal Auditors [THEIIA] *Main Page* retrieved from <https://na.theiia.org/> in 27.09.2020 tarihinde erişilmiştir.
- The Institute of Internal Auditors, *Definiton of Internal Auditing* (2020). <https://na.theiia.org/standards-guidance/mandatory-guidance/Pages/Definition-of-Internal-Auditing.aspx> 28.09.2020 tarihinde erişilmiştir.
- Türkiye Garanti Bankası A.Ş. (2019 yılı) *Faaliyet Raporu*, <https://www.garantibbvainvestorrelations.com/tr/entegre-faaliyet-raporu-2019>, adresinden 24.03.2021 tarihinde erişilmiştir.
- Türkiye Halk Bankası A.Ş. (2019 yılı) *Faaliyet Raporu*, <https://www.kap.org.tr/tr/Bildirim/819195>, adresinden 25.03.2021 tarihinde erişilmiştir.
- Türkiye İç Denetim Enstitüsü, *Faaliyet Raporu* (2019), <https://www.tide.org.tr/> adresinden 28.09.2020 tarihinde erişilmiştir.
- Türkiye İş Bankası A.Ş. (2019 yılı) *Faaliyet Raporu*, <https://www.kap.org.tr/tr/Bildirim/825834> adresinden 25.03.2021 tarihinde erişilmiştir.
- Türkiye Sınai Kalkınma Bankası A.Ş. (2019 yılı) *Faaliyet Raporu*, <https://www.kap.org.tr/tr/Bildirim/823662>, adresinden 24.03.2021 tarihinde erişilmiştir.
- Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O. (2019 yılı) *Faaliyet Raporu*, <https://www.kap.org.tr/tr/Bildirim/825086>, adresinden 24.03.2021 tarihinde erişilmiştir.
- Yapı ve Kredi Bankası A.Ş. (2019 yılı) *Faaliyet Raporu*, <https://www.kap.org.tr/tr/Bildirim/817028>, adresinden 25.03.2021 tarihinde erişilmiştir.

YATIRIM TEŞVİKİ KULLANAN İŞLETMELERDE YATIRIMCI DAVRANIŞLARININ YATIRIM SONUÇLARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Osman Yılmaz¹

Doçent

Batman Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü

osman.yilmaz@batman.edu.tr

ORCID: 0000 0001 7512 5076

Leyla Şahin²

leylashn72@gmail.com

ORCID: 0000 0002 0070 9680

Mustafa Aslan³

Doçent

İstanbul Gelişim Üniversitesi, İİSBF, Havacılık Yönetimi Bölümü

muaslan@gelisim.edu.tr

ORCID: 0000-0001-8049-3615

ÖZET: Yatırım, herhangi bir devlet veya işletme için önemlidir. İşletmelerin başarısında doğru kararlar almak etkili olurken, yanlış kararlar ve uygulamalar önemli riskler oluşturmaktadır. Birçok faktör karar vermeyi sınırlar ve yatırımcının davranışını ve yatırım süreci sonuçlarını değerlendirmesini etkiler. Yatırım kriterlerinin yanı sıra kişisel yaklaşımlar da yatırım karar verme sürecini şekillendirir. Ayrıca davranışsal yatırım kararları da yatırım süreci ve sonuçları üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Bu çalışmada kolayda örneklem yöntemi benimsenmiş olup çalışmaya Türkiye'de yerleşik ve yatırım yapmış toplam 196 işletme katılmıştır. İşletme sahiplerine önce telefon ile ulaşılmış, katılmak isteyenlere anketler elektronik ortamda ulaştırılmıştır. Araştırma modelinin değerlendirilmesi ve hipotez testleri Kısmi En Küçük Kareler Yapısal Eşitlik Modellemesi (PLS-SEM) yöntemi kullanılarak yapılmıştır. Sonuçlar, yatırımcının sebatı ve rasyonelliğinin yatırım kararını ve sonuçlarını olumlu, sabırsızlığının ise olumsuz etkilediğini göstermektedir. Söz konusu yatırımla ilgili algılanan fırsat veya olumsuz duyumların, yatırım kararı ve sonuçları üzerinde herhangi bir etkisi bulunmamıştır.

Anahtar Kelimeler: Yatırım, Yatırım Davranışı, Yatırım Sonuçları, Yatırım Teşviki

THE EFFECT OF INVESTOR BEHAVIORS ON INVESTMENT RESULTS IN BUSINESSES USING INVESTMENT INCENTIVES

Osman Yılmaz¹

Associate Professor

Batman University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Management

osman.yilmaz@batman.edu.tr

ORCID: 0000 0001 7512 5076

Leyla Şahin²

leylashn72@gmail.com

ORCID: 0000 0002 0070 9680

Mustafa Aslan³

Associate Professor

İstanbul Gelişim University, Faculty of Economics, Administrative and Social Sciences,

Aviation Management

muaslan@gelisim.edu.tr

ORCID: 0000-0001-8049-3615

ABSTRACT: Investment is important for any given state or business. While making the right decisions is effective in businesses' success, wrong decisions and practices pose significant risks. Several factors limit the decision-making and affect the investor's behavior and assessment of the investment process results. Personal approaches, in addition to the investment criteria, shape the investment decision-making process. Furthermore, behavioral investment decisions also have a significant impact on the investment process and results. In this study, a convenient sampling method was adopted. A total of 196 companies located in Turkey and have made investments have participated in the study. The owners of the companies reached by phone, and the questionnaires were delivered in electronic form to those willing to participate. The Partial Least Square Structural Equation Modelling (PLS-SEM) method was used to assess the research model and hypothesis testing. The results show that the perseverance of the investor and rationality of the investor affect the investment decision and its results positively, while impatience of the investor negatively. No effect of the perceived opportunity or negative information about the investment in question was found on the investment decision and results.

Keywords: Investment, Investment Behaviours, Investment Results, Investment Incentive

1. Giriş

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin çoğunda yatırımların istenilen alanlara/bölgelere yönlendirilmek için bazı yatırımlar teşvik edilmektedir (Paçacı, 2011: 10). Devletin iktisadi yaşama mücadelesi şeklindeki bu yatırım teşvikleri, yatırım kapasitesinde devamlılığın sağlanması aynı zamanda refah düzeyini yükseltip bölgeler arası dengesizliğin giderilmesi için en uygun ortamın oluşturulması ve sürekliliğin sağlanmasını amaçlar (Takım ve Ersungur, 2018: 728-730).

İşletmelerin rekabet yeteneklerini ve ülkenin gelişmişliğini arttırarak, işsizliğin ve geri kalmışlığı aşmanın yolu olan yatırımın toplumsal etkileri dolayısı ile bazı yatırımlar kamu tarafında teşvik edilir. Bu desteklerin sağlayacağı rekabet avantajı nedeniyle yatırımlara sağlanan kamu teşvikleri yatırım fikirlerinin hayata geçirilmesinde büyük önem taşımaktadır.

Rekabet avantajı sağlayıcı objektif karar verme modellerinin işlemediği durumlar da söz konusudur. Hatta kararvericiler duygusal olarak karar verir daha sonra ise objektif kriterlere atıf yaparak mantıksal olarak onaylarlar (Yılmaz, 2015: 47) ki bu durumda davranışsal süreçler devreye girmiş olur. Yatırım kararlarının kritik faktörü olan ve birçok araştırmaya konu olan davranışsal finans, yatırımcı davranışlarının ve yatırımcı psikolojisinin yatırım sonuçları üzerinde etki düzeyini inceler. Araştırmada, yatırım teşviki kullanan işletmelerde etkili olan yatırımcı davranış faktörleri analiz edilerek yatırım sonuçları üzerindeki etkisi irdelenmiştir.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Yatırım Kavramı

Yatırım Türk Dil Kurumu (TDK)'de; “Parayı, gelir getirici, taşınır veya taşınmaz bir mala yatırma, mevduat, plasman; millî ekonominin veya bir ticaret kuruluşunun üretim ve hizmet gücünü artırıcı nitelikte olan aktif değerlerine yapılan yeni eklemeler, envestisman şeklinde tanımlanmaktadır” (<http://www.tdk.gov.tr>).

Ekonomik açıdan bakıldığında makro düzeyde belirli bir dönem içinde üretilen aynı zamanda ithal edilen mallardan tüketilmeyerek veya ihraç edilmeyerek gelecek döneme aktarılan kısmı ifade etmektedir (Şenel, 2007: 5).

1.2. Yatırım Kararlarının Önemi

İşletmeler için kaynaklarının kullanımı ve değerlendirilmesi başarılarında en önemli faktörlerdendir. Yatırım türü ne olursa olsun yatırım kararının alınması bir seçimin yapılması anlamı taşımaktadır. Doğru bir seçim yapabilmek için önemli bazı bilgilere sahip olmasının yanında geleceğe yönelik belirsizliklerden doğruya en yakın tahminde bulunabilmelidir. Üretim ve satış kapasitesinin sınırını ortaya koyan yatırımlarından dolayı alınacak kararlarda kritik bilgilere sahip olmak zorunludur (Kutukız, 2009: 2-3).

Tüm objektif bilgilerin bilinmesi halinde dahi subjektif bilgilere sahip olamamak karar sürecinde eksiklik oluşturur. Bu nedenle insan davranışlarının yatırım kararlarında etkisini bilmek ve ayrıca yapılan yatırımı sonuçlarını nasıl etkilediğini değerlendirmeye dâhil etmek gerekir.

Yatırım kararlarında rekabet avantajı için alınacak kamu teşviklerinin bu süreçte ayrıca değerlendirilmesi gerekir.

1.3. Yatırımlara Kamu Teşviki

OECD tarafından yapılan tanıma göre teşvik; “bir yatırımın maliyetini veya potansiyel kârını etkileyerek veya yatırımla ilgili risklerini değiştirerek yatırımın büyüklüğünü, bölgesini ve sektörünü etkilemek için hazırlanan hükümet önlemleridir” (Çatal, 2010: 289-290). Bu amaçlar doğrultusunda teşvikler; belirli ekonomik faaliyetlerin diğer faaliyetlere oranla daha çok ve daha hızlı gelişmesini sağlamak için, devlet tarafından verilen maddi veya gayri maddi destekler ya da özendirme olarak da tanımlanabilir (Tatar Candan ve Yurdadoğ, 2017: 156).

Kalkınmakta olan ülkelerde mevcut kaynakların verimli alanlara yönlendirilememesi ve yatırımlara ayrılabilen kaynakların yetersizliği ana sorunların başında gelmektedir. Hatta bazı bölgeler konumundan, sahip olduğu kaynakların avantajlarından ve teknolojik imkânlarla erkenden sahip olmalarından dolayı ekonomik kalkınmanın bu bölgelerde başlamasına böylelikle bölgelerarası dengesizliğin yükselmesine sebep olmaktadır (Küçüköğlu, 2005: 200).

Teşvik uygulamaları, ülkelerin ekonomi politikaları ile gelişmişlik durumlarına göre farklılıklar göstermektedir. Gelişmekte olan ülkeler verimliliği artırma, rekabet gücünü kazandırma, ekonomik kalkınmanın sağlanması, sosyal fayda sağlayan sektörlerin desteklenmesi gibi amaçlarla teşvik uygulamalarına ihtiyaç duyarlar. Ülkeler ekonomilerine yatırım teşvikleriyle canlılık kazandırmak için de başvurumaktadırlar. Gelişmiş ülkelerde ise verimliliğin artışı sağlamak, rekabet gücünü korumak, işsizliği azaltmak, sorunlu sektörleri desteklemek, sosyal fayda sağlayan sektörlerle yatırımı artırmak gibi amaçlarla yatırım teşviklerine başvurulduğu söylenebilir (Tezel, 2014: 6).

Yatırımcılar kâr amacıyla hareket ederek yatırım kararı vermektedirler. Yatırımın yapılacağı bölge ya da sahanın yatırımların kârlılığını etkileyebilecek avantaja sahip olmasıyla o bölgelere yapılacak olan yatırımlar artmaktadır. Teşvik tedbirleri uygulaması bölge ve sahalarla avantajlar sağlamasıyla müteşebbislerin yatırım kararları olumlu açıdan etkilenmektedir. Teşviklerin yatırım kararları üzerindeki etkilerini ele aldığımızda yatırım teşvik tedbirlerinin yatırımcılara sağladığı avantajları;

- yatırım maliyetlerini düşürmek,
- finansman ihtiyacını hafifletmek
- kârlılığı arttırmak şeklinde sıralamak mümkündür (Küçüköğlu, 2005: 221-222).

Yatırım maliyetlerini düşürmek

Mali teşvikler (resim muafiyeti, gümrük vergi muafiyeti, harç istisnası, yatırım indirimi, vergi) yatırımın maliyetini düşürmektedir. Devlet, vergi politikası ile belirli işletmeleri faaliyette bulundukları sektör ve bölge, sahip oldukları işletme şekli ve/veya ölçeği gibi herhangi biri sebebiyle kısmen veya tamamen vergiden arındırarak aynı zamanda uygulayacağı vergiyi de diğer işletmelere uygulanan orana göre daha düşük tutarak ve vergi erteleme aracılığıyla vergi yükü açısından avantajlı hale getirerek maliyetlerini hafifletmeyi amaçlamaktadır (Küçüköğlu, 2005: 222).

Mesela devlet tarafından hazırlanan serbest bölgeler, organize sanayi bölgeleri, nitelikli sanayi bölgeleri ya da alt yapısı oluşturulmuş bölgelerin ulaşım, enerji ve düzenli çevreye sahip olması yatırımcılar açısından önemli teşvik etkisi yaratmaktadır. Böylelikle alt yapısı hazırlanmış bölgelerde arıtma tesisi gibi kullanıma elverişli olan imkanlardan uygun maliyetlerle faydalanılabilmesi yatırım maliyetlerinin düşürülmesine neden olur (Tatar Candan ve Yurdadoğ, 2017: 162).

Finansman ihtiyacını hafifletmek

Finansal nitelikli teşvikler (teşvik primi, işletme kredileri, düşük faizli iç ve dış yatırım kredileri, yatırım destekleme primi) ile finansman fonu uygulamasıyla yatırım için gerekli olan finansmanın sağlanmasında teşviklerle yatırımcılara destek olunup kolaylık sağlanmaktadır. Aynı zamanda vergi oranı indirimi, vergi kredisi, vergi istisnası gibi teşviklerle işletmenin belirli miktarda gelirinden vergi alınması biçiminde uygulandığından işletmelere ilave fon sağlayarak işletmelerin faizsiz finanse etmesine yardımcı olarak yatırımda beklenen geliri de artırması yatırımı teşvik etmede etkili olabilir (Küçüköğlu, 2005: 223).

Kârlılığı arttırmak

Yatırımcının yatırım yapmasındaki amaçlardan biri, kârını maksimize etmektir. Bu durum elde edilecek olan gelirdeki artışa ve maliyetlerde oluşan azalmaya bağlı olarak değişim göstermektedir. Gelir artışına ve gider azalışına sebep olan tüm işlemler, kârlılığı arttırmaktadır. Devlet tarafından altyapı yatırımlarının yapılması, vergi, resim ve harç muafiyetleri, ucuz arsa temini maliyetleri azaltarak yatırımların kârlılığının artmasına sebep olmaktadır (Küçüköğlu, 2005: 223).

Bu yatırım avantajları objektif yatırım kararlarının üzerine subjektif iyimserlik dalgası oluşturarak yatırım kararları verilmesinde çarpan (çoğaltan) etkisi yapar. Bazı durumlarda bu iyimserlik etkisi yanlış yatırımlara da yol açtığı görülmektedir.

1.4. Davranışsal Yatırım Kararı ve Yatırım Süreçlerinin Değerlendirilmesi

Yatırımcıları finansal yatırım kararlarına yönlendiren faktörlerin davranışsal bağlam ile ilgili olarak yapılan literatür çalışmalarından;

Ateş (2007) yaptığı çalışmada bireysel yatırımcıların finansal yatırım seçimleriyle yatırımcının finansal profili ve bu profilin oluşmasında etkisi olan bilişsel ve duygusal davranış profili arasındaki ilişkiyi davranışsal finans bakımından değerlendirmiştir. Anket yöntemi kullanarak soruları 400 katılımcıya uygulayarak alan çalışması yapmıştır.

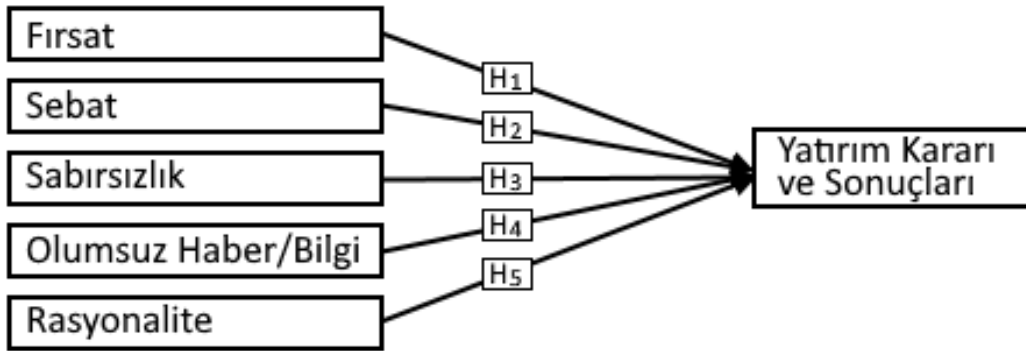
Gümüş, Koç ve Agalarova (2013) yaptıkları çalışmada Türkiye ve Azerbaycan’da 384 kişiye anket tekniğiyle ulaşılarak, yatırımcıların yatırım kararı almalarında bazı önyargı, duygu, sezgi ve düşüncelerin etkisinde kalıp kalmadıklarını tespit etmek istemişlerdir. Analiz sonuçlarına göre yatırımcıların kararları üzerinde gelir ve eğitim seviyesinin, medeni durumun, yaş ve cinsiyetin farklılaşmaya neden olduğu tespit edilmiştir.

Sezer (2013) yaptığı çalışma Türkiye’deki yatırımcıların kararlarını etkileyen etkenlerin, yatırım kararları arasındaki ilişkiyi ortaya koyan bir araştırmadır. Yatırımcıların finansal okuryazarlık ve bilişsel yetenek seviyelerini, risk tercihleri, psikolojik önyargılar arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla anket uygulanmıştır. Bireylerin sistematik bir şekilde psikolojik yanılsamalara düştüğü saptanmıştır. Bu çalışmada ayrıca, yatırımcıların çoğunun bilişsel yetenekler ile finansal okuryazarlık düzeylerinden bağımsız olarak, psikolojik önyargılar konusunda aynı yönlü hareket ettiği görülmüştür.

2. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

2.1. Araştırma Modeli ve Hipotezleri

Yapılan literatür taraması sonucunda oluşturulmuş olan araştırma modeli Şekil 1’de verilmektedir.

Şekil 1. Araştırma modeli

Araştırma hipotezlerimiz de şu şekildedir.

Fırsatları kollayan ve değerlendiren yatırımcının yatırım kararlarını diğer yatırımcılara göre daha kolay alması ve elde ettiği fırsatı değerlendirdiği için de yatırım sonuçlarının, başka bir ifade ile yaptığı yatırımın geri dönüşünün daha yüksek olması beklenebilir.

Bu durumu ifade eden hipotez:

H1: Yatırımcının fırsatları kollaması yatırım kararını ve sonuçlarını anlamlı ve olumlu yönde etkiler.

Yaptığı yatırımda sebat eden, herhangi bir olumsuz haberde panik yapmayıp yatırımın geri dönüşünü bekleyen yatırımcının yatırımdan elde ettiği sonuçların yüksek olması beklenmelidir. Çünkü yatırım kısa vadeli bir eylem olmayıp uzun vadeli bir eylemdir. Kısa vadede yüksek kâr vadeden yatırımlar genelde yüksek riskli yatırımlardır ve bu yüksek risk, özellikle Türkiye gibi kırılgan ekonomiye sahip olan ülkelerde yüksek kayıplara neden olabilmektedir. Dolayısıyla Türkiye gibi ülkelerde uzun vadeli düşünen yatırımcılar olumlu sonuçlar alabilmektedirler.

Bir başka deyişle sebat yatırım kararını ve sonuçlarını olumlu yönde etkilerken, sabırsızlık ya da aldığı kötü haber veya bilgiye dayanarak yaptığı yatırımı hemen elden çıkarmaya çalışan veya vazgeçen yatırımcılarda yatırım kararlarını ve sonuçlarını olumsuz etkilemesi beklenmelidir.

Bu durumları ifade eden hipotezler aşağıdaki gibidir:

H2: Yatırımcının sebatkâr davranması yatırım kararını ve sonuçlarını anlamlı ve olumlu yönde etkiler.

H3: Yatırımcının sabırsız olması yatırım kararını ve sonuçlarını anlamlı ve olumsuz yönde etkiler.

H4: Yatırımcının kötü haber ve bilgileri dikkate alması yatırım kararını ve sonuçlarını anlamlı ve olumsuz yönde etkiler.

Rasyonellik; yatırım kararı alma sürecinde ve alınan yatırım kararının ne derece toplanan enformasyona, bilgiye, analize dayandığı ve resmi karar alma süreçleriyle uyumlu olduğudur (Aslan, 2020). Bu bağlamda rasyonalitenin, yani alınan yatırım kararının bilgi ve belgeye dayalı olması, belli kurallar silsilesi dâhilinde alınmış olması, yatırım kararını ve sonuçlarını anlamlı ve olumlu yönde etkilemesi beklenmelidir. Bu durumu ifade eden hipotezimiz de şu şekildedir:

H5: Yatırımcının karar alma süreçlerindeki rasyonalitesi yatırım kararını ve sonuçlarını anlamlı ve olumlu yönde etkiler.

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırma evreni, Türkiye’de faaliyet göstermekte olan ve devlet organlarıncı verilmekte olan teşvikleri kullanarak yatırım yapmış işletmelerdir. Bu işletmelerden kolayda örneklem yöntemiyle ulaşılan 817 işletmeden 196’sı çalışmamıza katılmıştır. Öncelikle işletmeler telefonla aranmış, yetkili ile telefonda gerçekleştirilen görüşmede çalışmanın niteliği ve amacı belirtilerek katılım daveti sözlü olarak iletilmiştir. Çalışmaya katılmayı kabul eden işletme sahiplerine anket formları elektronik ortamda ulaştırılmış ve doldurmaları sağlanmıştır. Anket iki bölümden oluşmakta olup birinci bölümde katılımcı firmanın faaliyet alanı, yaşı, büyüklüğü gibi işletmenin demografik özelliklerinin tespitine yönelik sorular vardır. İkinci bölümde ise modelde yer alan değişkenlerin ölçülebilmesi amacıyla; yatırım davranışı konusunu ölçmek için Hamurcu ve Aslanoğlu (2016) tarafından geliştirilen ölçek kullanılmış olup, 31 yargı katılımcılara sorulmuştur. Yatırımın sonuçları konusunu ölçmek için Şahin (2021) tarafından geliştirilen ölçek kullanılmış olup, toplamda 13 yargı sorulmuştur.

Çalışmamıza katılan işletmelerin demografik özellikleri Tablo 1’de verilmektedir.

Tablo 1. İşletmelerin Demografik Özellikleri

Demografik Özellik		Firma Sayısı	Yüzde
Büüklük	Küçük	80	40
	Orta	96	49
	Büyük	20	11
Yaşı	0-5 Yaş Arası	75	38
	6-10 Yaş Arası	59	30
	11 Yaş ve Üzeri	62	32
Faaliyet Alanı	Tarım	13	7
	İmalat	88	5

	İnşaat	18	9
	Hizmet	80	79

N=196

Birden fazla sektör işaretlenmiştir.

2.3. Veri Toplama Araçları

Çalışmada kullanılan ölçekler, ifade sayıları ve kaynakları Tablo 2’de gösterilmektedir.

Tablo 2. Ölçekler ve Kaynakları

Ölçek	İfade Sayısı	Kaynak
Yatırım Davranışları	31	Hamurcu ve Aslanoğlu(2016)
Yatırım Sonuçları	13	Şahin(2021)

Tüm ölçeklerde katılımcılar, 5’li Likert tipi sıralama ölçeği ile ifadelere ne derece katıldıklarını belirtmişlerdir. Bu bağlamda ifadelere katılım, “1-Hiç Katılmıyorum” ve “5-Tümüyle Katılıyorum” şeklinde puanlanmıştır.

2.4. Verilerin Analizi

Katılımcılardan toplanan veriler önce keşfedici faktör analizine tabi tutularak faktör yapıları tespit edilmiştir. Elde edilen faktör yapıları uyarınca değişkenler araştırma modeline dahil edilmiş ve modelimiz hipotez testleri için Kısmi En Küçük Kareler Yapısal Eşitlik Modeli (PLS-SEM) ile yol analizlerine tabi tutulmuştur. Elde edilen sonuçlar yol katsayıları ve istatistiksel anlamlılık düzeyleri göz önüne alınarak yorumlanmıştır.

SmartPLS 3.2.9 Yapısal Eşitlik Modeli (YEM) paket programı kullanılarak istatistiki analizler gerçekleştirilmiş ve sırasıyla doğrulayıcı faktör analizi, yapısal geçerlilik analizleri yapılmıştır. Modelin kabul edilebilirliği, bağımlı değişkeni açıklama düzeyine göre değerlendirilmiştir. Yapısal geçerlik ve güvenilirlik analizleri olarak da iç tutarlılık güvenilirliğiyle birlikte birleşme ve ayrışma geçerlilikleri incelenmiştir. İç tutarlılık ve güvenilirliğin tespiti için Cronbach Alfa değerinin 0,60 veya üzeri (Lyberg vd., 1997), birleşik güvenilirlik (Composite Reliability - CR) katsayısının ise 0,70’e eşit veya büyük olması kriter olarak alınmıştır.

Birleşme geçerliliği için de Çıkarılan Ortalama Varyans (AverageVarianceExtracted – AVE) değerinin 0,50 veya daha büyük olması, faktör yüklerinin 0,708 veya daha büyük olması koşulları kriter olarak alınmıştır. Faktör yüklerinin 0,400 ile 0,708 arasında olması durumunda ise Cronbach Alfa, CR ve AVE değerlerinin eşik değerlerinden daha büyük olması koşulu aranmış, bu koşulu sağlayamayan ifadeler ve faktör yükü 0,400’tan küçük olan ifadelerin analizden çıkartılması öngörülmüştür (Hair vd., 2014).

Ayrışma geçerliliği için de HTMT (Heterotrait-MonotraitRatio - Heterotrait-Monotrait Oranı) kriteri göz önünde bulundurulmuştur (Henseler vd., 2015). HTMT kriterine göre içerik olarak birbirlerine uzak olan kavramların HTMT değeri 0,85 veya daha az, yakın olan kavramların ise 0,90 veya altında olması gerekmektedir. Modelimizdeki değişkenler arasında olası çoklu doğrusallık, VIF (Varyans Büyüme Faktörü) değeri göz önüne alınarak kontrol edilmiş ve kriter olarak da değerin 5’ten küçük olması kabul edilmiştir (Rahman vd., 2016).

3. BULGULAR

Veri setinin açımlayıcı faktör analizine uygunluğu için Kaiser Meyer Olkin (KMO) değeri ve Barlett Küresellik test sonuçları yorumlanmıştır. KMO değerinin 0,50’den büyük olması ve Barlett Küresellik testinin de anlamlı ($p<0,05$) çıkması kriter olarak alınmıştır.

Veri setimizin KMO değeri 0,720 ve Bartlett küresellik testi sonucu da anlamlı ($p=0,000$; $Ki-Kare=2023,279$) bulunduğundan, açımlayıcı faktör analizine uygun olduğu sonucunda varılmıştır. Yapılan açımlayıcı faktör analizi sonucunda ölçeğimizin 5 boyutlu bir yapı oluşturduğu tespit edilmiştir. Ölçek ifadelerine bakılarak bu boyutlar Fırsat, Sebat, Sabırsızlık, Olumsuz Düşünce ve Rasyonalite olarak adlandırılmıştır (Tablo 3).

Tablo 3. Açımlayıcı Faktör Analizi Sonuçları

	Fırsat	Sebat	Sabırsızlık	Olumsuz Düşünce	Rasyonalite
T20	0,771				
T19	0,756				
T09	0,693				
T10	0,506				
T25		0,738			
T24		0,737			
T23		0,699			
T14			0,819		
T15			0,777		
T04			0,708		
T01				0,820	
T03				0,718	
T02				0,687	
T21					0,711
T22					0,686
T07					0,649

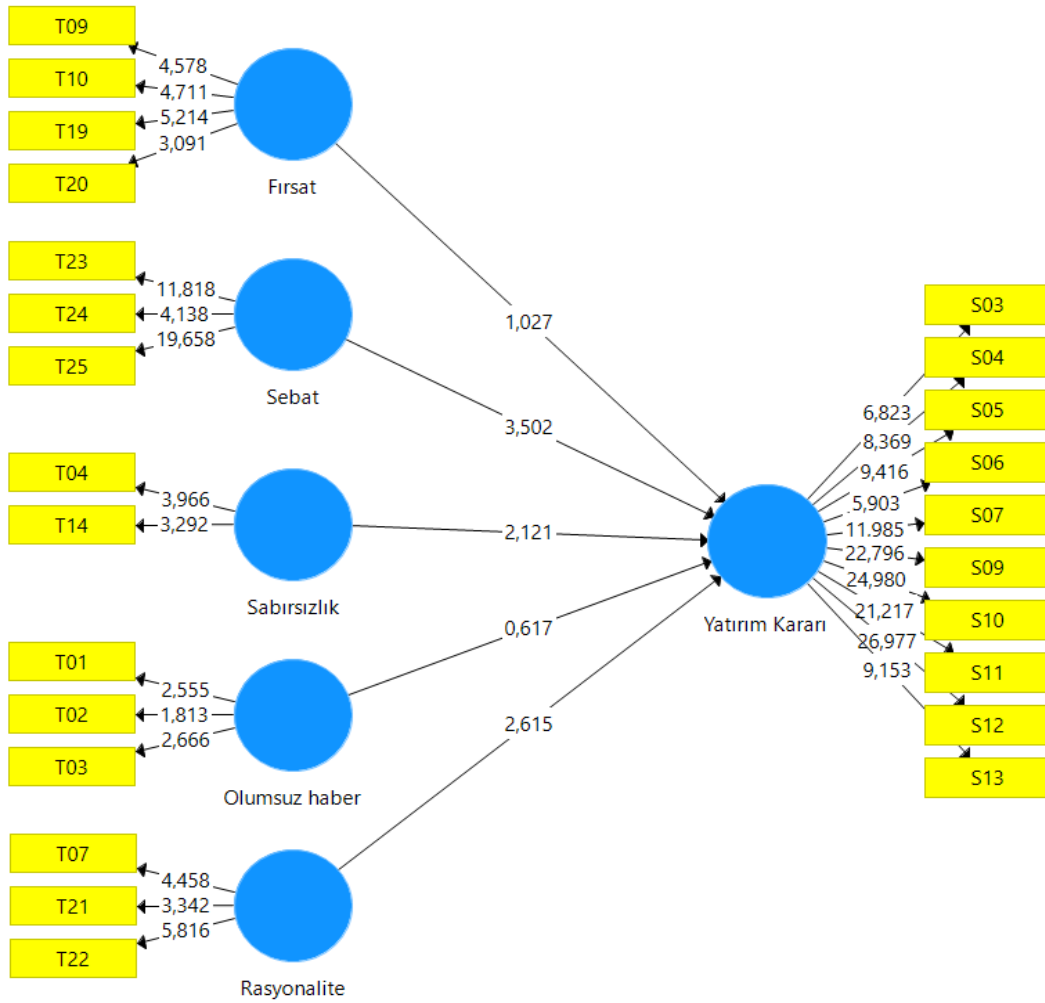
Açımlayıcı faktör analizi sonucunda elde edilen boyutlar araştırma modelimizde kullanılarak yapılan yapısal geçerlilik, güvenilirlik testinde, Sabırsızlık değişkeninde T15 ifadesi, Yatırım Kararı ve Sonuçları değişkeninin S01, S02 ve S08 ifadelerinin faktör yükler 0,400'ın altında olduğundan modelden çıkartılarak test yinelenmiştir. Yinelenen test sonuçları Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Faktör Yükleri, Cronbach Alfa, CR ve AVE Değerleri

Değişken	İfade	Faktör Yüğü	Cronbach α	CR	AVE
Yatırım Kararı ve Sonuçları	S03	0,640	0,914	0,928	0,565
	S04	0,691			
	S05	0,739			
	S06	0,668			
	S07	0,796			
	S09	0,813			
	S10	0,833			
	S11	0,805			
	S12	0,851			
	S13	0,645			
Olumsuz Düşünce	T01	0,807	0,673	0,801	0,576
	T02	0,629			
	T03	0,825			
Sabırsızlık	T04	0,871	0,650	0,814	0,687
	T14	0,785			
Fırsat	T09	0,695	0,713	0,816	0,528
	T10	0,795			
	T19	0,776			

	T20	0,626			
	T21	0,690			
Rasyonallite	T22	0,758	0,610	0,78	0,542
	T07	0,758			
	T23	0,795			
Sebat	T24	0,568	0,671	0,799	0,577
	T25	0,880			

SmartPLS paket programında oluşturulan modelimizin ifadeler çıktıktan sonraki hali Şekil 2’de verilmektedir.

Şekil 2. Araştırma Modeli

Tablo 4’te verilen değerler ışığında veri setimizin birleşme geçerliliğini sağladığı sonucuna varılmıştır.

Ayrışma geçerliliği için HTMT değerleri incelenmiş (Tablo 5) ve en büyük değerin Rasyonallite ile Fırsat arasında (0,593) olduğu, bu değerinde 0,85’ten küçük olduğu için ayrışma geçerliliğinin de sağlandığı sonucuna varılmıştır.

Tablo 5. HTMT Analiz Sonuçları

	1	2	3	4	5	6
1- Fırsat						
2- Olumsuz haber	0,243					
3- Rasyonallite	0,593	0,179				
4- Sabırsızlık	0,262	0,387	0,149			
5- Sebat	0,502	0,396	0,563	0,291		
6- Yatırım Kararı ve Sonuçları	0,269	0,146	0,444	0,281	0,386	

Araştırma modelinin kabul edilebilirliği, R^2 açıklama düzeyi göz önüne alınarak değerlendirilmiştir. Modelimizin Yatırım Kararı ve Sonuçlarını açıklama düzeyi (R^2) 0,227 olup bu değerin 0,10'dan büyük olması modelin kabul edilebilir olduğunun göstergesidir (Falk ve Miller, 1992; Hair vd., 2019).

3.1. Hipotez Testleri

Araştırma modelimiz, Kısmi En Küçük Kareler Yapısal Eşitlik Modeli (PLS-SEM) kullanılarak yol analizi gerçekleştirilmiştir (Ringle vd., 2015). Bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki etkilerinin büyüklük ve anlamlılık düzeylerini değerlendirmek için yeniden örnekleme (bootstrapping) yöntemiyle veri setinden 5000 alt örneklem alınmış ve t-değerleri hesaplanmıştır. Analiz sonuçları Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. Analiz Sonuçları

Yol	Hipotez	β	Sonuç
Fırsat -> Yatırım Kararı ve Sonuçları	H1	0,070	Desteklenmedi
Olumsuz haber -> Yatırım Kararı ve Sonuçları	H4	0,051	Desteklenmedi
Rasyonallite -> Yatırım Kararı ve Sonuçları	H5	0,225**	Desteklendi
Sabırsızlık -> Yatırım Kararı ve Sonuçları	H3	-0,184*	Desteklendi
Sebat -> Yatırım Kararı ve Sonuçları	H2	0,268***	Desteklendi

*p<0,05; **p<0,01; ***p<0,001

Tablo 6'daki sonuçlara göre sabırsızlık yatırım kararı ve sonuçları olumsuz yönde etkilerken sebat ve rasyonallite olumlu yönde etkilenmektedir. Fırsatçılık veya bir yatırım hakkında alınan olumsuz haberlerin veya bilginin yatırım kararı ve sonuçları üzerinde herhangi bir etkisi olmadığı görülmektedir.

SONUÇ

Kararlar verilirken objektif kriterlerin dışında subjektif ölçütlerle karar verilmektedir. Bu subjektif kriterlerin yatırım kararlarına olan etkileri davranışsal kriterler olarak ifade edilir.

Davranış ve finansal unsurların bir araya geldiği konsept davranışsal finans olarak adlandırılıyor. Davranışsal yatırım karar vermenin bu çalışmada beş faktöre ayrılarak farklı etkileri olduğu görülmüştür. Buna göre fırsatların değerlendirildiği fırsatçılık davranışı ile verilen yatırım kararı yatırımın sonuçlarına olumlu ya da olumsuz etkisi yoktur.

Buna göre fırsat görülen durumlardan ani karar vermek yerine yatırım sonuçlarına olumlu etkisi olan rasyonel davranış/uzman görüşlerine dayalı davranış ile birlikte yine yatırım sonuçlarına olumlu etkisi olan yatırım süreci ve sonrasında sebatkar olma faktörü gereğince davranışları uygun olur. Yani yatırımcılar sabırlı rasyonel olmalıdır.

Yatırım süreçlerinde öncesinde/sonrasında alınan olumsuz haberlere dayalı ve fırsatçı davranışlardan kaçınılmalıdır.

Olumsuz haberlere dayalı davranışların yatırıma olumlu etkisi yokken özellikle sabırsızlık davranışından kaçınmak gerekir. Sabırsızlığın yatırım sonuçlarına olumsuz etkileri bu çalışmada net bir şekilde görülmüştür.

Kaynakça

- Aslan, M. (2020). Tepe Yönetimin Profili ve Firma Yapısının Sezgiye Dayalı Stratejik Karar Almaya Etkilerinin Farklı Sektörlerde İncelenmesi. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Arel Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Ateş, A. (2007). Finansal Yatırımların Davranışsal Finans Açısından Değerlendirilmesi Üzerine Bir Araştırma. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Konya.
- Çatal, M. F. (2010). Devlet Teşvikleri Ve Erzurum'da Tarihsel Bir Uygulama Örneği. *Atatürk Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*, 24(4), 289-296.
- Ersungur, Ş. M., & TAKIM, A. (2018). Türkiye'de Teşvik Sisteminin Yapısı, Sorunları ve Etkinliği Üzerine Bir Politika Önerisi: Tek Bir Uygulamacı Kuruluş Sorunları Çözer Mi?. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 32(3), 725-744.
- Falk, R. F., Miller, N. B. (1992). *A Primer for Soft Modeling*. Akron: University of Akron Press.
- Gümüş, F.B., Koç, M., & Agalarova, M. (2013). Bireysel Yatırımcıların Yatırım Kararları Üzerinde Etkili Olan Demografik ve Psikolojik Faktörlerin Tespiti Üzerine Bir Çalışma: *Türkiye ve Azerbaycan Uygulaması*. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 4, Sayı 6.
- Hair, J.F., Tomas, G., Hult, M., Ringle, C.M., Sarstedt, M. (2014). *A Primer on Partial Least Square Structural Equations Modeling (PLS-SEM)*. Thousand Oaks: Sage.
- Hair, J. F., Risher, J. J., Sarstedt, M., Ringle, C. M. (2019). When to use and how to report the results of PLS-SEM. *European Business Review*, 31(1), 2-24.
- Hamurcu, Ç., & Aslanoğlu, S. Bilgi Teknolojileri-İletişim Sektörü Çalışanları Üzerinde Davranışsal Finans Eğilimlerinin Etkileri: Ölçek Çalışması.
- Henseler, J., Ringle, C.M., Sarstedt, M. (2015), A New Criterion For Assessing Discriminant Validity in Variance-Based Structural Equation Modelling, *Journal of the Academy of Marketing Science*, 43, 115-135.
- Kutukız, D. Yatırım Kararı Ve Değerlemesinin Turizm Sektörü Açısından Değerlendirilmesi.
- Küçüköğlu, M. (2005). Vergisel teşviklerin bölgesel kalkınmadaki rolü: Güneydoğu Anadolu Bölgesi üzerine uygulama.
- Lyberg, L., Biemer, P., Collins, M., De Leeuw, E., Dippo, C., Schwarz, N., Trewin, D. (1997). *Survey measurement and process quality*. New York: Wiley.
- Tezel, M., "Türkiye'de 1980-2010 Yılları Arasında Yatırımlara Sağlanan Teşviklerin İBBS Çerçevesinde Bölgesel ve Sektörel Dağılımı ve Bölgesel Gelişme Farkları İle İlişkisi", "Türkiye'de Bölgesel Kalkınma ve Teşvik Politikaları" içinde, Ed.: Mine Nur BOZDOĞAN, ISBN 9786053200291, NOBEL Akademik Yayıncılık, 1. Baskı, Aralık - 2014, Ankara, Sf. 289-340.
- Paçacı, S. (2011). *Devlet teşvikleri ve yardımları standardına göre şirketlere sağlanan devlet teşviklerinin muhasebeleştirilmesi* (Master's thesis, Sakarya Üniversitesi).
- Rahman, O, Wong, K. K., Yu, H. (2016). The Effects of Mall Personality and Fashion Orientation on Shopping Value and Mall Patronage Intension. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 28, 155-164.
- Ringle, C. M., Wende, S., Becker, J. M. (2015). *SmartPLS 3*. Erişim Adresi: www.smartpls.com.
- Sezer, D. (2013). Yatırımcı Davranışlarının Etkinliği ve Psikolojik Yanılsamalar. Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı.

- Şahin, L. (2021). Yatırım davranışlarının ve Covid-19 sürecinin yatırım sonuçlarına etkisi (Master's thesis, Batman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Şenel, S. A. (2007). TURİZM SEKTÖRÜNDE YATIRIM KARARLARI. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2007(1), 1-12.
- Tatar Candan, G., & Yurdadoğ, V. (2017). Türkiye'de Maliye Politikası Aracı Olarak Teşvik Politikaları. *Pamukkale University Journal of Social Sciences Institute/Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (27).
- Yılmaz, O. (2015) İlişkisel Sermaye, Yapısal Sermaye ve İnsan Sermayesinin Şirket Performansına Etkisi Yayınlanmamış Doktora Tezi. Gebze Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gebze.

(<http://www.tdk.gov.tr>, 20.11.2021'de alınmıştır).

KÜRESEL FİNANSAL KRİZLER

Bedrettin Kolçak¹

Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muhasebe ve Finansman

bedo1903@hotmail.com

ORCID: 0000-0001-9653-0345

ÖZET: Küreselleşme, ürünlerin, fikirlerin, kültürlerin ve dünya görüşlerinin alış verişinden doğan bir uluslararası bütünleşme sürecidir. Dünyanın birleşik hale gelmesi, tekdüze dinamikler ile oluşan bir süreç değildir. Çünkü küreselleşme, ekonomik olduğu kadar siyasal, teknolojik ve kültürel boyutlu bir süreçtir. Küreselleşme kavramı, iletişim teknolojilerinin gelişimi ve yaygın kullanımı, toplumlar arasındaki ekonomik, sosyal ve politik ilişkilerin artması; ulusal sınırların ortadan kalkması ve ortak değerlerin oluşumu olarak tanımlanır. Kriz kavramı, son zamanlarda günlük hayatımızda çok karşılaştığımız bir kavramdır. Küreselleşme süreci ile daha çok duymaya başladığımız ekonomik krizler son zamanlarda çözüldü ve yaygınlaştı. Bu çalışmanın amacı, küreselleşmeden kaynaklanan ekonomik krizlerin en önemlilerinden olan 1929 Büyük Buhranı, 1994 Meksika Krizi, 1997 Güney Doğu Asya Krizi, 1998 Rusya Krizi, 2001 Arjantin Krizi ve 2008 ABD Küresel Finansal Krizini inceleyerek, etkilerini ve sonuçlarını ortaya koymaktır.

Anahtar Sözcükler: Küresel kriz, Büyük Buhran, Meksika Krizi, Güney Doğu Asya Krizi, Rusya Krizi, Arjantin Krizi, ABD Küresel Finansal Krizi

JEL Kodu: G01,G10,G15

GLOBAL FINANCIAL CRISIS

Bedrettin Kolçak¹

Selcuk University, Institute of Social Sciences, Accounting and Finance
bedo1903@hotmail.com

ORCID: 0000-0001-9653-0345

ABSTRACT: Globalization is an international integration process arising from the exchange of products, ideas, cultures and world views. The unification of the world is not a process with monotonous dynamics. Because globalization is a political, technological and cultural process as well as an economic one. The concept of globalization defined as, the development and widespread use of communication technologies, increased economic, social and political relations between societies, disappearance of national borders and the formation of common values. The concept of crisis is a concept that we have encountered a lot in our daily lives recently. The economic crises that we started to hear more with the globalization process have been resolved recently and became widespread. The aim of this study is to examine the 1929 Great Depression, 1994 Mexico Crisis, 1997 South East Asia Crisis, 1998 Russia Crisis, 2001 Argentina Crisis and 2008 USA Global Financial Crisis, which are among the most important economic crises caused by globalization.

Keywords: Global crisis, Great Depression, Mexican Crisis, South East Asian Crisis, Russian Crisis, Argentina Crisis, USA Global Financial Crisis, Turkish

JEL Code: G01, G10, G15

1.Giriş

Günümüzde gelişen teknoloji ve dijitalleşen çevre, kitlesel dönüşümün yeni yansıması olarak ortaya çıkmaktadır. Sanayi devrimi ile başlayan seri üretim faaliyetleri zaman içinde gelişme göstermiş ve temel ihtiyaçların ne olduğunu belirlemiştir. Üretim aşamasının ana değişmezleri olan hammaddeler, işgücü ve girişimciler kendi biçimlerinden çıkmış ve yayılmacı bir yapıya dönüşmüştür.

İleri teknoloji ile üretim faktörlerinin en iyi şekilde kullanılmasını sağlayan ülkeler, endüstri alanındaki yüksek performansları ile gelişmiş ülkeler ünvanını kazanmıştır. Gelişmiş ülkeler olarak da tanımlanan bu sanayi toplumları, iletişim teknolojileri, parası ve gücü ile dünyanın egemen ülkeleri olarak siyaset ve ekonomideki yerlerini almıştır.

Temelinde gelişmiş ülkelerin yayılmacı politikalarını gerçekleştirilmesi olarak uygulanabilen küreselleşme olgusu ile süreç, kitlesel entegrasyonunu tam olarak tamamlamıştır.. Bu yeni entegre yapı ile tüm toplumların geleneksel örgütsel biçimleri ve kültürel yapıları deforme olmuş ve yeni bir biçim oluşturulmuştur. Küreselleşme kavramı altında şekillendirilen bu yeni dünya düzeninin temel ana aktörü ekonomi olmuştur.

Küreselleşmenin ön plana çıktığı 80'li yıllarda hız kazanan uydu ve internet teknolojilerindeki hızlı değişim, ekonomi kavramına yeni boyutlar getirmiş ve çeşitli yeni sektörlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Küreselleşmenin ana itici gücü olan ekonomi alanındaki bu devrimci dönüşümler, özellikle politika ve kültürel kavramlar açısından birçok alanda toplumlar arasında entegre bir bağlantı sağlamıştır. Öyle ki, bu dönüşümün getirdiği ekonomik entegrasyon ve ulus ötesi ticaret, onu uluslararası kelimeyle birleştirmek için sermaye kavramının bir temerrütü haline getirmiştir.

Küreselleşen dünyada herhangi bir ülkede yaşanan kriz, başka ülkeleri de krize götürebilmektedir. Krizin başladığı ülkenin dünya ekonomisine katkısı fazlaysa krizin nedenlerinin dış etkilere kaynaklandığı söylenebilir. Çünkü krizler, toplumun tüm kesimini devleti, kurum ve kuruluşları, bankaları olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Türkiye’de son yıllarda yaşanan 1990-1991 Körfez Savaşı. 1994 yılında 5 Nisan Kararları’nın alındığı ekonomik kriz, Şubat 2001’de tekrarlayan ekonomik kriz ve 2007’de Amerika’da başlayıp 2008 yıllarında tüm Avrupa ülkelerini etkileyen Mortgage krizi.

Türü ne olursa olsun yaşanan krizler uluslararası, ulusal, siyasi ve sosyal olarak ülkeleri etkileyebilmektedir. Geçmişte yaşanan krizlere bakıldığında etkileri aynı olmasına rağmen aynı sonuçları ve etkileri doğurduğu söylenemez.

Bu bağlamda araştırmanın amacı önceki krizlerden farklı olduğu düşünülen 2008 Küresel Finansal Krizin işletmeleri nasıl etkilediği, Avrupa ülkelerinin siyasi, sosyal olarak nasıl etkilendiğini araştırmaktadır. Krizler işletmeleri ve ülkeleri olumsuz yönde etkileyebileceği gibi krizlerin olumlu yönde etkilerini söylemekte mümkündür. Çünkü krizler işletmelere, ülkelere aynı zamanda bazı fırsatlar sunabilmektedir. Bu bağlamda bazen krizlerin bilinçli olarak çıkarıldıkları da söylenebilir. Gelişmiş ülkelere nazaran Türkiye bu Finansal Krizden nasıl etkilenmiştir ? Bu finansal krizin etkileri halen devam etmektedir? Diğer Avrupa ülkeleriyle karşılaştırıldığında nasıl bir sonuç doğurmuştur? Bu soruların cevaplarını makalemizde bulabiliriz. Nitel ve nicel araştırma teknikleri kullanılarak veriler toplanmış ve toplanan veriler doğrultusunda makalemiz oluşturulmuştur.

Bu bulgu kapsamında, çalışmada, çalışmayı yönlendiren kavramsal bir çerçeve olarak küresel krizin tanımı, nedenleri ve sonuçlarından bahsedilerek, en önemli altı krizin etkileri incelenecektir. Daha sonra ise, küresel krizlerin Türkiye’deki etkilerinden bahsedilerek sonuçlandırılacaktır.

2. Kriz Kavramı Ve Küresel Finansal Krizler

Ekonomik anlamda, kriz kelimesi, finansal piyasalarda uzun bir gelişme döneminden sonra duraklama ile başlayan ve azalan piyasa koşullarını ifade etmektedir. Kriz olarak adlandırılan bu dönemler, ülkenin kendi iç koşulları dışında dış etkilere bağlı olarak da değişkenlik göstermektedir.

Ekonomi uzmanları, ekonomik kriz kavramı ile ilgili kapsamlı birçok akademik çalışma yapmışlardır. Bu çalışmaların önde gelen isimleri; Joseph A. Schumpeter, Nikolay Kondratieff, Karl Marx, John Maynard Keynes gibi önemli kişiler sayılabilmektedir. Bütün bu ekonomistler kendi düşünceleri doğrultusunda göre ekonomi ve kriz kavramlarına yönelik farklı tanımlar yapmışlardır (Kaya, 2009).

2.1. Finansal Krizin Tanımı ve Türleri

Genel anlamda, finansal krizler aktif rol alıcıların ekonomide tam olarak işlev görememesinin bir sonucu olarak piyasalardaki daralma ve düşüş durumunu ifade eden bir tanımdır. Bugün, finansal krizler dört farklı başlık altında gruplandırılmıştır. Bunlar: bankacılık krizleri, para krizleri, dış borç krizleri ve sistematik ekonomik krizlerdir. Bütün bu kavramlar iç dinamikleri açısından birbirine çok yakın olduğundan, net ayrımları kesin olarak yapılamamaktadır (Eğilmez, 2010:48).

Parasal krizler; mevcut koşullar altında ülkenin ulusal para birimine karşı yabancı para birimine olan aşırı talebinin artması nedeniyle oluşan bir kriz şeklidir (Delice, 2003:58-64).

Bankacılık krizleri; temelinde ticari işletme olarak faaliyetlerini sürdüren bankalar, aslında mevcut talebi karşılamak için kendi rezervlerine yapılan talepler sonucunda, mevduat hesaplarında ortaya çıkan ani rezerve düşüşleri nedeniyle nakit akış sıkıntısı yaşamaya başlamaktadır. Bu durumda bankaların var olan talebe karşılık verememesi krizlerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Dış borç temelli krizler; mevcut ülkenin sahip olduğu ekonomik koşullar ile kamu sektörüne ve özel sektöre olan borçları ödeyememesi sonucunda ortaya çıkan kriz olarak tanımlanabilmektedir. Bu tabloda, hükümet mevcut borç durumunu yerine getirmek ve işlevsel yapısını ekonomik anlamda yeniden düzenlemek için yeni ödeme planları ve kredi oluşturma çalışmaları yürütmektedir (Eğilmez, 2010:52).

Sistematik finansal krizler; ülkelerdeki sosyal ve politik durumlar ile ekonomik koşullarda devamlı ortaya çıkan hızlı değişimlerin sebep olduğu piyasalardaki bozulma sürecini işaret etmektedir.

2.2. Finansal Krizin Ortaya Çıkmasındaki Nedenler

Ekonomik krizlerin ortaya çıkmasına sebep olan başlıca nedenler yanlış maliyet politikaları, döviz kurlarında ani ve sürekli artışlar, yüksek borç miktarına dayalı idari uygulamalar, politik belirsizlikler ve küresel düzeyde meydana gelen finansal belirsizliklerdir (Atay, 2010:361).

Tüm bu nedenlerin temelinde yer alan makroekonomik dengesizlikler ve bankacılık sisteminde artan kırılganlık oranının yapısal anlamda zayıflaması ve ülkeye sermaye girişlerinin azalması sonucunda finansal krizler kaçınılmazdır (Yay vd., 2004:101).

Bu çerçevede değerlendirildiğinde, ekonomik krizler kontrol eksiklikleri, serbestleşen uluslararası sermaye, kolay kredi uygulamaları, enflasyon ve faiz değişkenleri, dengesiz hareketler, yanlış kur politikaları, bankacılık düzenlemelerinde meydana gelen kontrolsüz hareketler ve ülkeler arasında serbestçe dolaşan küresel sermayenin ülke dışına çıkışından kaynaklanan temel faktörlerden çok fazla etkilenmektedir.

2.2.1. Aşırı Borçlanma ve Kolay Kredi İmkânları

Son yıllarda gerçekleşen ekonomik krizler çerçevesinde hem gelişmiş hem de gelişmekte olan

ülkeler de borç kavramının önemi anlaşılmıştır. Bu kavram kapsamında, ülkelerin finansal yapılarında en önemli unsurlardan biri olan borç ve borç faizinin düzenli para ve maliyet politikaları ile kontrolü kaçınılmaz bir ekonomik faktör haline gelmiştir. Bu çerçevede yapılan uygulamalarda, faiz ve faiz dışı kavramı, terimin yapısal özellikleri, ödünç alınan para türü ve döviz kuru gibi konular ortaya çıkan krizlerin kontrolünde en önemli faktörler olarak görülmektedir (Ateş, 2002:33).

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler büyüme döneminde bütçe dengesi ile cari işlemler kaleminde büyük miktarda borç birikimi yaparak gelişimlerini sürdürmektedirler. Büyüme harcamaları genellikle bankacılık sektöründen krediler şeklinde finanse edilmektedir. Bu durum, özellikle kamu kesimi borçlanma maliyet oranlarında mevduat faizlerinde ve genişlemeci mali uygulamalarda artışa neden olmaktadır. Artan borçlanma ve kırılabilirlik oranları çerçevesinde artan risk primleri nedeniyle yatırımcı için belirsiz bir ortam yaratılmıştır. Toplam borç stoku ve gayri safi milli hasıla aynı seviyede değerlendirildiğinde, dengesiz sonuçlar ekonomik krizlerin oluşumunda önemli bir faktördür (Arıcan, 2002:25).

Finansal olarak değerlendirildiğinde, sistematik ve doğru bir şekilde uygulanması koşuluyla, borç kavramı kriz dönemlerinde etkili bir finansman aracı olarak ön plana çıkmaktadır. Ancak, krizleri önleme amacı yerine krize neden olduğu için bugün finansal piyasalarda ciddi bir sorun teşkil etmektedir. Çünkü Güney Asya ve Rus krizlerinde benzer örneklerle karşılaşmaktadır.

2.2.2. Uluslararası Sermaye Hareketleri ve Finansal Serbestleşme

1990'ların başından itibaren küreselleşmenin etkilerinin finansal piyasalarda da ortaya çıktığı görülmektedir. Özellikle küreselleşen ülkeler, uluslararası sermayenin serbestleştirilmesi sonucunda yatırım kaynaklarını dış etkenlere dayandırmaya başladılar. Ortak bir pazar haline gelen dünya ekonomisi, ülkeler arasındaki etkileşimi paralel olarak artırdı. Ülke bazında meydana gelen finansal krizlerin yanı sıra bunun olumlu sonuçlarının da diğer ilgili küresel ekonomileri etkilediği çok açıktır.

Sermayenin serbestleştirilmesi sonucu yabancı yatırım alan ülkeler, ulusal para birimlerindeki değer artışı ve fazla kredi kullanımı gibi faktörler nedeniyle ulusal ve uluslararası finansal krizlere giderek daha açık hale gelmektedir. Sınırların ötesine geçen ve bulaşıcı hale gelen kriz kavramlarındaki en büyük faktör, sermayenin akıcı ve sınırsız olarak değiştiği ilkesine dayanmaktadır (Eğilmez, 2010:52).

2.2.3. Enflasyon ve Faiz Oranlarındaki Değişim

Enflasyon, bir ülke ekonomisinde mal ve hizmet fiyatlarındaki sürekli artışa verilen ekonomik bir terimdir. Bu kavram, ülkedeki düzenli ve kalıcı fiyat artışını yüzde olarak ortaya koymaktadır. Sürekli olarak yüksek enflasyon oranlarına sahip ülkeler ekonomik krizlere karşı daha hassastır.

Çünkü enflasyon, hane halkı olarak adlandırılan ekonominin en küçük ve en temel biriminin satın alma gücünü azaltır. Talep tarafı, paranın satın alma gücünün kaybedilmesinin bir sonucu olarak, arz yapısını ve miktarlarını doğrudan etkilemektedir. Bunun sonucunda serbest piyasa koşullarında azalan talep karşısında arz ve talep dengesizlikleri meydana gelir ve finansal piyasalardaki tekerlekler geri dönmez.

Ancak, maliyet fiyatlarındaki artış faiz oranlarında kademeli bir artışa neden olmaktadır. Sonuç olarak, mal ve hizmet fiyatlarındaki artış ilk olarak arz-talep eğrisini bozar ve daha sonra faiz oranlarında bir artış ile kendi içinde arz enflasyonuna yol açmaktadır. Bu döngü çerçevesinde kamu sektörü maliyetleri ve işletme finansman maliyetleri yukarı doğru hareket etmekte, kredi fırsatları azalmakta ve karlılık oranları önemli ölçüde azalmaktadır.

Süreç, bir salyangoz şeklinde hızlı bir hareketle büyür ve tüm finansal sistemi etkileyerek kriz kavramının temel sürecini başlatır. Sonuç olarak, enflasyon ve faiz değişkenleri kriz kavramının ana faktörleri arasındadır (Çağlar, 2003:149).

2.2.4. Döviz Kuru Politikası

Döviz kuru sistemlerinin sağlıklı ve işlevsel bir şekilde çalışması, makroekonomik yapının gücü ve istikrarı ile doğrudan ilişkilidir. Döviz kurlarında esnek bir yapının uygulanması çoğunlukla para politikalarında liberalleşme adına yapılmaktadır. Çünkü, bir ülke ekonomisinde düzenli bir enflasyon oranı izlenmezse, serbest döviz politikalarında ciddi dalgalanmalar görülmektedir (Duman, 2002:142).

Döviz kurlarındaki istikrarsız koşullar ve kriz kavramı ekonomik sistem içinde derin bir ilişki içindedir. Ülkelerin merkez bankaları reel değer altında sabit bir döviz kuru sistemi izlerse, döviz kuru belirli bir sabit sayıya sabitlendiğinde döviz fiyatlandırması üzerinde bir baskı oluşturur. Sabit fiyatlarla avantajlı döviz borçlanma gören bankacılık sektörünün ve kamu sektörünün döviz borç stoku hızla artmaktadır. Artan döviz talebi karşısında merkez bankalarının döviz stokları azalmakta ve piyasada döviz sıkıntısı görülmektedir. Döviz kaynaklı ekonomik krizler, artan talep karşısında etkin döviz arzının yetersiz olması, uluslararası sermayenin ülkeye girişinin azalması ve ayrıca sabit fiyatların döviz üzerindeki baskısının bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır (Duman, 2002:142).

2.2.5. Bankacılık Sistemindeki Yetersiz Düzenleme ve Denetim

Finansal krizlerin bir başka nedeni de doğrudan kırılgan bankacılık sistemleri ile ilgilidir. Bankaların para ve maliyet politikaları kapsamında, yüksek faiz ve aşırı açık döviz pozisyonları ana risk faktörlerini oluşturmaktadır. Ayrıca, bankaların yanlış mülkiyet yapıları ve yönetim biçimleri, düzenleme ve denetim mekanizmasındaki boşluklarla birleştiğinde, geçmiş yıllarda bankacılık krizlerine neden olmaktadır. Tüm bunları önlemek için bankacılık sektörünün Basel 3 politikalarını işlevsel bir şekilde uyguladığı kabul edilmektedir (Balı ve Büyüksalvarcı, 2011:10).

2.3. Finansal Krizlerin Sonuçları

Ekonomik krizlerin ülkeler üzerinde doğrudan ve dolaylı olmak üzere birçok etkisi vardır. Bu etkiler sadece finansal alanda değil, sosyoekonomik ve sosyokültürel alanlara da etki etmektedir.

Kriz sonucu oluşan kamu sektörü borçlarıyla hanelerin gelir ve refah düzeyi tamamen bozulurken, maliyet artışları ile talebin azalması karşısında üretim düzeyinde ciddi bir kayıp yaşanmaktadır. Enflasyon oranlarının artması, satın alma gücünün azalması, faiz oranlarının azalması ve üretim hacimlerinin azalması, işsizlik oranlarının artması, kamu harcamalarına yönelik yapılan arzların azalmasına neden olmaktadır. Bunların hepsi toplumun sosyoekonomik ve kültürel ilişkilerini doğrudan etkilemektedir.

Devlet perspektifinden bakıldığında, kamu ve özel sektöre yapılan borçlanmaların sonucu olarak artan borç yükü ve borç stoku olan bir yapı görülmektedir. Ayrıca, bankacılık sektörüne sağlanan sermaye desteği, yeni para ve maliye politikaları ve alınan kararlar çerçevesinde, bankacılık sektörünün daha güçlü finansal yapısı ve sonuçları kendini göstermektedir.

3. Küresel Alanda Yaşanan Finansal Krizler

İnsanlık tarihi kente geldiğinde finansal krizler de tarih içerisinde yer almaktadır. Başka bir deyişle, finansal krizler uzun zamandır insan hayatının ayrılmaz bir parçası olmuştur ve günümüzde daha sık ortaya çıkmaya başlamıştır (Çetinkaya, 2011:32).

Öyle ki, son zamanlarda ortaya çıkan krizler, 4-6 yıllık dönemlerde devam eden ekonomik durgunluk süreçlerinin oluşumuna yol açmıştır. Krizler finans sektörünün bir parçası olarak yüzyıllardır gelişim göstermiştir. Bu nedenle, finans sektörü krizlerle sürekli temas halinde yaşamaya devam etmiştir. Bu nedenle, finans sektöründeki bir durgunluk veya darboğaz, reel sektörü de etkilemekte ve tüm ekonomik ve ticari hayatı zor durumda bırakmaktadır. Bu nedenle, ekonomiye yapılan kasımların maliyeti Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) önemli bir paya ulaşabilir (Atıcı ve Gürsoy, 2010:258).

Krizlerin önceki dönemlere göre daha sık meydana gelmesi, yüzyılımızda krizle ilgili ciddi bir sorun olduğunu göstermektedir. Küreselleşmenin etkisi ile bölgesel ve hatta küresel nitelikte finansal krizlerin yok edildiğini söylemek mümkündür. Bu bağlamda, Dünyada yaşanan ve dünyada öne çıkan finansal krizler hakkında aşağıdaki bilgiler verilecektir. Bu krizlerin ilki 1929'da yaşanan Büyük Buhran'dır.

3.1. 1929 Büyük Buhranı

Büyük Buhran olarak da adlandırılan 1929 krizi, kelimenin tam anlamıyla dünya tarihindeki en büyük krizler arasındadır. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra egemen güç olarak ortaya çıkan ABD, özellikle İngiltere ve Almanya'ya karşı hegemonyasını sürdürdü. ABD'den aldığı borçlarla ekonomik açıdan zor günler geçiren İngiltere, azalan ihracat oranlarıyla yeniden borç almak zorunda kalmıştır.

Öte yandan Almanya, ABD'nin istediği borçlara karşı zor durumda kalırken para basma yöntemini tercih etti. ABD'nin onaylamamasıyla birlikte, aşırı enflasyonist bir döneme girdi. Genel olarak, Birinci Dünya Savaşı sırasında, birçok Avrupa ülkesi parasal finansal ihtiyaçlarını karşılamak için altın bazlı para uygulamak yerine ücretsiz para vermeye başladı. Altın karşılığı olmadan basılan bu paralar, Avrupa'da ve yatırımcıların altınlarıyla ABD'ye gitmelerine neden oldu (Işık ve Duman, 2012:79).

Bu süreçle ABD, 1924-1929 yılları arasında dünyanın net alacaklısı oldu. Artan yatırımlar ve artan ihracat rakamları ile üretim ve istihdam oranları zirve yaptı ve sanayileşme tüm hızıyla devam etti. 1900'lerin başında tekelleşen ABD ekonomisi ortalama 200 şirket haline geldi. Bu tekelleşme ve artan üretim, istihdam ve ABD borsaları tavan finansal araçlarından biri olarak ortaya çıkmıştır (Kuyucuklu, 1985:243-253).

Geliri hızla ve kolayca artan zengin kesimin gayrimenkul ve borsaya yatırım yapmayı tercih ettiği gözlemlendi. Ekonomik anlamda doygunluğa ulaşan pazar, artan hızlı üretim ve arz ve talep ile karşı karşıya kaldığında, önce konut fiyatları aynı oranda düşmeye başladı. Daha sonra insanlar mülklerini ve evlerini çok ucuz fiyatlarla satmak zorunda kaldılar ve trend şirketlerin hisselerini borsada satın almaya başladılar. Bu, borsada çok hızlı bir artışa neden oldu. ABD Merkez Bankası bunu önlemek için faiz oranlarını yükseltti. Sonuç olarak, borsa hızla düşmeye başladı ve insanlar alıcı olmadığı için hisselerini satamadı. Büyük Buhran olarak adlandırılan kriz, ABD'nin kalıcı altın politikasının devam etmesi, borçların Avrupa'ya geri ödenmemesi, bankaların sermaye ilkelerini ve kredilerini belirleyen yasaların olmaması ve o sırada ABD hükümetinin geç ve yanlış ekonomik politikaları nedeniyle patlak vermiştir.

Borsa ve gayrimenkul çöküşü olarak patlayan bu kriz, daha sonra demografik yapı, sosyal yapı, ekonomi ve siyaset gibi devasa bir krize dönüştü. Dünya tarihine "Kara Perşembe" olarak geçti. 1933'te yaklaşık on üç milyon insan işsiz kaldı. 1929'da %3,2 olan işsizlik oranı 1933'te %24,9'a yükseldi. Ayrıca, bu kriz sırasında yaklaşık 4.000 banka iflas etti (Eğilmez, 2010:57).

Çöküş kısa sürede tüm dünyaya yayıldı. ABD'de krizin etkisi derin ve uzun ömürlü olmuştur. Kriz Avrupa ülkelerini daha az etkiledi ve bu kıtada daha kısa sürdü. Öte yandan, Büyük Buhran, tüketici harcamalarını, yatırımları ve piyasadaki likiditeyi büyük ölçüde azaltmıştır. Talep azaldığında, en çok zarar gören sektörler ihracat ürünleri olmuştur.

3.2. 1994 Meksika Krizi

Geçmişten günümüze kadar çok iniş ve çıkışlara sahip olan Meksika, 1950-1970 yılları arasında finansal büyüme açısından büyük başarılar elde eden ekonomilerden biridir. Çünkü 1970'lerin başında yükselen petrol fiyatlarının etkisiyle ülke ekonomisinin büyüme oranlarının arttığı görülmektedir (Erkekoğlu ve Bilgili, 2005:16).

Bu olumlu durum karşısında, ülkenin para birimi aşırı değerli hale gelirken, finansal yapı bozuldu ve kamu borçlarının oranı giderek arttı. Bunun üzerine, kısa vadeli sermaye yatırımcıları hızla

ülkeyi terk etmeye başladı. Bu olumsuz tablodan kurtulmak için hükümet, 80'lerin ikinci yarısında ekonomide liberal dönüşüm hareketlerine başladı. Sıkı para ve maliye politikalarıyla finansal yapı yeniden düzenlenmeye çalışıldı. Dış borçlar yeniden yapılandırıldı ve döviz kuru devalüe edildi ve serbest bırakıldı. Petrol fiyatlarındaki artışın etkisiyle ekonomik sistem olumlu bir duruma ulaşmak için harekete geçti. 90'lı yıllardan itibaren, ABD ile Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA) imzalanmasıyla dış ticaret serbest bırakıldı. Ancak, kısa sürede faiz oranları serbest bırakıldı ve kredi sınırlamaları kaldırıldı. Ancak Meksika, bu olumlu resmin yarattığı sermaye akışı karşısında yapısal ve finansal reformları tam olarak uygulayamadı.

Uluslararası Para Fonu'nun desteği nedeniyle, Meksika, reform paketleri ve ticari yardım sayesinde krizin üstesinden gelmeye çalıştı, çünkü ABD, birçok ticari ilişkiye sahip olan bu ülkeyi korumak istemiştir.

3.3. 1997 Güney Doğu Asya Krizi

1970'lerin sonunda, sanayileşmiş ülkelerde düşük getiri oranı nedeniyle kapitalistler yeni pazarlarda yatırım alanları aramaya başladılar. 80'li yılların başından bu yana teknolojik gelişmeler ışığında hızla gelişen Uzak Doğu ülkeleri, yatırımcıların dikkatini çeken pazar haline geldi. Özellikle 90'lı yıllarda Asya ülkelerindeki hızlı gelişmenin yanı sıra, yüksek faiz oranları bu bölgedeki ülkelere sıcak para girişini arttırmış ve bu ülkeler yatırımcıların odağı olmaya başlamıştır (Gürsoy, 2009:11).

Asya ülkelerine sıcak para girişini artıran en önemli faktörlerden biri, para birimlerini ABD dolarına endekslemeleridir. Çünkü, sıcak para olarak tanımlanan kısa vadeli portföy yatırımlarında ABD dolarının değer kazanması ile Asya ülkelerinin para birimleri daha da değerli hale geldi. Bu hızlı ve aşırı değerlenme karşısında, ihracata dayalı finansal sisteme sahip Asya ülkelerinde ihracat pahalı hale gelmiş ve büyük cari işlemler açığı verilmeye başlanmıştır.

Bu kriz Asya ülkelerini finansal anlamın yanı sıra sosyokültürel ve politik açıdan olumsuz etkiledi. Asya krizi, küresel ekonominin yayılma etkisi olan en büyük krizler arasında yer almaktadır (Özel, 2005:13).

3.4. 1998 Rusya Krizi

1998 yılında Rusya'da meydana gelen ekonomik krizin temeli, 1991 yılında yıkılan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ne dayanıyor. SSCB'nin dağılmasının bir sonucu olarak, komünist bir rejimden demokratik bir rejime geçişle birlikte, ekonomide ciddi yapısal değişiklikler gerçekleşti. Küreselleşmenin etkisiyle serbest piyasa ekonomisi olarak tanımlanan liberal ekonomik sistem, kapalı finansal sistemler yerine uygulanmaya başlamıştır. Sosyalist bir sistemden kapitalist bir sisteme geçmek, ülkeyi hem ekonomik hem de sosyokültürel olarak çok zorlaştırdı.

90'lı yılların başında yapılan ilk demokratik seçimlerde Rusya'nın yeni lideri Boris Yeltsin, ülkeyi yeni sisteme geçmek için dış ticaret ve döviz kurları arasındaki kısıtlamaları kaldırarak dış kredi kaynaklarını genişletmek için çaba sarf etti. Serbestleştirilmiş dış ticaret ve fiyat kontrollerinin kaldırılması sonucunda enflasyon hızla artmış ve geçiş dönemindeki en büyük sarsıntı, ithal mallar ve ara hammaddeye dayalı tüketim ithalatı olarak göze çarpmıştır.

Tüm bu olumsuz sonuçlar karşısında, Uluslararası Para Fonu'na başvurarak, yapısal reformlar ve özelleştirmeler ile Rusya, 1995'ten bu yana ekonomik açıdan değer kazanmış ve hızlı sermaye akışlarının önemli bir konumu haline gelmiştir (Seyyidoğlu, 2001:56). Hükümet, özellikle kısa vadeli yatırımlar sonucunda düşen enflasyon ve faiz oranlarının etkisiyle borç stoku miktarını artırdı.

Krizin bir sonucu olarak, Rus ekonomisi %5,3 küçüldü. Döviz kriziyle başlayan ve bankacılık krizine dönüşen tablo, kamu borç kriziyle genişledi ve üçlü krize dönüştü. 1999 yılında başlayan küresel finansal büyüme nedeniyle petrol fiyatları yeniden yükselmeye başladı. Bu durumun Rusya üzerinde olumlu bir etkisi oldu. Tüm bu koşullar altında uygulanan sıkı para ve maliye politikalarına

ek olarak, özelleştirme prosedürleri ve yeni yapısal sistemin bir sonucu olarak, Rusya ekonomisi 2000'lerin başından beri yeniden inşa edildi ve şimdi uluslararası sermayenin güvenini kazanan adreslerden biri oldu.

Bu krizin bir sonucu olarak, yabancı yatırımcılar büyük ölçüde gelişmekte olan ülkelere yatırımlarını terk ettiler. Bu nedenle, daha az gelişmiş ülkelerin dış pazarlardan borç almaları zordur ve maliyetleri artmıştır.

3.5. 2001 Arjantin Krizi

Kriz öncesi Arjantin ekonomisinin tarihsel gelişimine bakıldığında, genel olarak tarım sektöründen kaynaklanan bir ekonomik yapının olduğu görülmektedir. Birinci Dünya Savaşı ile tarım ürünlerinin düşmesiyle sıkıntılı bir döneme giren Arjantin para birimi, 1930'ların başından itibaren ihracat oranlarındaki hızlı artış ile toparlanmaya başlamış ve hatta dünyanın en büyük et ihracatını gerçekleştiren ülke unvanına ulaşmıştır.

Ancak, 1940'larda dış ticaretle ilgili ekonomik sorunlar yeniden ortaya çıktı, teokratik sorunların eklenmesiyle ülke hem siyasi hem de ekonomik açıdan kötü bir tablo çizmeye başladı. Özellikle 1980'lerde, Meksika krizinin etkileri ve dış borçların finansmanındaki zorluklar nedeniyle ülkede para basılarak kriz çözülmeye çalışılmıştır. Bunun bir sonucu olarak, yükselen hiper enflasyon ve para krizinin ülkeyi daha çıkmaz hale getirdiği gözlenmiştir. 1980'lerin sonundan itibaren dönemin Cumhurbaşkanı Carlos Menem'in doğru politikalarıyla serbestleşen ülke, reform hareketleri sonucunda hızla büyümeye başlamış ve ekonomide güven ortamı yeniden kurulmuştur (Berber, 2006:431).

Bu krizin ortaya çıkışını üç ana başlık altında sayabiliriz; dış borçlar, moratoryum ve para kurulumu. Sıcak para hareketlerine dayanarak, hükümet sürekli dış borçlanmakta ve bunları ödeyememekle, borçların vadesini uzatmak için para kurulu adı verilen uygulamada Arjantin para birimi olan pesolarının ABD Doları ile bağlantılı olması nedeniyle aşırı değerlendirilmektedir. Ortaya çıkan ekonomik dengesizlik krizin ana nedenleri olarak açıklanmaktadır.

Bu krizin küresel etkileri özellikle Arjantin ile gelişmiş bir ticaret ilişkisi kuran Brezilya'da hissedildi. Bunun dışında, uluslararası tahvil piyasaları üzerindeki etkisi yüksek olmuştur. Güney Afrika, Polonya, Türkiye gibi ülkelerde yaşanan krizin ciddi ekonomik sorunlara neden olduğu gözlemlendi.

3.6. 2008 ABD Küresel Finansal Krizi

Küresel ekonomik krizlerin diğer krizlerden en önemli farkı, kriz başladıktan ve temelde bir ülkenin iç dinamikleri ile ortaya çıktıktan sonra; dünyadaki diğer gelişmiş ve gelişmekte olan küresel ekonomileri de etkilemesidir. Amerika Birleşik Devletleri'nde 2008 yılında ortaya çıkan kriz de küresel ölçekte ve hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeleri etkiledi. Tüm dünyayı etkileyen bu kriz, konut kredilerine dayalı Menkul Kıymetler olarak tanımlanan bir yatırım aracına dayanmaktadır. Genel olarak, krizin nedeni, manipülatif ve zayıf kontrol mekanizması ile kredi gayrimenkul ve konut satışını türev piyasalardaki farklı finansal araçlarla gerçek değerleri üzerinden birleştirerek yüksek kar elde etmek isteyen bankalardan kaynaklanmaktadır (Eğilmez, 2010:66).

Mortgage destekli Menkul Kıymetler olarak adlandırılan yatırım aracı, 1970'lerde Solomon Brothers'ta Lewis Ranieri adlı tahvil işlemleri yapan bankacı tarafından binlerce ipotek tahvilinin birleştirilmesiyle oluşturulan bir sisteme dayanmaktadır.

Bu sistem, yüksek kar marjları elde edilmeye başlandıktan sonra, özel bankacılık ve finans kuruluşları ile 1980'lerden sonraki ABD yönetimleri tarafından talep edilmeye başlanmıştır. Bu talebe olumlu yanıt veren ABD yönetimini, zaman içinde değişmiş olsa da bankacılık sektörü hızla yasal değişiklikler merkezi bir rahatlama sağlayan hükümet kararları ile 1980 ve 2000 yılları arasında büyüme sağlamıştır.

Gayrimenkul krizi olarak başlayan ve bankacılık ve kamu krizine dönüşen bu küresel krizi önlemek için ABD hükümeti 700 milyar dolarlık bir paketi onayladı. Çünkü krizin etkileri özellikle Avrupa'da hızla yayılmaya devam etti. Krizin ilk etkileri İngiltere, Almanya, Hollanda, İspanya ve Portekiz gibi ülkelerde ortaya çıkarken, özellikle Rusya ve Çin gibi ülkeler ABD bankalarının hisselerini elinde tutması nedeniyle büyük kayıplar yaşadı. Küresel üretimin ana ülkesi olan ABD, Çin ve Avrupa Birliği ülkeleri gibi bir ülkenin satın alma gücündeki düşüş sonucunda durgunluk dönemi olarak tanımlanan durgunluğa girdi. Krizden sonra ABD bankacılık ve finans piyasalarında çok ciddi eylem planlarıyla reform eylemleri yapmıştır. Birçok derecelendirme kuruluşu ve denetim sistemi yeniden düzenlenmiştir.

4. Küresel Krizlerin Türkiye Ekonomisine Etkileri

Türkiye'de diğer ülkelerde de olduğu gibi finansal krizlerde çeşitli düzeyler de etkilenmekten kaçamamıştır. Türkiye ekonomisinde meydana gelen bir dizi siyasi ya da ekonomik sorunlar ülke ekonomisini belirli dönemlerde sarsmış ve etkileri uzun yıllar sürecektir. Türkiye'de ekonomik krizlerin ortaya çıkışı özellikle küreselleşme sürecinde gözlenmeye başlamış ve liberal politikaların uygulanması ile değişen sermaye yapısına doğru hareket ederek, bankacılık sektörü kaynaklı krizlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Küresel finansal krizin olumsuz etkisi Türk ekonomisi üzerinde 2008 yılının son çeyreği ile hissedilmeye başlanmış, 2009 yılı boyunca ülkede krizin etkilerinden dolayı ekonomide küçülme ve artan işsizlik oranları gözlenmiştir.

Yaşanan küresel mali krizin yol açtığı belirsizlik ortamının küresel ölçekte sıkılaşan finansal koşulların yanı sıra yatırım ve tüketim harcamalarının da azalmasına neden olduğu ve artan tasarruf eğiliminin de etkisiyle iç talepte sert bir daralmaya yol açtığı görülmektedir. Küresel ekonomide artan bu sorunlarla birlikte, Türkiye'de GSYİH büyüme oranları 2008 yılının ikinci çeyreğinden itibaren belirgin bir şekilde yavaşlama eğilimine girmiştir.

Kriz sonrasında uluslararası piyasalardan sağlanan fonların önemli ölçüde azalması sonucunda dış borçlanma maliyetlerinin ve imkânlarının zorlaşması, tasarruf açığı nedeniyle dış kaynak ihtiyacı yüksek olan Türkiye'yi olumsuz etkilemiştir. Ayrıca Türkiye'nin en büyük ticaret ortağı olan Avrupa ekonomilerinin küresel kriz nedeniyle yaşadığı ekonomik durgunluk, Türkiye ihracatının ve ekonomisinin de yavaşlamasına neden olmuştur (Selçuk ve Yılmaz, 2008: 347).

Küresel mali krizin Türkiye'ye en önemli etki kanallarından biri dış ticaret olmuştur. Küresel resesyon, kişi başı küresel gelir düzeyinin düşmesi ve ürettiğimiz mallara olan dünya talebinin düşmesi anlamına gelmektedir. İç talebin hiç değişmeyeceği varsayıldığında bile, bu durum üretim ve istihdam düzeyimizi olumsuz etkileyecektir.

Küresel mali krizin Türkiye'ye önemli etkilerinden biri de enflasyonun gerilemesi olmuştur. 2009 yılında azalan iç talep ve düşen emtia fiyatları nedeniyle enflasyonda gerileme sürecine girmiştir.

4.1. 1929 Büyük Buhran ile 2008 Finansal Krizi Arasında Yaşanan Bazı Krizlerin Türkiye'ye Etkileri

Ülkemizde ortaya çıkan krizler incelendiğinde, Türkiye'de 1980'li yıllardan önce yaşanan krizler, ülkemizde çoğunlukla yapısal özellikler nedeniyle ortaya çıkmıştır. Türkiye'de kapalı bir ekonominin ağırlığı olan 1980 öncesinde, yabancı sermayenin küresel bir etkiden ziyade bir kriz yaşamasına yatırım yaptığı gözlenmektedir. 1980 yılı sonrası küreselleşmenin Türkiye'ye olan etkisi sonucunda dünyada yaşanan tüm krizin izleri ülkemizde de daha fazla görülmeye başlanmıştır. Türkiye ekonomisi geçmişte içinde olduğu birçok kriz döneminde etkilerini çeşitli boyutlarda ve farklı alanlarda hissetmiştir. Bazıları aşağıda belirtildiği gibi; kendisi dışındaki gelişmelerden kaynaklanan krizler ve kendi ekonomik politikalarından kaynaklanan krizler olarak gruplandırılmıştır (Öztaş, 2011:67).

Türkiye’de Dış Gelişmelerden Kaynaklanan Krizler

- 1929 Büyük Buhranı
- II. Dünya Savaşının Meydana Getirdiği Olumsuzluk
- 1970’lerdeki Petrol Şokları ve Ekonomik Krizler
- Körfez Savaşı
- Asya Krizi, Rusya Krizi
- 2008 Küresel Finansal Krizi

Türkiye’de İç Gelişmelerden Kaynaklanan Krizler

- 1958 Krizi ve Devalüasyonu
- 1979 Krizi ve 1980 Devalüasyonu
- 1994 Krizi ve Devalüasyonu
- 2001 Şubat Krizi

5. Sonuç

Küreselleşme kapsamında serbestleştirilen uluslararası sermaye, farklı ülkelerdeki yatırım ve ticari faaliyetleri ile dikkat çekici bir boyuta ulaşmıştır. Sınır ötesi sermaye hareketlerinin temel figürleri olan yatırımlar genellikle şirket evlilikleri olarak adlandırılan "x" şirketinin "y" şirketinin ortağı olması veya "x" şirketinin "y" şirketini içermesi olarak özetlenebilir. Bu ticari faaliyetler kapsamında, birçok alanda entegre bir yapı edinmiş ve sınır ötesi bağlar kurmuş olan ülke ve şirketler, sistemin zayıf ve olumsuz durumlarıyla yüzleşmek zorundadır. Domino olarak iç içe geçmiş halkalar gibi birbirine bağlı olan bu ülkeler ve ekonomiler, sistemin temel zayıflığını ve savunmasızlığını oluşturmaktadır. Bu entegre ve iç içe geçmiş ticari yapı, kriz kavramının küresel bir boyut kazanmasına kesin olarak neden olmaktadır. Bu nedenle, dünyanın herhangi bir ülkesindeki bir finansal kriz, sisteme dahil olan diğer ülkeleri doğrudan veya dolaylı olarak etkilemektedir.

Küresel finansal krizler sadece ülke ekonomilerini etkilememiş, sosyal ve kültürel hayatta da son derece yıkıcı sonuçlar doğurmuştur. Milyonlarca insan işsiz kalmış ve geniş kitleler yoksullaşmıştır. Ekonomik bunalımı derinden hisseden dünya ekonomisinin yaşanan olumsuz etkilerden kısa vadede kurtulamayacağı ve bu ekonomik krizin etkisinden hala çıkılamadığı gerçeğini vurgulamıştır.

Gelişmiş ülkelere kıyasla küresel finansal krizi daha az hasarla atlatan Türkiye ekonomisi, kısa vadede daha büyük çapda bir finansal krize neden olabilecek iki sorunla karşı karşıyadır. Bunların ilki her geçen gün artan cari açık ve ikincisi de üretime dayalı reel ekonominin daraldığı zamanlarda bile finans sektörünün büyümesidir.

Küresel krizden kurtulmak için kamu harcamaları yoluyla iç talebin canlandırılması ve istihdam düzeyinin artırılması gerekmektedir. Bu doğrultuda tarım, ticaret ve sanayi teşvik edilmeli ihracat desteklenmelidir.

Küresel finansal krizlerin tekrarlanmaması için finansal piyasalarda denetim ve gözetim mekanizmaları etkin bir şekilde işlenmelidir. Risk algılayışlarının geliştirilmesi ve risk kültürünün oluşturulması gerekmektedir ve son olarak fiyat istikrarı tehlikeye sokulmadan finansal istikrar nasıl sağlanır bu göz önünde bulundurulmalıdır.

Kaynakça

- Arıcan, Erişah (2002). *Gelişmekte Olan Ülkelerde İstikrar Politikaları: Türkiye*. 1.Baskı, İstanbul; Kardeşler Matbaası.
- Atay, Melike (2010). *Küresel Krizde Kriz Erken Uyarı Sinyalleri Olarak Uluslararası Sermaye Hareketleri: Türkiye Örneği*. Finansal Kriz Yazıları. 1. Baskı. Ankara: Nobel Yayın.
- Ateş, Gürkan (2002). Borç Yönetim Ofisi ve Türkiye Uygulaması Üzerine Bir çalışma. *Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü. Araştırma ve İnceleme Dizisi Ankara: Hazine Müsteşarlığı*. Sayı.31. s.33.
- Atıcı, Gonca ve Gürsoy, Güner (2010). *Uluslararası Finansal Krizler ve Türk Bankacılık Sektörü*. 1.Baskı. Ankara.
- Balı, Selçuk ve Büyükalvarcı, Ahmet (2011). *Finansal Krizler Tarihi: 1630'dan 2010'a*. 1.Baskı. İstanbul.
- Berber, Metin (2006). *İktisadi Büyüme ve Kalkınma*. 3.Baskı. Trabzon: Derya Kitapevi.
- Çağlar, Ünal (2003). *Döviz Kurları Uluslararası Para Sistemi ve Ekonomik İstikrar*. 1.Baskı, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Çetinkaya, Murat (2011). *Küresel Ekonomik ve Finansal Kriz:Türkiye Ekseninde Sorunlar ve Çözüm Önerileri*, 1.Baskı, İstanbul,s.32
- Delice, Güven. (2003). *Finansal Krizler: Teorik ve Tarihsel Bir Perspektif*. Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. Sayı: 20, s.58-64.
- Duman, Koray (2002). *Finansal Kriz ve Bankacılık Sektörünün Yeniden Yapılandırılması*. Akdeniz Üniversitesi İİBF Dergisi,Sayı.4,s.142.
- Eğilmez, Mahfi (2010). *Küresel Finans Krizi: Piyasa Sisteminin Eleştirisi*. 6.Baskı. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Erkekoğlu, Hatice ve Bilgili, Emine (2005). *Parasal Krizlerin Tahmin Edilmesi Teori ve Uygulama*. Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi. Sayı: 24. s. 16.
- Gürsoy, Melih (2009). *Ekonomik ve Finansal Krizler Dünü ve Bugünü*. 1. Baskı, İstanbul: MG Yayınları.
- Işık, Nihat ve Duman, Erhan (2012). *1929 Ekonomik Buhranı ve 2008 Küresel Krizi'nin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri*. Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi. Cilt:2 Sayı:1. s.79.
- Kızıltan Kaya, Yılmaz (2009). *Küresel Kriz, Durgunluk ve Artan Korumacılık Eğilimi. Politika Notu*. Tüsiad-Koç Üniversitesi EAF. 09-01 Mart 2009.
- Kuyucuklu, Nazif (1985). *İktisadi Olaylar Tarihi*. 2. Baskı. İstanbul: Gür-Ay Matbaası.
- Özatay, Fatih (2011). *Finansal Krizler ve Türkiye*. 3.Baskı. İstanbul.
- Özel, Saruhan (2005). *Global Finansal Krizler*. 1.Baskı. İstanbul.
- Seyidoğlu, Halil (2001). *Uluslararası İktisat: Teori Politika ve Uygulama*. 14.Baskı. İstanbul.
- Yılmaz,Selçuk ve Bora, Naci (2008) *Küresel Finansal Sistemde Değişim ve Türkiye'ye Etkileri*.

<http://bsy.marmara.edu.tr/Konferanslar/2008/33.pdf> (10.03.2010).

Yay, Turan, Yay, Gülsün G. ve Yılmaz, Ensar (2004). *Finansal Krizler, Finansal Regülasyon ve Türkiye*. İstanbul Üniversitesi SBF Dergisi. Cilt.30. s.101

Piketty, T. (2018). *Top marginal income tax rate in rich countries 1900-2013*. Quandl. Pogge T. ve Mehta, K. (2016). *Global Tax Fairness*. Oxford: Oxford University Press.

Prichard, W. (2015). Reassessing Tax and Development Research: A New Dataset, University of Toronto, Canada, 53-84. Roemer, J. E. (1996). *The Theories of Distributive Justice*. London: Harvard University Press.

Scheve, K. & Stasavage, D. (2016). *Taxing The Rich*. New York. Princeton University Press.

Sugin, L. (2014). *Theories of Distributive Justice and the Limitations on Taxation*. Fordham Law Review, 72/5,1991-2014

Wiemeyer, J. (2016). Wer hat, dem wird gegeben. *Grenzen der Unfreiheit - Progressive Besteuerung Aus*, 57-66.